

GELECEĞE TAŞINAN YAZILAR

Yerel Kimlik Dergisi İnceleme Yazıları

GELECEĞE TAŞINAN YAZILAR

Yerel Kimlik Dergisi İnceleme Yazıları

KÜNYE

YAYIMLAYAN: Tarihi Ketler Birliği
YAYIMA HAZIRLAYAN: ÇEKÜL Vakfı
YAYIN KOORDİNATÖRÜ: Şirin Sıngın
EDİTÖRLER: Sema Ulus, Ezgi Alkan
FOTOĞRAFLAR: ÇEKÜL Vakfı Fotoğraf Arşivi
SULU BOYA DESENLER: Y. Metin Keskin
STAJYER EDİTÖRLER: Emir Ozan Rızvanoğlu, Batuhan Demirtola
TASARIM: Özlem Alıcı
BASIM TARİHİ: Aralık, 2022
BASILDIĞI YER: Özgün Matbaa, İstanbul

www.tarihikentlerbirligi.org

*Yazarların ünvanlarında yazıların
dergide yayımlanma tarihi temel alınmıştır.*

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ >> Hayrettin Güngör	4
ÖNSÖZ >> Prof. Dr. Metin Sözen	5
YEREL KİMLİKTEN İLK SESLENİŞ >> Erdoğan Bilenser, Oktay Ekinci	7
KEŞKE DAHA ÖNCE KURULSAYDIK >> Prof. Dr. Metin Sözen	11
ARKEOLOJİK ALANLARIN YANI BAŞINDAKİ KENTLERLE İLİŞKİSİ >> Prof. Dr. Cevat Erder	17
KALELER VE ŞEHİR SURLARI >> Necdet Sakaoğlu	21
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI KORUMAK VE YAŞATMAK >> Handan Dedeşayır	27
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEMİRYOLLARI >> Sinan Polvan	35
TÜRKİYE'DE KÜLTÜR TURİZMİ VE KÖYLERİN YAŞATILMASINDAKİ YERİ >> Dr. Yusuf Örnek	41
YÖNETİCİLER İÇİN SANAT VE TASARIM EĞİTİMİNİN ÖNEMİ >> Prof. Dr. Ruşen Keleş	47
ÇANAKKALE KENTİNİN ADI DA SANI DA SERAMİK >> İsmail Erten	53
BELGELEMEK, TANITMAK VE BELLEK >> Hasan Özgen	59
BİR EKOLOJİK KENT UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ >> Erden Güven	65
İSTANBUL'UN TARİHİNE YENİKAPI'DAN BİR GİRİŞ >> Prof. Dr. Ünal Akkemik	73

52 ODALI YER ALTI ŐEHİRİNİN KEŞFİ >> Prof. Dr. Osman Özsoy	69
MÜZELERDE RİSKLERE HAZIRLIK >> Doç. Dr. Nevra Ertürk	85
NAİROBİ 1976 KARARLARI PERSPEKTİFİNDEN KENTSEL KORUMANIN SOSYAL SORUNLARI >> Alp Arısoy	93
KÜTÜPHANE TÜRLERİ VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER >> Ayşen Kılıç Özarslantürk	99
YEMEĞİN TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ >> Ayfer Yavi	105
BİR KÜLTÜREL HAFIZA MEKÂNI: GÜPÜR HAMAMI >> Hasan Tuluk	109
DÜNDEN BUGÜNE İSTANBUL'UN TARİHİ SU YOLLARI >> Aygöl Dumanoglu	115
ALLI PULLU KARADENİZ ÇEKTİRMELERİ >> Prof. Dr. Ufuk Kocabaş	121
KORUNAN KENTLER, CANLANAN HAYAT >> Mithat Kırayoğlu	127
SAVUNMASIZ MİRAS RİSKLERİNİN AZALTILMASI >> A. Faruk Göksu	133
ÇOK KATMANLI KENTLERDE KORUMA: SİDE ÖRNEĞİ >> Ahmet Onur Altun	141
EKOKÖYLER: BAŞKA BİR DÜNYA GERÇEKTEN MÜMKÜN MÜ? >> Dr. Deniz Dinçel	147
DİVRİĞİ'DE BİR KONAK: AYAN AĞA KONAĞI >> Y. Metin Keskin	153
YESEMEL TAŞ OCAĞI VE HEYKEL ATÖLYESİ >> Namık Kemal Döleneken, Zafer Okuducu	159
KENT DOKUSUNU SAAT ENDÜSTRİSİ İLE OKUMAK >> Dr. Ceyda Bakbaőa Bosson	163

SUNUŞ

Hayrettin Güngör

Tarihi Kentler Birliği ve Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

KÜLTÜR VE EĞİTİM ÖNCELİKLİ BİR TÜRKİYE...

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelindeki en büyük zenginliğimiz "kültürel ve doğal mirasımız"dır. Tarihi Kentler Birliği, bu güçlü temelin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında 22 yıldır kilit bir görev üstlendi. 460'lara ulaşan üye sayısı ile, koruma bilincinin gelişmesini ve ülke bütününe yayılmasını hedefledi. En küçük yerleşme birimi olan köylerimizden büyük şehirlere, kurumlardan sivil toplum örgütlerine herkese eşit mesafede durarak, ortak bir amaç için çalıştı: Kültür ve eğitim öncelikli bir Türkiye. 2001 yılından günümüze 3 ayda bir yayımladığımız *Geçmişten Günümüze Yerel Kimlik* dergisi, bu amacı gerçekleştirmek için her kesime ulaştırmaya çalıştığımız en önemli aracımız oldu. Akademisyenlerden halk bilimi araştırmacılarına pek çok değerli insan, kendi uzmanlıklarında dergimize birbirinden değerli yazılarıyla katkı sundu. *Geleceğe Taşınan Yazılar* kitabımızda, bu yazılardan kısıtlı bir seçkiyi sizlere sunabildik. Kavramsal yaklaşımlardan koruma politikalarına yön veren akademik görüşlere, kültür mirası yapılarından somut olmayan kültürel mirasa, geniş bir çerçevede bir derleme yapmaya çalıştık. Yazılarıyla bu kitabın hazırlanmasına katkı sunan herkese çok teşekkür ederiz.

Tarihi Kentler Birliği olarak bilgi, birikim ve tecrübelerimizi paylaşmaya devam edeceğiz.

Saygılarımla.

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Metin Sözen

Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu ve ÇEKÜL Vakfı Başkanı

SÜREKLİ AKTARIM...

Bir kurum kimliği oluşturmak, o kurumun belleğinin aktarılmasını sağlayan araçları doğru kullanmak, süreklilik ve titiz çalışma isteyen önemli bir iştir. Tarihi Kentler Birliği bu çabayı kurulduğu ilk günden bugüne devam ettirdi. *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik* dergisi başta olmak üzere, tüm yayınlarında kurum belleğini hem yöneticileri arasında yerleşik kıldı hem de üyelerine aktarmayı sağladı.

Geleceğe Taşınan Yazılar kitabı, Tarihi Kentler Birliğinin henüz kurulduğu ilk günlerde programına aldığı, bugüne kadar da temel meselesi olarak gördüğu “koruma gündemi”ne odaklanıyor. Hep söylerim, bizi biz yapan değerlerin başında “insan hazinesi” gelir. Kültürü yaratan, aktarımı sağlayan, araştıran, belgeleyen; üstünde oturduğu topraklara, doğasına, suyuna saygıyla, özveriyle yaklaşan kişiler, kurumlar Tarihi Kentler Birliğinin kurulduğu günden bugüne geliştirdiği koruma yaklaşımlarını şekillendirdi. Sadece uzman görüşüyle değil, yaşam tecrübeleriyle de katkı sunmaktan, paylaşmaktan geri durmadı. Bu kitap, emeği geçenlere bir teşekkür aynı zamanda...

Nice incelikli, sevgi dolu, saygılı, bol üretimli birlikteliklere...

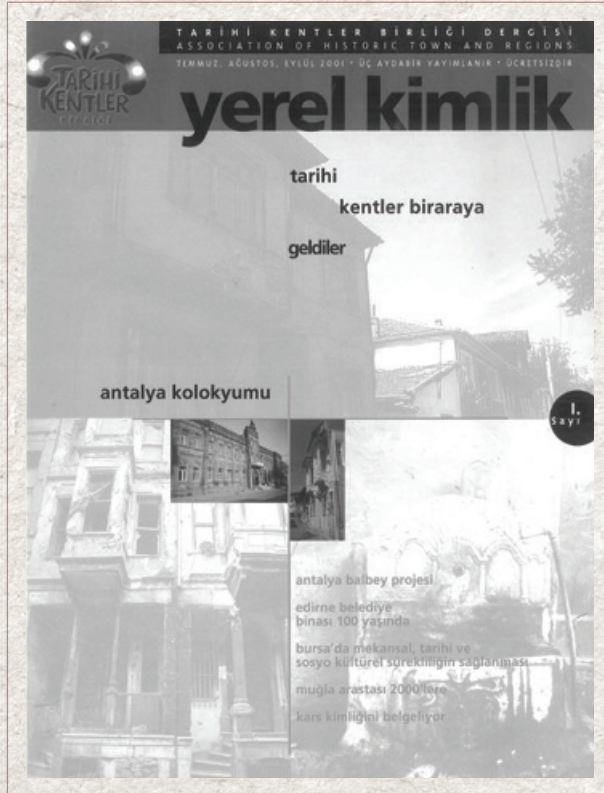

Erdoğan Bilenser
Tarihi Kentler Birliği ve Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı
Oktay Ekinci
Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu Üyesi

YEREL KİMLİKTEN İLK SESLENİŞ

Sayı 1, 2001 / Sayfa: 2-3

Yerel Kimlik 1. sayısı kapağı

COŞKULU YÜREKLERİ KUCAKLIYORUM

Yerel Kimlik dergisi ilk sunuş yazısı

Tarihi Kentler Birliğimiz, elinizdeki bu dergiyle ilk kez kamuoyunun önüne kendi sesiyle çıkıyor...

Geçen yılın temmuz ayında gerçekleŐtirdiđimiz kuruluş toplantımızdan bu yana, değişik çalıŐmalarımız ve etkinliklerimiz nedeniyle varlığımız ve amaçlarımız yerel ve ulusal basın-yayın organlarında konu edilmişti... Bunlar arasında, özellikle yine kuruluş coŐkumuzu ve hedeflerimizin önemi bizlerle paylaşan haber ve yazılar ise Őevkimizin daha da artmasına büyük katkıda bulunmuŐtu...

Ancak Şimdi artık tüm değerli dostlarımıza ve kamuoyuna, Tarihi Kentler Birliğinin çalışmalarıyla ilgili haberleri, yorumları-belgeleri ve ye belediyelerimizin kentleri için yaptıklarına dair bilgileri de biz vermeye baŐlıyoruz. Üç aya da bir yayımlamayı planladığımız *Yerel Kimlik*, denebilir ki Türkiye'nin her biri ayrı ayrı çok önemli evrensel değerlerimizi oluşturan yerel kent kimliklerimizin, Tarihi Kentler Birliği dayanışması içindeki koruma, yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma serüveninin adeta "seyir defteri" olacak...

Yerel Kimlik dergisi, Tarihi Kentler Birliğinin seyir defteridir. ye belediyeler bu deftere yerel kent kimliklerimizi gelecek kuşaklara aktarma serüvenini yazacak, yorum ve belgelerini paylaŐacaklardır.

Bu deftere, yine Tarihi Kentler Birliğinin tüm katılımcıları kendi günlüklerini yazacakları gibi, ülkemizi uygarlık değerlerini yitirmeden 2000'lere taŐımak ve özellikle Avrupa Birliğine yelik sürecinde de kişilikli bir ulus ve ülke olarak yerimizi almak çabamıza omuz veren tüm dostlarımızın da dayanışma imzaları, ayrı bir anlam katacak...

Tarihi Kentler Birliğinin kuruluş sürecine ve henüz bir yılını bile doldurmayan örgütlenme ve varlığını kanıtlama çabalarına ilişkin önemli bilgi, belge ve açıklamaları ileriki sayfalarda bulabilirsiniz... Böylesi bir dergiyi,

yine bir yıl içinde yayımlama düzeyine gelen çalışma yoğunluğunun özellikle kuramsal birikimlerini belgeleyen toplantı bildirgelerini de son sayfalarda inceleyebilirsiniz...

Sizleri, bu dergiyle birlikte Tarihi Kentler Birliğinin işte böylesine “rüzgâr gibi geçen” ilk bir yılıyla da baş başa bırakırken, kuruluş öncesi hazırlıklardan kuruluş süreci ve bugüne kadarki tüm çalışmalarımızda bize değeri ölçülemez bir özveri içinde yardımcı olan ÇEKÜL Vakfı ile Mimarlar Odasına tüm birlik üyesi belediyeler adına teşekkür ediyorum...

Yine başlangıçtan bugüne devletimizin ilgi ve himayesini yaşama geçirme misyonunu aynı coşkuyla sürdürerek katkı ve katılımlarını sürekli arttıran Kültür Bakanlığına ve İçişleri Bakanlığına sadece Tarihi Kentler Birliğinin değil, kültürel mirasımızı koruma dayanışmasına ortak oldukları için tüm tarih ve uygarlık yanlısı duyarlı çevreler adına da şükranlarımızı sunuyorum...

Tabii aynı içtenlikle ‘sağolasınız’ diyerek ellerini sıktığım arkadaşlarım, birliğimizin kurucu encümen üyeliklerini üstlenen değerli belediye başkanı meslektaşlarım, Tarihi Kentler Birliğine gönül vermiş, sayıları henüz iki elin bile değil, bir elin parmaklarını aşmayan emektarlarımız...

Bu dergiyi bizlere ve ülkemize kazandıran coşkulu yürekleri de sevgiyle kucaklayarak, gelecek sayımızı şimdiden özlüyorum...

Oktay Ekinci
Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu Üyesi

TARİHİ KENTLERİN “SEYİR DEFTERİ”

Yerel Kimlik dergisi ilk editör yazısı

Tarihi Kentler Birliği Başkanı ve Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan Bilenser, derin ve duygulu düşüncelere dalarak sonunda adının *Yerel Kimlik* olmasına karar verdiğimiz bu dergi için, yukarıdaki sunuş yazısında “seyir defteri” tanımını kullanıyor...

Doğrusu, bir dergi için, onun amacına, işlevine ve misyonuna bu denli uygun düşen ve anlamını daha da güçlendiren bir başka tanımlama olamazdı...

Yerel Kimlik, gerçekten de Tarihi Kentler Birliğinin ve birliğe üye tarihi kent belediyelerimizin, Türkiye'nin su gibi, ekmek gibi, hava gibi yaşamsal değerlerde gereksinme duyduğu; "kültür ve uygarlık zenginliklerini bir yerel yönetimler dayanışması içerisinde sahiplenmenin" başlattığı eşsiz değerdeki büyük yürüyüşün seyir defteri olmaya adaylığını koyuyor...

Öyle bir seyir defteri ki kaptanı yok, "kaptanları" var... O kaptanlar ise her biri kendi kentindeki "tarih ve kültür deryasının" tam ortasında; yelkenlerini "yereleden evrensele doğru" esen rüzgârlarla doldurarak, 21. yüzyıla doğru kimlikli, kişilikli ve geçmişleriyle onur duyan bir büyük seferin neferliğini paylaşıyorlar...

Ve yine öyle bir seyir defteri ki, bu tarihsel seferi sadece belgelemiyor. Aynı zamanda yol da gösteriyor... Çünkü Tarihi Kentler Birliği ve birliğe üye belediyeler bu defterin sayfalarına kültür ve uygarlık serüvenlerini taşıdıkça, diğer belediyelerin de aynı çabalarını yükseltmeye ve dayanışma zincirini genişletmeye hız verecekleri şimdiden gözlenebiliyor...

Kültür ve uygarlık zenginliklerini bir yerel yönetimler dayanışması içinde sahiplenilen kentler, Yerel Kimlik dergisi ile kentlerini anlatmakla kalmayacak, komşu kentleri de yakından tanıyacaklardır.

Nitekim, bu ilk sayı için belediyelerden "kendi proje ve çabalarını yansıtan" katkılarını istediğimizde, birliğe henüz üye olmayanlardan bile "biz de varız" dercesine talepler gelmiş olması, heyecan verici değil mi? Nitekim, üye belediyelerden bize ilk ulaşan proje dokümanları da bu sayının sayfalarında yer alarak "ipi göğüslemiş" oldular.

İlerleyen sayfalarda okuyacaksınız, 24 Mayıs 2001'deki Antalya Kolokyumunda 60'ı aşkın üye belediyeden neredeyse yüzde 90'ının sunuş ve sergilemelerle "tarihi çevre koruma projelerini" tanıtmış olmaları müthişti... Ancak belki daha da güzeli, yine üye olmadıkları halde kimi belediyelerin "biz de sizinleyiz" diyerek projelerini yüklenip Antalya'ya gelmeleriydi...

Evet... *Yerel Kimlik*, işte bu coşkunun da sesi, belgeseli ve tabii ki yine seyir defteri olacak... Defterimizi hep dolu dolu kılacak tüm kaptanlara "yolunuz açık olsun," diyoruz ve tanımlanması olanaksız bir heyecanla sizlere sunduğumuz bu ilk sayıdaki yine aynı heyecanımızdan kaynaklanan eksiklikler ve hatalar için de bağışlamanızı diliyoruz...

Prof. Dr. Metin Sözen
Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu ve ÇEKÜL Vakfı Başkanı

KEŞKE DAHA ÖNCE KURULSAYDIK

Sayı 6, 2002 / Sayfa: 54-55

ÇEKÜL Evi, Beyoğlu

Temel kavramlarla buluşma, önemli bir nokta. Üretilen kavramların önünün açık oluşu, çağdaş oluşu, uygulamaları da kolaylaştırıyor. Bu kavramlar yeni bir güç kaynağıdır. Ki, geçmişe de bir güç kaynağı olarak bakmayı sağlar.

19-21 Temmuz 2002 tarihindeki Tarihi Kentler Birliği Talas Buluşması, 2 gün süren panel ve gezi programıyla dolu doluydu. Uzman sunumlarının yanı sıra 13 tarihi belediyenin temsilcisi de kentlerinin kültürel mirasını ve koruma programlarını anlattı. Geleceğe Taşınan Yazılar kitabı için Prof. Dr. Metin Sözen'in, yerel yönetimleri teşvik edici bu değerlendirmesini seçtik:

Bugün konuşmaları dinlerken, "Tarihi Kentler Birliği keşke yıllar önce ülke gündemine girseydi," diye düşündüm. Bu konuda gecikmiş olduğumuzu görüyorum. Böylesi örgütlenmeler, bu tür dayanışma odakları, yıllardır süren yanlışların doğruya dönüştürülmesi için önemli bir çıkış noktası ve geleceğe dönük tartışmaların süreklilik kazandığı merkezler olarak farklı bir işlevi yüklenmiş gözüküyorlar...

Kentlerin seçilmiş yerel yöneticileri, kentlerine bilinçli yaklaştıkları zaman, önlerine çıkan sorunları çözmede çok farklı yollar deneyebilmekte ve farklı yöntemler bulma imkânı yaratabilmekteler. Birbirini izleyen konuşmalar da bunu kanıtıyor... Eğer bölgelerde kurulan üniversiteler böylesi bir ortama uygun bilgi üretebilirlerse, işbirliği yaratabilirlerse, tutarlı bir yol izlemek kolaylaşıyor. Üniversitelerimizin de artık yerel yönetimlerin bu tür çabaları içinde yer almalarının, karşılıksız destek vermelerinin zamanı gelmiş bulunuyor...

ORTAK BİR EĞİTİM; TASARIM VE UYGULAMA EĞİTİMİ

Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığı bir genelge yayımladı. Birikimli kimliklerle birlikte kentlerde envanter çalışmaları başladı. Bütçede hiçbir karşılığı olmadığı halde bazı iller, bu çalışmalarda çok yol aldı. Bu konuda örnek illerden biri de İzmir. Özellikle birçok kentte valilerin oluşturduğu kurullar, belirli bir bilimsel çerçevede envanter çalışmalarını hızlandırdı.

Burada dikkati çeken bir diğ er nokta da ş u: Doğ al-tarihsel-kültürel varlıklarını korumaya çalı ş an yetkililer, kentlerini anlattıkları zaman, “geleceğ e dönük ipuçlarını içeren” açıklamaları da birlikte getiriyorlar. Biraz sonra tartışmaya başlayacak bilim insanlarımızın, uzman arkadaşlarımızın konuşmalarını etkileyecek temel veriler, belediye başkanlarımızın uygulamalardan aldıkları güç ve deneyimlere dayalı açıklamalarında saklı. Bu nedenle toplantılar, “ortak bir eğitim-tasarım-uygulama ortamı” yaratıyor.

Varlığımız içine yeni katılan belediye başkanlarının, heyecanla kentlerini anlatma tekniğ i de tanıtımla uğ raş an uzmanlara örnek olabilecek nitelikte. Bu ş undan kaynaklanıyor: “Üreten insan, tanıtımını-sunumunu çok daha içten ve doğ ru yapabiliyor...”

Burada değ inilmesi gereken bir nokta da, temel kavramlarla buluş ma. Üretilen kavramların önünün açık oluş u, çağ dā oluş u, uygulamaları da kolaylaştırıyor. Bütün bunlar köklü geçmiş e bir öykünme olarak değ il, yeni bir güç kaynağ ı olarak bakmaktan kaynaklanıyor. Burada bir şeyin altını özellikle çizmek istiyorum: Herkes kendi mal varlığ ına hızla sahip çıkmak istiyor. Önce geleneksel dokuyu korumaya, sorunların tartışıld ığı bir ortam olarak değ erlendirmeye çalı ş ıyor. Özelliklerini koruyan bir geleneksel konutu “Çevre Kültür Evi” olarak anıyor. Ardından tarihsel-kültürel değ erleri biraraya getirerek bir “Kent Tarihi Müzesi” oluşturmayı hedefliyor... Kentlerin

kimliklerini geleceğ e taşıyan gençlerle, “Yaz Okulları” düzenliyor...

Ş imdi sunumlarını yapan yeni üye belediyelerimizin değ erlendirmesine geçiyorum: Altındağ Belediyesi, Ankara'nın tarihsel-kültürel sorumluluğ unu yüklediğ ini, bu birikime süreklilik kazandırmak için tüm gücüyle çalı ş tığ ını belirtti. Antik kentin kalıntılarında başlayarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarda dar olanaklarla ürettiğ i yapıları bir bütünlük duygusuyla sunmaya çalı ş tı. Bir baş kentin adım adım geliş mesini sergiledi.

Mustafapaş a Belediyesi, Kapadokya içinde ağı rlıklı bir yerleş me olduğ unun bilinciyle hareket etti. Bütün dünyaya çağ rı yaparak, Mustafapaş a'nın dününü-bugününü-yarınını anlatmaya çalı ş tı. Tek bir bağ naz cümle kullanmadı. Tarihe olan bu saygısı için teşekkür ediyorum.

Balaban Belediyesi, farklı bir söylemi geliştirdi. Ağ ır bir hastalıktan sonra toplantıya katılan Belediye Başkanı, özel bir kentsel dokunun yöneticisi olarak konuştu. Zengin bir doğ al çevre içinde suyu, yeş il dokuyu, ünlü ş elaleyi, dünyada da tanınan kayısıyı birlikte yorumlamanın zamanının geldiğ ini söyledi. Kerpiç mimarlığ ının bu özgün örneğ inin, dünya mimarlığı için en önemli noktalardan biri olduğ u bilinciyle de hareket etti. Kerpiç mimarlığı, 21. yüzyılda üzerinde durulması gereken bir birikim olarak gündem oluştururken, biz tarafından bilinçsizce yok edildiğ inin altını çizdi. Side Belediye Başkanı, uzun bir sürecin bütün sorunlarının kendisine miras kald ığı

bir başkan olarak kutlamak gerekiyor. Daha önce geri dönüşü olmayan yanlışları miras alan bir kişinin bir dizi doğruyu sergilemesi, önemli bir değişimin de somut işareti. Birlikte çalıştığı arkadaşlarını ve kendisini bu dönüşüm hareketinden dolayı, Tarihi Kentler Birliğinin sürekli desteklemesi gerekir.

Odunpazarı Belediyesi, eski kent parçalarının yeni kimlik arayışı içinde değerlendirilmesinin altını çizdi. Yangın geçiren çarşı bölgesine rağmen, kalan dokuları özenle korumaya çalıştığını anlattı. Kent Tarih Müzesi oluşumu, eski belgeleri yayına dönüştürmesi, sokak yenileme girişimlerinde aldığı yol, tutarlı bir çalışmanın ürünü olarak Odunpazarı'nı öne çıkarıyor.

Viranşehir Belediyesi, beklediğimiz bir sunum yaptı. Derinlikli tarihin tüm evrelerini içeren buluntuları, ilginç mağaralardan başlayarak adım adım değerlendirdi. Böylesi güçlü bir birikimin sorumluluğunu taşıdıklarını, kent içinde özgün özellikleri içeren yapılara değişik işlevler vererek farklı bir kültürel yapıyı kentte egemen kılmak istediklerini bildirdi. Yaklaşımını kutlamak gerekiyor.

Başta Tokat olmak üzere Niksar, Erbaa, Zile ve bütün yerleşim yerleri ortak bir hareketle havza boyutunda korumaya geçişin en büyük adımını atıyor.

Karadeniz Ereğli Belediyesi, farklı bir bakış açısıyla yaklaştı. Viranşehir örneğine koşut bir yol izledi. Mitolojinin ünlü kahramanlarının verilerinden günümüz çocuklarının eğitimine uzanan bir çizgide kültürel süreklilik içeren bu tür bir süreç, Tarihi Kentler Birliği için de önemli bir girdi. Tarihin her döneminde kente katkı sağlamış kimlikleri temel öğeleriyle değerlendirme, denenmesi gereken bir yöntem.

Uçhisar Belediyesi, Kapadokya'nın kopmaz parçası olduğunu, ama parça olmanın da bir anlamı olduğunu vurguladı. Gerçekten İçişleri Bakanı ile yerinde yaptığımız toplantıda, kamunun diri güçleri, sivil toplum örgütleri, duyarlı mimarların, Uçhisar'ın kalan birimlerini uluslararası boyutta bir konaklama merkezine dönüştürdüklerini gördük. Geçmişten gelen her duvar parçasının bir anlam taşıdığını belirtmeleri ise, farklı bir yaklaşım. Kapadokya'nın ortak bir tasarıma yönelmesi gerektiğinin verileri Uçhisar'da saklı.

Niksar Belediyesi, aldığı bir dizi kararlar kısa-orta-uzun dönemli çalışmalarını belirlemiş gözüküyor. Bu durumu yerinde gördük. Bize ev sahipliği yaptılar. Tokat'taki Tarihi Kentler Birliği Toplantısındaki çabaları ve sonuçları, Türkiye'nin dört bir yanından katılan üyeler için örnek olacak nitelikteydi. Unutulmaması gereken köklü geleneklerimizi yansıtacak boyutta öğeler içermekteydi. Tokat Valimize, belediye başkanlarımıza, sivil toplum örgütlerine teşekkür borçlu olduğumuzu bu toplantıda belirtmek isterim. Hepimizin onları alkışlaması gerektiğini düşünüyorum. Kendi insanlarını biraraya getirerek Tokat Kent Senatosunu kurmaları, başarı şansını büyütmüş gözüküyor. Başta Tokat olmak üzere Niksar, Erbaa, Zile ve bütün yerleşim yerleri ortak bir hareketle havza boyutunda korumaya geçişin en büyük adımını atıyor. Bu gelişmeler bizlere örnek oluşturmaktadır.

Ağlasun Belediyesi, bilim çevreleriyle yerel yönetimlerin dayanışmasının çok güzel bir örneğini verdi. Bir de hayata bizden daha duyarlı bakan ozanların, yazarların varlığıyla-inceliğiyle kentlere yaklaşmanın önemini vurguladılar. Kenti kent kılmanın yalnız mimarların, şehir plancılarının işi olmadığını, duyarlı insanların nasıl etkili olduklarını göstermesi açısından, Ağlasun Belediye Başkanını kutluyorum.

Ayrıca bir yabancı bilim insanının, yaşamını adayarak Sagalassos kazısına nasıl yaklaştığını gördük. Duyarlı yaklaşımların yerlisi yabancıyı olmadığını göstermesi

açısından da konuşması ilginçti. Tarihe doğru bakan bu insanın arkasında Tarihi Kentler Birliği üyelerinin de olduğunu söylemeyi; bunun kendisine aktarılmasını isterim. Çünkü "tarihi tarih yapan bilinç ve bilgidir." Bu ikisi birleştiği zaman, kentleri hemşerileriyle birlikte ayakta tutmanın temel çıkış noktaları belirir.

Mut Belediyesi, toplantıya farklı bir boyut taşıdı. Çevresindeki birbirinden ilginç yerleşmelerle birlikte özel konumuyla Mut, doğal-tarihsel-kültürel varlıklarıyla yeni değerlendirmeleri beklemektedir. Özellikle Selçuklu ve Beylikler döneminde önemli bir merkez olarak günümüze ulaşmış tüm yapıtlarının taranarak gözden geçirilmesi, geleneksel dokusunun farklı bir yaklaşımla yeniden saptanması, ülkemize çok yönlü katkı sağlayacaktır.

Manisa Belediyesi, büyük bir birikime sahiptir. Tarihin her döneminde ağırlığı ve önceliği olan anıtsal yapıları kadar yönetim merkezi olarak da Tarihi Kentler Birliği içinde ağırlıklı yerini almalıdır. Selçuklu-Beylikler-Osmanlı dönemleri yapıtlarının önemli bir bölümünü koruyan Manisa, geleneksel dokusunu yer yer yitirdiği için hızla yeniden değerlendirmeyi beklemektedir. Bu toplantılarda ortaya çıkan başlıklara uygun yeni tasarımlar, Manisa'nın kültürel bütünlüğünü korumada önemli bir adım olacaktır.

Kırşehir'e bağlı küçük bir belde olan Dulkadirli Belediyesi, sınırlı imkânlar dahilinde, kaynaklarını adeta yoktan var

etmeye çalışmaktadır. Yer altı şehriyle Kapadokya Bölgesinin önemli yerleşimlerinden olan Dulkadirli, tüm geçmiş birikimlerinin envanterini çıkarmaya başlamıştır. Destek alabileceği tüm kurumlara başvurarak doğal ve kültürel varlıklarının korunmasını bilimsel temellere dayandırmakta isteklidir. Kentsel donatılarla çağdaş tasarımlar yapılmasına özen göstererek, Kapadokya turizminde öne çıkmayı başaracaktır.

Kapadokya bir bütündür ve bütün olarak korunmalıdır. Bu yaklaşımımız ve inancımız nedeniyle başından beri doğa ve kültür öncelikli bölge planlamasının altını çizdik, önemini vurguladık.

Burada yeri gelmişken şunu da hatırlatmak isterim. 50'inci hükümet Kapadokya bütünü için bir kanun tasarısı hazırlamıştı. Ardından bu konuda, dünyaya dağılan bir kitap ve altı bölümlük bir belgesel film hazırlandı. "Kapadokya bir bütündür, bütünüyle korunmalıdır," dedik. "Doğa ve kültür öncelikli bölge planlamasını niçin istiyoruz?" sorusunu herkese sorduk. Ortak bir yönetim biçimi ve altyapı oluşturmanın yollarını aradık. Bu çalışmalar sonucunda, Kültür Bakanlığı tasarımı geri çekmek zorunda kaldı. Artık bu tür girişimler, bilinçli birlikteliklerle ancak yaşama geçebilir. Geciktik ama bilincimiz bu tür gecikmeleri önleyecektir...

Hepinizin coşkulu yaklaşımınızı, dayanışmaya dayalı girişimlerinizi, yoku var kılan davranışlarınızı içtenlikle kutluyorum. Bu büyük girişimin farkına varmayanları uyandırmak görevinin de bizlere ait olduğunu söylüyorum...

Prof. Dr. Cevat Erder
ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

ARKEOLOJİK ALANLARIN YANI BAŞINDAKİ KENTLERLE İLİŞKİSİ

Sayı 13, 2008 / Sayfa: 30-31

Pergamon Antik Kentinden Bergama'ya Bakış

Yerel halk arasında ortak kimlik ve kentlilik duygularını pekiştiren arkeolojik alanlar, iyi bir planlamayla kente pek çok fayda sağlayabilecek bir kaynaktır ve belediyeler için büyük şanstır.

Arkeolojik varlıklarla kentsel dokuların birlikte değerlendirilmesi, koruma alanının önemli çalışma başlıkları arasındadır. Bu yazının çerçevesini de yerel yönetimlerin yetki alanları içinde bulunan ören yerleri ve arkeolojik alanlara nasıl yaklaşımları gerektiği, bu bağlamda karşılaştıkları zorluklar ve çözüm yolları oluşturuyor.

BELEDİYELERİN ARKEOLOJİK ALANLARA YAKLAŞIMI NASIL OLMALI?

Kent içindeki ya da yakınındaki arkeolojik alanlar, tarihi kimlikleri nedeniyle kente ve halka sosyal, kültürel ve ekonomik anlamlarda yararlar sağlayabilecek çok önemli kaynaklardır. Belediyeler bu alanların sahip olduğu potansiyelin farkında olursa, buraları yerleşimlerin gelişmesi ve planlanmasında sınırlayıcı ve engelleyici değil, geliştirici ve birleştirici unsurlar olarak değerlendirilebilirler.

Arkeolojik alan kentin tarihi geçmişinin izidir. Yerel halk arasında ortak kimlik ve kentlilik duygularını pekiştirir, insanlar arasında birlik oluşmasına katkıda bulunur. Ayrıca arkeolojik alanlar, merak uyandırıcı yerler olarak kente ziyaretçi çeker ve iyi bir planlamayla ekonomik hareketlilik yaratırlar. Kente ve halka birçok yarar sağlayabilecek bu kadar önemli bir kaynağa sahip olmak, bir belediye için büyük şanstır. Bu özel alanların korunmasında kendisini sorumlu gören, bu alanlara sahip çıkan yerel yönetimlerin, önce etkili bir örgütlenme modeli oluşturması yararlı olur. Arkeolojik sitin korunmasına gönül vermiş kişilerden oluşan bir sivil toplum örgütünün varlığı, korumanın kurumsallaşmasında etkin olur. Bu tür sivil toplum örgütleri alanlara sahip çıkarak korunmasını sağlamanın yanı sıra alanın kontrolüne de yardımcı olurlar. Belediyeler, korumayı amaç edinmiş sivil toplum örgütlerini teşvik etmeli, desteklemeli ve sürekliliklerini mümkün kılmalıdır. Bir arkeolojik alan birden çok belediyenin sorumluluğuna giriyorsa, en doğru yol, bu belediyelerin birbirleriyle güçlü bir iletişim

içinde olmalarıdır. Ortak bir yaklaşım belirleyerek sorumluluğu paylaşmak, bu alanın korunmasını kolaylaştırır.

Ayrıca arkeolojik alanlar araştırılması gereken yerlerdir. Bu alanlar hakkında ne kadar çok bilimsel bilgi üretilirse, önemleri ve değerleri o kadar çok artar. Bu da, söz konusu alanların kente ve halka sosyal ve ekonomik katkısını arttırır. Arkeolojik alanların öneminin ve özelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi için yapılan her türlü bilimsel çalışma, belediyelerce desteklenmeli, hatta teşvik edilmelidir. Bu destekler, belediyenin elindeki belgeleri araştırmacılarla paylaşılmasından çalışmalar için gerekli mekânların ve araçların sağlanmasına kadar çeşitli ölçek ve biçimlerde olabilir.

KORUMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Kentlerin ve kent halkının pek çok ihtiyacı olduğunu biliyoruz. Belediyelerin öncelikli görevleri de kent halkının ihtiyaçlarını karşılamaktır, hiç kuşkusuz. Zaman zaman bu ihtiyaçlarla arkeolojik alanlar çakışabilir de. Ancak belediyeler bu tip sorunları engellemek için, ivedi ihtiyaçlarla arkeolojik alanların korunması arasında denge kurabilirler. Gelişme taleplerinin arkeolojik alanlarla ilişkisi doğru kurulsun, planlama kararları da buna göre oluşturulur. Ayrıca bu alanların turizm potansiyelleri ve ziyaretçi profilleri de analiz edilerek ihtiyaçlar belirlenmeli ve planlama sürecinde bunlar dikkate alınmalıdır. Kimi zaman arkeolojik alanların

üstüne yeni yapılar yapılmış olabilir. Böyle durumlarda öncelikle toprak üzerindeki yapıların kültür varlığı olup olmadığına bakmak gerekir. Çünkü hiçbir kültür varlığı başka bir kültür varlığının ortaya çıkarılması için yıkılamaz. Arkeolojik alanın üzerindeki yapı kültür varlığı kapsamında ise, öncelikle onun korunması esastır. Ama niteliksiz bir yapı ise, kamulaştırma ve kamulaştırma sonrası kazı çalışmalarının yürütülmesi düşünülebilir. Arkeolojik alanlarda karşılaşılabilecek sorunlardan biri de mülkiyet durumudur. Alan özel mülkiyette, hatta birden fazla kişinin mülkiyetinde olabilir. Böyle durumlarda alanın kimin mülkiyetinde olduğu (kişi, kuruluş, vakıf, hazine) araştırılır ve mülkiyet sahipleriyle belediye arasında ilişki kurulur; uzlaşma yolları aranır. Son çare olarak da belediye açısından birtakım zorluklar içerse de, kamulaştırmaya gidilir. Alanla ilişkili kişiler ve kurumlarla etkili iletişim kurmak, belediyeler için karşılaşılabilecek sorunları çözebilmenin en iyi yoludur. Bu kişi ve kurumlar halk, yerel yönetimler, ticaretle uğraşan kişiler, turizmciler olabilir. Her alan için, alanın özelliklerine bağlı olarak ilgili kişiler değişebileceği için, belediyelerin bu kişileri tam ve doğru olarak tespit etmesi ve koordinasyonu sağlaması önemlidir.

KENTİ VE ARKEOLOJİK ALANI, KENTLİ İLE BÜTÜNLEŞTİRMENİN YOLLARI

Arkeolojik alanlarla kenti ve halkı bütünleştirmek için, bu alanların önemini halka anlatmakla başlamak gerekir. Bu alanları

gündelik yaşamın, sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası haline getirmek de halkın buraları benimsemesini kolaylaştırır. Arkeolojik alanın değerini halkın inancına ve düşüncesine mâl edebilmek için, ilköğretimden başlayarak çocuklar ve sonra da yetişkinler bilgilendirilir; koruma bilinci oluşturulur. Bu yönde farklı çalışmalar yapılabilir. Örneğin;

- Halka açık paneller ve konuyla ilgili söyleşiler düzenlenebilir.
- Yerel gazete ve basında, bölgedeki kültür varlıklarının değeri ve korunmalarının önemi ile ilgili haberlerin çıkması desteklenebilir.
- Alanlarla ilgili toplanan bilgiler maket, kitap, broşür, cd, web sitesi gibi araçlarla halka sunulabilir.
- Alanda öğrencilere yönelik etkinlikler düzenleyerek, çocukların alanı yerinde görüp deneyimlemesi, bu yolla bilgi edinmesi sağlanabilir.

Yerel halkın gündelik hayatta bu alanları kullanmasını, birebir ilişki kurmasını ve benimsemesini sağlamak için de farklı etkinlikler düzenlenebilir. Örneğin;

- Kent içindeki yapılacak toplantılar, bu alanlarda ya da alanların yakın çevresinde düzenlenebilir. Böylece toplantıya katılan kişiler arkeolojik alanlarla birebir ilişki kurar. Ayrıca düzenlenen her toplantı öncesinde, alanla ilgili kısa bilgiler verilerek halkın bilgisi arttırılır.
- Kentte düzenlenen festivallerde bu alanlardan yararlanılabilir veya yıl içinde belirli günlerde bu alanın önemini vurgulayan festivaller düzenlenebilir.

- Bu alanları gündemde tutacak fotoğraf, resim yarışması gibi etkinlikler sürekli olarak organize edilebilir.
- Gelen yabancı ve yerli ziyaretçileri bilgilendirmek üzere, çocuklara yönelik rehberlik sertifika programları açılabilir. Böylece, çocukların alan hakkında bilgi edinmeleri ve aynı zamanda da ekonomik gelir elde etmeleri sağlanabilir. Bu sayede arkeolojik alanlar çocukların yaşamlarının parçası haline gelir. Program sonrası rozet verilmesi gibi özendirici düzenlemelerle program, çocuklar arasında prestij haline getirilebilir.

Bütün bu çalışmalar yapılırken, arkeolojik alanların korunmasının esas olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Arkeolojik alanlar, bizlere ve bizden sonraki kuşaklara çok şeyler anlatır. Aslında geçen yıllar bu alanları yorgun, kırılğan ve çabuk incinebilir hale getirmiştir. Yılların yorgunluğunu taşıyan insanları incitmeye nasıl gayret gösteriyorsak, arkeolojik alanları da incitmek için onlara özel muamele etmeliyiz. Yılların getirdiği saygınlık ve kırılğanlığı bilerek hastalıkları özenle teşhis etmeli, yıllar boyunca yavaş yavaş oluşan bu hastalıkları tedavi etmek yoluna gitmeliyiz. Kaybedilecek her bir parçanın, yeri doldurulamaz kayıplara neden olacağını çok iyi anlamalıyız. Bu bilge ve kırılğan alanlara taşıyabileceklerinden fazla yük yüklememeliyiz. Terk edip yalnızlığa zorunlu kılmak kadar, kaldıracabileceğinden fazla iş yüklemenin de, bu alanları yok oluşun eşiğine getireceğini unutmamalıyız.

Necdet Sakaoğlu
ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

KALELER VE ŞEHİR SURLARI

Sayı 14, 2008 / Sayfa: 25-29

Hoşap Kalesi, Van

Anadolu, savunma yapılarının doğup geliştiği bir coğrafyadır. Kale mimarisinin en eski ustaları bu coğrafyada en özgün şehir surlarını inşa etmişlerdir.

Bir uygarlıklar yarımadası olan ve sık sık istilalara uğrayan Anadolu'ya, mimarlığın, dolayısıyla savunma yapılarının doğup geliştiği yurt gözüyle bakılmalıdır. Dünyanın en eski savunma duvarları, "polis" denen sur içine alınmış İlk Çağ kentlerinin harabeleriyle, Orta Çağ'a özgü kale ve "hısın"lar Anadolu' dadır. Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Hacılar Höyüğü (Burdur) Anadolu kalelerinin, Yümüktepe (Mersin) buluntuları da şehir surlarının, ilk örneklerindedir.

Kale mimarisinin en eski ustaları, Boğazköy çevresindeki tepelere Hitit savunma kulelerini kurmuş; Alacahöyük'te, belki ilk, aynı zamanda da en özgün şehir surunu inşa etmişlerdir. Hititler ile çağdaş Urartular'ın da Van Gölü Havzasında burç ve hisar karakterinde, Tuşpa (Van), Çavuştepe, Aznavurtepe, Anzaf kaleleri gibi yapıtları vardır. Helenistik, Roma, Bizans çağlarında Anadolu'nun her yöresine daha yoğun biçimde yeni kaleler, kent surları yapılır. Yaklaşık 3 bin yıllık bir mimarlık mirasını devralan Selçuklular ve bağlı beyliklerse, mimarinin diğer alanlarında olduğu gibi sur-kale yapımıcılığında da, kent topograflarına mükemmel savunma yapıları kazandırarak kale mimarisinin son yetkin temsilcileri olmuşlardır. Bu evrede yapılan veya yenilenen kalelerin, topografik durum, malzeme ve gereksinim nedenleriyle değişik görünümler sergilemeleri doğaldır. Düzluklerde ve ırmak kıyılarında kurulu kentleri kuşatan sur ve kuleler de, düzgün taşlardan örülür özenli yapılar olarak dikkati çeker. Yabancı bir gözlemci: "Bir Orta Çağ kalesinin gücü, olağanüstü yapısında yatar. Mancınık gibi kuşatma araçları ne kadar dövse de kalın surlara zarar vermesi olanaksızdır. İç-kale ise neredeyse sonsuz direniş olanağına sahiptir. Zayıf bir garnizon bile erzakı tükenmedikçe dayanabilir. Gerçi, lağım açmakta başarı umudu vardır. Ama surların önünde hendek varsa veya kale kayalar üstündeyse bu da olanaksızdır," der. Anadolu kaleleriyle kent surlarının 17. yüzyıl ortalarındaki durumlarını en ayrıntılı ve canlı betimleyen yazarımız Evliya Çelebi'dir.

Yabancı gezginler de uğradıkları kent ve kasabalardaki kaleleri tanımlamışlar, gravürlerini yapmışlardır. 15. yüzyıldan sonra Osmanlı Devletinin bir iç bölgesi durumunda kalan Anadolu'da, kalelere ve kent surlarına gereksinim kalmadığı düşünülebilir. Ancak mevcut kaleler ve şehir surları, nizam ve kanunnamelerle Tanzimat Dönemine (1839-1876) değin korunmuş; arada baş gösteren Celali ayaklanmalarında Tokat, Amasya, Sivas, Ankara gibi kentlerin kaleleri yaşamsal önem kazanmış; hatta İshakpaşa Sarayı gibi kimi yeni kaleler de inşa edilmiştir.

GÖRKEMLİ SURLAR

Anadolu kervan yolları üzerinde kurulu konaklama ve ticaret merkezi durumundaki kentlerin çoğu, özellikle de başkent konumundakiler, surlu ve iç kaleli kentlerdir; çünkü ticaret kervanlarının kente girişinde gümrüklendirme işlemi bu sayede yapılabilir, saldırı veya baskınlarda sur kapıları kapatılarak savunma önlemleri alınır. Anadolu Selçuklularının ve Beyliklerin ilk döneminde, önce Haçlılara, daha sonra da Moğol istilasına karşı, bir yandan da egemenlik mücadeleleri nedeniyle, pek çok kale yapılır. Geçen yüzyıllarda ayakta olan şehir surlarının en görkemlileri, İstanbul ve Diyarbakır'dadır. Orta Çağ'ın bu iki savunma yapısıyla kıyaslanacak boyutta olmamakla beraber, Kayseri'de ve kimi başka kentlerde de, temelleri Roma ve Bizans dönemlerine dayanan eski kent duvarlarının kalıntılarını, burçlarını, kapı kemerlerini görmek mümkündür.

Buna karşılık, Selçuklu sultanlarından İ. Keykavus'un 1210'lerde Sivas'ta, A. Keykubad'ın 1220'lerde Konya'da yaptırdıkları surlarla, Erzurum, Urfa, Antep, Tarsus, Antalya, Aksaray, Ankara, Bursa, Edirne gibi kentlerin surları ve iç kaleleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında, yöneticilerin başlattıkları bir yıkım sürecinde ortadan kaldırılmış; taşları hükümet konağı, okul, hastane, köprü yapımlarında kullanılmıştır.

İçinde hükümdar, kumandan, bey kasrı bulunan kalelere "hisar" (Fr. chateaufort); kaleleri ve kentleri kuşatan kalın savunma duvarlarına "beden", "baru", "şehir suru" (Fr. muaraille); bu uzun duvarlara aralıklarla payandalık eden savunma kulesi işlevli üçgen, dörtgen, çokgen, oval çıkıntılara da "burç", "kule" (Fr. burg, tour) denirdi. Surların ve burçların üzerinde; "barbata", "mazgal siperi" olarak nitelenen dış dış kalkanlar; bunların arasında "mazgal" denen top, tüfek ve ok atma açıklıkları; arka planda "seğirdim" denen dar basamaklar; dolgunsuz burçların içinde nöbetçi odaları ve "barbakan" (Fr. Barbacane) denen ince uzun ışık ve siper açıklıkları bulunurdu. Kale sözcüğü, tepe üstüne inşa edilmiş savunma yapısı anlamında, Arapça "kal'a"dan Türkçeleştirilmiştir. "Kale" ile özdeşleşmiş kent adları Anadolu'da yaygındır: Çanakkale, Kırıkkale, Akçakale, Toprakkale, Hasankale, Rumkale bunlardandır. Ancak "kale"li adlarını, savunma yapılarından değil de, kaleye benzetilen doğal tepeler de vardır. "Kale-kent" anlamındaki "hısn" sözcüğünün de kimi kent adlarında, örneğin Hısnımansur (Adıyaman), Hısnızıyad (Harpur), Hısnikehfa

(Hasankeyf) yer aldığı görülmektedir. Bir yeri tutmak, çevirmek, etrafını sarmak anlamındaki “hisar” sözcüğü, deyim olarak müstahkem şato ve kaleler için kullanılmıştır. Türkiye’deki Orta Çağ savunma yapıları arasında, eski Türk mimar ve mühendislerinin hisar türüne kazandırdıkları en güzel örnekler, İstanbul Boğazının iki yakasındaki Anadolu ve Rumeli hisarları (15. yüzyıl) ile Çanakkale Boğazındaki Seddülbahir ve Kilitbahir kaleleridir (17. yüzyıl). İçinde hükümdar veya bey kasrı bulunan Türk hisarlarının özgün örnekleri olarak, Doğu Anadolu’daki İshakpaşa Sarayı ve Hoşap Kalesidir. Kentlerin pek çoğu da iç kalelerinden (Fr. citadelle) dolayı, adlarına ulanan “hisar” sözcüğüyle ünlenmiştir. Karahisar, Karacahisar, Akhisar, Kochisar, Uchisar, Eskihisar, Sivrihisar, Seferihisar, Koyulhisar, Yarhisar, Çavdarhisar, Köprühisar ilk akla gelenlerdir.

ÖREN SAVUNMA YAPILARIMIZ

Pek çok kentin adına da işlemiş savunma yapılarına yaygın olarak ‘kale’ dense de, Anadolu’da yüzlerce örneği olan bu yapılar kale, kule, burç, burgaz ve hisar adlarıyla tanınır.

Selçuklu Dönemindeki Anadolu savunma yapılarının temel bir özelliği, ikili sisteme dayanmasıydı: Ya kente hâkim bir tepede iç içe iki surlu bir kale inşa edilir ya da kenti kuşatan surların ortasında veya bir köşesinde, son savunma noktası olarak iç kale yükselirdi. Kale duvarlarının veya surlarının eteğinde “hisar-peçe” denen, daha alçak ikinci bir savunma duvarı veya önünde hendek bulunan kentler de vardı. Kale ve şehir-suru kule ve burçlarının en görkemlisi konumundaki baş kulenin (Fr. Donjon) Türk kalelerindeki karşılığı “ahmedek”, “yoğunburc”tu. Ahmedekler gözetleme kulesi işlevi yanında, sultanın, komutanın veya beyin şeref burcu ve kenti izleme balkonu işlevi görürdü. Ahmedeklerden günümüze ulaşan yegâne özgün örnek, Divriği Kalesindedir. Mengücekoğullarının sonuncusu Melik Mueyyed Salih’in 1251 tarihli bir yazıtının da bulunduğu bu şeref balkonunun taşıntılı konsoluna aslan heykelleri oturtulmuştu. Kale kapıları; açıldıkları yöne, kapıdan çıkan yolun ulaştığı komşu kente veya kapının işlevine göre, örneğin “babuş-şark” (doğu kapısı), Mardin Kapısı, Mevlevihane Kapısı, Arasta Kapısı ve benzeri adlarla anılırdı. Bu açıklıkları örten kalaslardan yapılma tek ya da çift kanatların dış yüzleri, dövme demir plakalarla kaplı ve perçinli olur, arkadan kol demirleri ve

sürgülerle takviye edilirdi. Kapı açıklığını tutan beden duvarındaki yuvadan zincirlerle indirilen ve "ejder" denen kapılar da vardı. Kapı açıklığının yukarısındaki "seng-endaz" ve "metris" adı verilen taşıntılı savunma balkonundan kuşatmacılara yanıcı yakıcı maddeler, taşlar atılırdı. Kent surlarının hemen dışında kalan ticaret ve yerleşim semtlerine "Tahtakale" denirdi ki, bu deyim, Arapça "tahta'l-kala" (kale altı) sözcüğünün halk dilindeki söylenişiydi. Sur eteğindeki kemer açıklıklarına ve iki burç arasında kalan beden önüne ise "kule-i zemin" denirdi. Buraların konut ve ticaret yeri olarak işgal edilmesi, surlu kentlerin ortak sorunlarındandı. Anadolu'da; kalesi, hisarı, burgazı (burg, burc), kulesi veya şehir suru bulunduğu için "bolu" (polis) adıyla anılan yüzlerce yerleşke vardır. Kalkolitik Çağ'dan 17. yüzyıla kadar tarihlenen kaleli yerleşkelerimizle, birer ören yerine dönüşmüş savunma yapılarımızın bir envanteri henüz yapılmamıştır. Nazmi Sevgen'in *Anadolu Kaleleri* kitabı ile son dönemde NTV tarafından yayınlanan 100 Kale birer seçkidir. Albert Gabriel'in *Chateaux Turc du Bosphore / İstanbul Türk Kaleleri* kitabı ise daha kapsamlı çalışmalara iyi bir örnektir. Yaygın biçimde kale olarak adlandırılan bütün örenlerin bolu, burç, burgaz, kule, kale, hisar tanımlarına uygun bir sınıflandırması yapılarak, İlk Çağ'dan Yeni Çağ'a uzanan süreçteki savunma mimarisi yapılarının, Kültür Bakanlığının, Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL'ün ortak projesi olarak bir kitapta tanıtılması dileğimizdir.

Kaynakça

- Huart, Cl. "Hisar", İslam Ansiklopedisi Cilt: 4, ss. 537-8
Streck, M. "Kale", İslam Ansiklopedisi Cilt: 6/1, ss. 124-5
Arseven, C. E. "Hisar", "Kale", Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1965, Cilt: 2, ss. 756, 908-9
Oman, C. W. 2003. Ok, Balta, Mançuk, Çev. İ. Y. Aydoğan, İstanbul, s. 59
Gabriel, A. "Chateaux Turc du Bosphore", Paris. 1943 Çev. Alp Ilgaz, "İstanbul Türk Kaleleri"
Pakalın, M. Z. "Kale", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt: 2, s. 143-4
Naumann, G. R. 1955. "Architecture Kleinasien", Tubingen
Sevgen, Nazmi. 1959. "Anadolu Kaleleri", Ankara
Sakaoğlu, N. "Mengücek Kalesi/Türk Anadolu'da Mengücekoğulları", İstanbul, 2005. ss. 189-216
(dipnotlar 1, 18, 20)

Handan Dedehayır
ÇEKÜL Vakfı, Editör

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI KORUMAK VE YAŞATMAK

Sayı 16, 2008 / Sayfa: 18-25

Cumalıkızık Köyü, Bursa

*Bireylere kimlik ve
süreklilik duygusu
veren somut olmayan
kültürel miras,
binlerce yıllık
kazanımları içeren
değerler bütünü olarak
kuşaktan kuşağa
aktarılır. Kültürel
miras, insanın
çevresiyle ve geçmişiyile
ilişkisinin ürünüdür.*

Toplumsal kimliğin özünü oluşturan ve insan topluluklarını geçmişten geleceğe taşıyan yaşam kültürü ve halk bilgisi, “tarihi kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın, ortak miras anlayışıyla korunması ve yaşatılması” amacını taşıyan Tarihi Kentler Birliğinin de temel ilgi alanlarının başında geliyor. UNESCO tarafından “somut olmayan kültürel miras” olarak nitelendirilen bu zenginliğin TKB tarafından sahiplenilmesi, Birliğin 10-13 Temmuz 2003 tarihlerinde Van’da gerçekleştirdiği “Geçmişten Geleceğe Yaşama Kültürü” başlıklı toplantısında da açıklıkla ifade edildi. Toplantı sonrasında yayımlanan Van Gölü Bildirgesi, şu görüşlere yer verdi:

“Günümüzde kimlikli kentleşmenin yanı sıra, kimlikli bir ulus olabilmek ve dünya topluluğunda kimlikli değerlerle saygın bir yer alabilmek için giderek daha da önem kazanan ve TKB’nin de kuruluş amaç ve hedeflerini oluşturan ‘tarihsel ve kültürel miras’ın temelinde, bu zenginliği yaratan ve geliştiren yaşama kültürleri, insanî davranışlar, akıl ve düşünce zenginliği ile toplumsal yaşamın tarihsel yasalarını oluşturan gelenekler, müzik, eğlence, beslenme, giyim, dil ve yazı, folklor, yöresel mekân kültürleri ve UNESCO’nun da insanlığa ait sözlü ve somut olmayan miras olarak vurguladığı toplumsal tarihin tüm anı değerleri ile inanç ve sosyal ilişkiler çeşitliliği vardır. TKB ve Van Buluşmasının katılımcıları, ‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ olarak tanımlanan tüm bu değerlerin binlerce yıllık kazanımlar oldukları bilinci içinde, aynı kazanımların geleceğe de esin kaynağı olacak birikimlerini koruma ve çağdaş dünya ile gelecek için değerlendirme hedefinin, ülkemiz kültürel zenginliğini korumayı amaçlayan yasalarımızda ve ilgili kurumların görevleri arasında artık yer alması gerektiğini önemle gündeme getirmektedirler.”

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS NEDİR?

Somut olmayan kültürel miras; bir topluluğun geçmiş kuşaklardan miras aldığı ve geleneksel yaşam kültürünün parçası olarak benimseyip canlı tuttuğu görenek, temsil, anlatım,

bilgi ve becerilerle bunları yaşatmak için gerekli olan araçlar, insan yapımı nesnelere ve kültürel mekânlardan oluşur. Kültürel miras; doğal ve insan yapısı somut varlıkların yanı sıra, insan topluluklarının atalarından devraldıkları ve kendilerinden sonra gelen kuşaklara aktardıkları anlatıları ve gelenekleri de kapsar. Bu miras, halklara ve bireylere kimlik ve süreklilik duygusu kazandırır. Onların çevreleriyle, doğayla ve geçmişleriyle aralarındaki ilişkilerin bir ürünüdür. Kültürel mirasın öğelerinden biri olan somut olmayan kültürel miras, toplumsal yaşamda birlikteliği pekiştirici, dayanışmayı arttırıcı bir işlev üstlenir, halkın kendi kültürüne yabancılaşmasını önler. Farklı toplulukların farklı kimlik ve kültürlerini anlamayı, kültürlerin birbirlerine saygıyla ve eşitlikçi yaklaşımlarını da sağlar.

SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS İLİŞKİSİ

Japonca 'mukei bunkazi' sözcüğünün yaklaşık bir çevirisi olan "somut olmayan kültürel miras" kavramı, "elle tutulamayan", "maddî varlığı olmayan" anlamına gelir. Sözlü halk anlatımları ve ifadelerini, halk şiirini, müzikli yaratımları ve oyunları, halk inançları ve uygulamalarını içeren halk kültürünü kapsar. Doğal varlıklar ile insan elinden çıkma tarihsel yapı ve mekânlar, "somut kültürel miras" olarak nitelenir. İnsan topluluklarının bu varlıklara, yapı ve mekânlara atfettiği anlam ve simgesel değerler, bu yapılarda kullanılmış

olan mimarlık ve ustalık bilgisi, becerileri ve teknikleri de "somut olmayan kültürel miras" kapsamındadır. İnsan eliyle yaratılan kültürel yapılar, ait oldukları toplumun birikimini yansıtır. O halde, somut miras ile somut olmayan miras birbirinden ayrılamaz ve ikisi birlikte, kültürel mirasın birbirini tamamlayan parçalarıdır. Tam da bu nedenle somut ve somut olmayan mirası bütüncül bir yaklaşımla ele almak gereklidir.

UNESCO SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ

1990'lı yıllarda "kültürel çeşitlilik" kavramı giderek önem kazandı. Güney Kore ve Japonya'nın uyguladığı "yaşayan hazineler" uygulamaları, küreselleşme sürecinde geleneksel kültürlerin korunmasına yönelik önemli açılımlar ortaya koydu. Bundan esinlenen UNESCO 1993'te "Yaşayan İnsan Hazineleri" programını hayata geçirdi. 1999'da UNESCO'nun Genel Direktörlüğüne seçilen Koichiro Matsuura'nın önderliğinde, somut olmayan kültürel mirasın küresel düzeyde bir sözleşmeyle güvence altına alınması gündeme geldi ve 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edildi.

2004 yılında "Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu" ile somut olmayan kültürel miras kavramını tanımlayan Türkiye, UNESCO Sözleşmesine 2006 yılında taraf oldu. 2001-2005 yılları arasında dünyanın

70 ülkesinden 90 başyapıt, UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine alındı. Bu listede Türkiye'den "Meddah Geleneği" (2003) ve "Mevlevi Sema Törenleri" (2005) de bulunuyor.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TÜRLERİ

UNESCO Sözleşmesi, somut olmayan kültürel mirası altı başlık altında toplar:

• **Sözlü gelenek ve anlatımlar:** Efsane, destan, menkıbe, masal, hikâye, ağıt, ninni, mâni, şiir, türkü, ilahi, atasözü, tekerleme, deyim, bilmece ve benzeri ürünler. Sözlü gelenek ve anlatımlar, kültürün canlılığını ve sürekliliğini sağlayan bilgileri, değerleri ve kolektif hafızayı temsil eder. Sözlü gelenek ağızdan ağza geçerken, onu icra eden kişiye ve ortama bağlı olarak farklılaşmalar gösterebilir. Çeşitli versiyonları ve yorumları olabilir; doğaçlama ve yeniden yaratım yaygındır. Bu, geleneğe canlılık katar ancak zaman içinde özgün şeklin bozulmasına da neden olabilir.

Somut olmayan kültürel mirası korumak, belgelemenin ötesinde; geniş halk kesimleriyle buluşmayı ve halk kültürünün yaşatılmasına yönelik çalışmalara kaynaklık etmeyi gerektirir. Bu, TKB'nin temel yaklaşımı olarak korunmalıdır.

• **Gösteri sanatları:** Âşık atışmaları, karagöz, meddah, ortaoyunu, köy seyirlik oyunları, halk müziği, halk oyunları gibi temaşa ürünleri. Genellikle insan sesi ya da çalgılar eşliğinde yapılan dans ve canlandırma biçimindedir. Sözsüz oyun, makamla söylenen şiir ve hikâye gibi başka geleneksel biçimlere de rastlanır. Çalgılar, maskeler, kostümler, dans aksesuarları, sahne dekorları ve gösteri mekânları da, gösteri sanatlarıyla ilgili somut olmayan mirasın parçasıdır.

• **Toplumsal tören, ayin ve şenlikler:** Doğum, sünnet, düğün, ölüm, asker uğurlama gelenek ve göreneklere, toy, şölen, bayram, yıldönümü gibi törenler ve inanışlar. Bir halkın dünyayı algılayış biçimini ya da geçmişiyiyle ilgili anılarını ifade etme biçimidirler. Bazı törenlerde özel giysiler giyilir, özel yiyecekler ikram edilir, geçit törenleri yapılır, hayvan kurban edilir.

• **Halk bilgisi ve doğa pratikleri:** Kuşaklar boyunca deneyimler sonucu kazanılmış doğa bilgisi, halk hekimliği, halk baytarlığı, halk meteorolojisi, ot devşirme geleneği gibi. Halk bilgisi ve doğa pratikleri, insan topluluklarının doğal çevreleriyle girdikleri etkileşimler sonucunda kazandıkları ve sürdürdükleri deneyimlerin, birikimin, beceri ve uygulamaların sonucudur. Törelere, inançlara, törenlere, şifacılığa, toplum düzenine yansır. Doğal çevrenin korunması, halk bilgisi ve doğa pratiklerinin korunmasıyla doğrudan ilintilidir.

• **El sanatları:** Usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilen ve seri üretime dayanmayan bakırcılık, demircilik, semercilik, yorgancılık, sepetçilik gibi geleneksel meslekler. Somut olmayan kültürel miras, becerilere odaklanır. El sanatlarını koruma politikaları, ürünlerin korunmasından çok, onların üretilmeye devam etmesini sağlayan koşulları yaratmayı öncelikle, beceri ve bilginin genç kuşaklara aktarılmasını teşvik etmelidir.

NEDEN KORUNMALI?

Kültürel bellek, insan topluluklarının sürekliliğinin, kimlik ve aidiyet duygularının temelidir. Ancak kültürel bellek, tarihin her döneminde yabancı etkilere açık, kırılgan bir yapıya sahip olmuştur. Günümüzde de küreselleşmeden kaynaklanan bir tehditle karşı karşıyadır; küreselleşme bir yandan çok kültürlülüğü ve evrenselliği savunurken,

diğer yandan da tek tipleşmeye yol açan koşulları yaratıyor. Ortak belleğin, paylaşılan deneyimlerin ve tarihsel sürekliliğin korunabilmesi ve tek tipleşmenin önüne geçilebilmesi için, bilinçli mücadele bugün zorunludur.

NASIL KORUNMALI?

UNESCO'nun "yaşayan kültürel mirası koruma" yaklaşımı, sürekliliği sağlamak için önlemler alınmasını öngörürken, kültürel mirasın devlet arşivlerinde ve müzelerde saklanarak korunamayacağına işaret eder. Sadece belgelemek amacıyla kaydedilmiş bir şarkı, bir tören; kitaplarda toplanmış bir halk bilgisi incelemesi ya da müzelerde sergilenen giysi ve araçlar, geleneklerin korunduğu anlamına gelmez. Somut olmayan kültürel miras konusunda sorumluluk çoğu üye ülkede Kültür Bakanlığı tarafından görevlendirilen bir birim tarafından üstlenilir; kurumlar arası eşgüdümün sağlanmasında, eğitsel ve yasal girişimlerin hayata geçmesinde merkezi bir kuruma ihtiyaç vardır. Ancak somut olmayan kültürel mirasla ilgili araştırma ve belgelemenin doğru yapılabilmesi ve yerel kültürel geleneklerin doğru değerlendirilmesi için bilimsel uzmanlık da gerekir: Üniversiteler ve müzeler. Özetle, somut olmayan kültürel miras çalışmalarında farklı nitelikte kuruluşların birlikteliği önemlidir. Son olarak, sözleşmenin 15'inci maddesi, yerel halkın katılımına özel bir değer verir ki bu, seçkinci yaklaşımlardan

uzak durmayı sağlar, insanların kendi kültürlerine sahip çıkmalarının önünü açar.

Somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasında halk topluluklarına daha yakın konumda, yerel düzeydeki çalışmaların özel bir önemi vardır.

Somut olmayan kültürel mirasın korunmasının başlıca iki boyutundan söz edilebilir: Halk kültürünün yaşama ortamı bulacağı sosyal ve ekonomik koşulların yaratılması ile araştırma, derleme, belgeleme, müzeleme ve eğitim imkânlarının sağlanması.

TÜRKİYE'DE HALK KÜLTÜRÜ ÇALIŞMALARI

Türkiye'de ilk sistemli halk bilimi çalışmaları Cumhuriyet'ten sonra başladı. 1932 yılında kurulan Halkevleri; kültürün araştırılması, incelenmesi, yaygınlaştırılması ve halkla kaynaştırılmasında önemli rol oynadı. Halkevlerinin "köycülük" kolları köy ve kasabalara geziler düzenledi, bu gezilerde elde edilen veriler yerel dergilerde yayımlandı. Söz konusu yayınlar, halk bilimi alanındaki verilerin büyük bir bölümünü yitip gitmekten kurtardı. Günümüzde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile çeşitli üniversitelerde halk bilimi araştırma bölüm ve enstitüleri bulunuyor.

TARİHİ KENTLER BİRLİĞİNE DÜŞEN GÖREV VE SORUMLULUKLAR

Türkiye'de, halk kültürü ve halk bilimi konusundaki çalışmaların büyük çoğunluğu, dar akademik çevreler içinde saptama, derleme, belgeleme ve incelemeyle sınırlı. Geniş halk kesimleriyle buluşamayan ve halk kültürünün yaşatılmasına yönelik çalışmalara kaynaklık edemeyen bu çalışmalar bir yana, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasında halk topluluklarına daha yakın konumda, yerel düzeyde yapılacak çalışmaların özel bir önemi vardır. Nitekim UNESCO sözleşmesine esin kaynağı olan Güney Kore ve Japonya'da "Yaşayan İnsan Hazinesi" ve diğer somut olmayan kültürel çalışmalarının büyük bir bölümünde, yerel yönetimler kararların alınmasında ve kendi yörelerini ilgilendiren somut olmayan kültürün yayılması konusunda aktif olarak görev almaktadır. Tarihi Kentler Birliği

üyesi yerel yönetimler, devlet eliyle yapılan çalışmalarını tamamlayacak nitelikte çalışmalarda öncü sorumluluklar üstlenebilirler. Bunlar;

• **Envanter çalışmaları:** Kent içinde ve çevresindeki toplulukların sürdürdükleri somut olmayan kültürel mirasın envanterlerinin çıkarılması, çalışmaların başında gelir.

• **Kent müzeleri:** Çağdaş anlamda kent müzeleri, durağan sergileme mekânları olmanın ötesinde eğitime ağırlık veren, ileri teknolojinin olanaklarından yararlanan, dinamik birer kültür merkezidirler. Kent müzeleri, eğitim ve atölyelerle yerel kültürü yaşatma işlevi üstlenir.

• **Kent atölyeleri:** Usta-çırak sistemine dayalı eğitimler, pazarlama/pazar yaratma etkinlikleriyle desteklenir ve ekonomik teşviklerle güçlendirilirse, geleneksel el sanatları ve zanaatları yaşatmak ve geliştirmek için etkili bir yöntemdir.

• **Tanıtım:** Şenlikler, konferanslar, yerel ve ulusal düzeyde tanınırlığı artırma ve sevdirmeye etkinlikleri de somut olmayan kültürel mirası yaşatmak için özendirici etki yapar.

Somut olmayan kültür mirasımızı korumak ve yaşatmak için, zengin halk kültürümüzü bugünün insanlarıyla buluşturacak, izleyenlerde katılma hevesi uyandıracak, genç kuşaklarda merak ve ilgi yaratacak yöntem ve seçenekler geliştirmek, TKB'nin ve üyesi olan küçük büyük belediyelerin öncelikleri arasında yer almalıdır.

Kaynakça

- Artun, Erman, "Küreselleşme Olgusu Karşısında Halk Kültürü", Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2000
- Isar, Yudhishtir Raj, "Tangible and 'Intangible' heritage: are they really Castor and Pollux?", 2004
- Ito, Nobuo, "Intangible Cultural Heritage Involved In Tangible Cultural Heritage", 2003
- Kim, Yong-Goo, "Kore Cumhuriyeti ve Japonya'nın Somut Olmayan Kültürel Hazine Politikası", Millî Folklor, 2008. Yıl 20, Sayı 78, ss. 12-21
- Kongar, Emre, "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", 1997
- Kurin, Richard, "Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention", 2007
- Oğuz, Öcal, "Folklor: Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim", Millî Folklor, 2007. Yıl 19, Sayı: 74, ss. 5-8

Sinan Polvan
ÇEKÜL Vakfı, Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEMİRYOLLARI

Sayı 19, 2009 / Sayfa: 66-69

Erzincan Tren Garı

*19. yüzyılda Batı'da
hızla gelişen ve bir
ulaşım ağından çok daha
fazlasına işaret eden
demiryolları, Osmanlı
tarihinde de başından
itibaren devlet otoritesi
ve ekonomik canlılık
hedefleriyle birlikte
düşünülmüştür.*

19. yüzyılın başında Avrupa, bilim ve teknik alanında önemli gelişmeler gösterdi; fabrikalarda ve üretim tesislerinde özellikle buhar gücünün kullanımıyla makineleşme süreci başladı, üretim kapasite ve hızı eskiye oranla inanılmaz ölçüde arttı. Bunun sonucu olarak ihtiyaç fazlası ürünlerin hızlı biçimde daha uzak çevrelerdeki tüketicilere ulaştırılması gereksinimi doğdu. Buhar makinesinin ulaşımda kullanılması hem bu gereksinimin sonucu olarak hem de endüstri devrimiyle birlikte oluşan büyük fabrikalara gerekli olan iş gücünün ulaştırılması hedefiyle, tüm dünyadaki dinamikleri değiştirecek yeni bir ulaşım sistemini, demiryolunu doğurdu. Bu dönemde Osmanlı ekonomisi ve maliyesi iyice zayıflamış, dış güçlerin etkisi altına girmişti. Anadolu, gelişmiş Batılı ekonomilerin bir hammadde kaynağı ve mamul madde pazarı durumundaydı.

İLK DEMİRYOLU PROJELERİ

Özellikle Batı ve Güney Anadolu'nun kırsal kesimi, Avrupa kapitalizmine tarımsal ürün ve hammadde sağlayan önemli bir kaynak oluşturuyordu⁽¹⁾. Aynı dönemde, geleneksel tarım dışı üretim kaybolmaya yüz tutmuş, önceleri ana ulaşım yolları olan kervan yolları, yeni ekonomik düzen içinde önemlerini yitirmişti. Batı'da hızla gelişen demiryolu, iç bölgelerden büyük liman kentlerine tarımsal ürün ve hammadde akışını sağlamak üzere sömürge tipi ekonominin bir gereği olarak "ithal" edildi⁽²⁾. Osmanlı Devleti, ekonomik ve askeri çıkarları doğrultusunda gerekli gördüğü demiryollarının yapım ve işletmesini mali imkânsızlıklar sonucu gerçekleştiremedi; demiryolu projelerine kısmen bu amaç doğrultusunda, kısmen de büyük dış borçlar nedeniyle bir taviz olarak, Osmanlı'nın yabancı yatırımcılara verdiği "imtiyazlar"la başlandı. Oldukça erken bir tarihte, 1836 yılında Francis Chesney başkanlığındaki bir kurulun Akdeniz'i

Basra'ya bağlamak düşüncesiyle yaptığı girişim sonuca ulaşamayınca, Osmanlı topraklarındaki ilk demiryolu hattının yapımına İngiliz baskısıyla 1837 yılında başlandı. İskenderiye-Kahire arasındaki hat, çeşitli nedenlerle verilen aralardan dolayı 1854 yılında tamamlanabildi. Osmanlı'nın Avrupa topraklarındaki ilk demiryolu hattı olan ve yapımını bir İngiliz şirketinin üstlendiği Köstence-Çernodova hattı ise 1856 yılına tarihlenir. Yine aynı yıl, bir İngiliz şirketine verilen imtiyazla yapımına başlanan İzmir-Aydın hattı, Anadolu'nun ilk demiryolu hattı olarak 1860 yılında işletmeye açıldı. Kapsamlı demiryolu çalışmalarından ilki 1860 yılında Ali ve Fuat Paşaların hazırladığı demiryolu programıdır. Bu programda Balkan yarımadasını kat ederek İstanbul-Tuna arasında demiryolu ulaşımını mümkün kılacak, böylece başkenti Viyana ve Paris'e bağlayacak bir hat tasarlandı. Projenin gerçekleştirilmesinin nedeni Osmanlı Hükümetinin gerekli maddi ve teknik olanaklara sahip olmamasıydı⁽³⁾. Sultan Abdülaziz'in 1871 yılında yayımladığı irade ile Asya topraklarında, İstanbul-Bağdat arasında yapılacak bir ana hattın yan hatlarla Karadeniz, Akdeniz ve Basra Körfezine bağlanması projesi ele alındı, bu projenin devlet tarafından gerçekleştirilmesi planlandı. Hattın ilk kısmının yapımına 1871 Ağustos'unda başlandı, çeşitli nedenlerle İstanbul-İzmit arası ancak 2 yılda tamamlanabilmişti. Abdülaziz tarafından 1872 yılında görevlendirilen Wilhelm Von Pressel projeyi geliştirmeye çalıştı ancak 1875 yılında Osmanlı Maliyesinin iflasıyla bu proje de

durduruldu⁽⁴⁾. Osmanlı Dönemindeki en kapsamlı demiryolu projeleri II. Abdülhamit döneminde Düyûn-u Umumiye İdaresinin kurulması ile başladı. Anadolu Demiryolları (1888), Bağdat Demiryolu (1889), Yafa-Kudüs Demiryolu (1889), Selanik-Manastır Demiryolu (1890), Beyrut-Flam Demiryolu (1890), Selanik-İstanbul Demiryolu (1892) imtiyazları yabancı yatırımcılara verildi. II. Abdülhamit'e göre, demiryolları sayesinde devlet otoritesi güçlenebilecek, isyanlar ve eşkıyalık askeri güçlerin sevkini kolaylaştırması sayesinde önlenilecek, kaybedilen topraklardan gelen göçmenler ülke içinde uzak bölgelere yerleştirilebilecek ve tarım ürünleri de hızla pazara sevk edilip bu sayede ekonomi canlanabilecekti⁽⁵⁾. Ancak borç batağında bulunan Osmanlı Devleti, sadece Hicaz Demiryolunun yapımını gerçekleştirebildi, bunun dışındaki ana demiryolu hatları yabancı sermaye tarafından yapıldı.

Osmanlı topraklarında demiryolu yapımına girişen yabancı ülkelerin amacı, kendi ekonomilerine kaynak ve gelir sağlamanın yanı sıra, nüfuz bölgeleri oluşturarak ileride gerçekleştirebilecek bir toprak paylaşımında bu bölgeleri kendi sömürgeleri içine katabilmektir⁽⁶⁾. En başta İngilizler, sonra Fransızlar lehine gelişen bu durum, Bağdat Demiryolu imtiyazının elde edilmesiyle 1889'dan itibaren Almanları da avantajlı konuma getirdi⁽⁷⁾. Osmanlı Devleti, 1914 yılına kadar demiryolu yapımı için yabancı yatırımcılara çok büyük tavizler verdi; kilometre teminatları bu tavizlerin başında gelir. Daha da ötesi,

kilometre teminatları için devlet bazı vergilerini karşılık gösterdi ve kimi zaman tahsilini yabancılara bıraktı⁽⁸⁾. Bunun dışında, demiryolunun geçtiği bölgelerdeki yer altı ve yer üstü zenginliklerini işletme hakkı da yabancı yatırımcılara verildi.

Tarihi ve kültürel miras değeriyle demiryollarının sistematik olarak tescillenmesi, onarılması, bilimsel araştırma ve yayınlara konu olması, yıpranmalarının önüne geçmek için önceliklidir.

Örneğin, II. Abdülhamit döneminde Deutsche Bank'a Haydarpaşa-Ankara hattı boyunca eni 20 kilometreye varan bir şerit içindeki zenginlikleri işletme ve gerektiği kadar ağaç kesme olanağı sağlandı⁽⁹⁾. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Osmanlı Devleti kendi zayıf ekonomisiyle gerçekleştiremeyeceği, mali krize olası bir çare ve devletin askeri politikasına hizmet edecek bir araç olarak gördüğü ulaşım altyapısına⁽¹⁰⁾ yabancı yatırımcılar aracılığıyla kavuşabileceği inancıyla büyük tavizler vermekten kaçınmadı.

CUMHURİYET DÖNEMİ DEMİRYOLLARI

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin ekonomi politikasının temeli olan “yeniden inşa” anlayışının ilk uygulama alanı da demiryolları oldu⁽¹¹⁾. Zamanın siyasetçilerince “şimendifer politikası” olarak adlandırılan demiryolu hareketi 1924 yılında başladı, 1927 yılında ivme kazandı ancak 1939 yılında 2. Dünya Savaşının başlamasıyla yavaşlayarak adeta durma noktasına geldi. Cumhuriyet Döneminin ilk inşa hareketi olan demiryolu hareketi, yeni rejimin ideolojisiyle bütünleşti⁽¹²⁾. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünün hızlandırılmasında yabancı devletlerce kullanılan bir unsur olan demiryolları, genç Cumhuriyet'in yöneticileri tarafından ulusun siyasal ve ekonomik bağımsızlığını sağlayacak en önemli araç olarak görüldü⁽¹³⁾. Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı Döneminde oluşturulan ve ağırlıklı batı bölgelerinde yer alan, Batılı emperyalist devletlerin kendi çıkarlarını önde tutarak inşa ettikleri “ağaç” biçimindeki hatlar yerine, ulusal bütünlüğünü ve ulusal ekonominin gereksinmelerini karşılayacak, ülkenin dört bir yanına hizmet götürecektir, özellikle az gelişmiş bölgelere ulaşabilecek ve Osmanlı Döneminde ihmal edilen doğu bölgelerini de yeni kalkınma planlarına entegre edebilecek “ağ” örüntüsünde

demiryolları yapmayı amaç edindi⁽¹⁴⁾. Bu amaca ulaşabilmek için ilk olarak yabancı yatırımcıların işlettiği mevcut demiryolu hatları satın alınarak ulusallaştırıldı. İkinci aşamada yeni bir yapım programı oluşturdu; yapılacak hatların devlet eliyle işletilmesi planlandı. 1927 ve 1933 yıllarında iki ihale gerçekleştirildi. İkinci ihalede ilk kez bir Türk firması yapımıcılığı üstlendi: 1933-1937 yılları arasında yapımı tamamlanan Sivas-Erzurum hattının önemi, yatırımcısından mühendisine, formeninden işçisine tamamen ulusal finansman ve iş gücüyle gerçekleşen ilk geniş kapsamlı proje olmasıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulusal kalkınma yolunda demiryolu yapımının taşıdığı önemi Atatürk de şu cümleyle açıklamaktadır: "Türk Milleti'nin servet, refah, medeniyet yollarında yürümesi ve Türkiye'de iktisadî hayatın yüksek inkişafı ancak bu demirden yollarla olacaktır⁽¹⁵⁾." Ulusal ekonominin sağlam temellere oturtulmasına çalışılan bu dönemde hazırlanan 1932 ve 1936 tarihli 1. ve 2. Beş Yıllık Sanayileşme Planlarında enerji ve makine üretiminin dışa bağımlılığını ortadan kaldıracak kömür ve demir-çelik sanayi, öncelikli olarak ele alındı. Böylece, sanayi için gerekli hammaddenin hızlı ve ucuz taşınması amacıyla demiryolu yatırımlarına ağırlık verildi⁽¹⁶⁾. Demiryolu politikasının ulusun kalkınması yolundaki başarısını Falih Rıfkı Atay 1942 tarihli "Demiryolculuğumuzun XV'inci Yılı" başlıklı yazısında şöyle dile getirmiştir: "Türk demiryolculuğu, yeni çağ Türkiye'sinin

başarı iradesini yağdırmakta amil olmuştur. Demiryolcular yalnız ray döşemediler, tünel açmadılar, köprü kurmadılar; taraf taraf fabrikalar açan, sulama işlerini halleden, bu memleketi asrımıza ulaştıran teknik ve iman kadrosunun da habercisi ve müjdecisi oldular. On beş yıl öncesinden bugün bir rüya idi. Bugünden on beş yıl öncesi bir kâbustur⁽¹⁷⁾." Kemalist Devrimin simgelerinden biri olan bu ulaşım ağının üzerindeki yapılar, özellikle 1930'lu yıllarda inşa edilen garlar, örneğin Sivas, Malatya ve Manisa garları ortak bir modernist mimari dile sahip yapılar olarak⁽¹⁸⁾ devlet ideolojisini bu alanda somutlaştırıyordu. Ancak 1939 yılında yavaşlayan demiryolu yapım faaliyetleri sonraki yıllarda hiçbir zaman eski ivmesini kazanamadı. 2. Dünya Savaşı sonrası yıllarda da hükümet politikası olarak karayolu taşımacılığına ağırlık verilmesiyle duraklama noktasına geldi. 1950-1980 yılları arasında yılda sadece ortalama 30 kilometre yeni demiryolu yapıldı⁽¹⁹⁾.

DEMİRYOLU MİRASIMIZIN KORUNMASI

Sanayileşmenin en önemli unsurlarından biri olan demiryolu, çeşitli özellikleriyle birçok bilim dalının ilgi alanına girer. Endüstri mirası konusunun bir alt başlığı sayılan demiryolu mirası, sahip olduğu içerik bakımından incelendiğinde, kendi başına bir ana başlık oluşturabilecek kadar geniş bir kapsamdadır⁽²⁰⁾. Demiryolu mirasını oluşturan tarihi yapılar sadece

gar ve yolcu binaları değildir; yapı programındaki mal depoları, beki kulübeleri, lojmanlar, silolar, lokomotif depoları, su depoları, köprüler, helâlar, çamaşırhane, işçi ve nöbetçi evleri gibi ögeler de bu mirasın parçalarıdır. Bununla birlikte ülkemizin en önemli demiryolu yapılarından olan Haydarpaşa Garı bile ancak 1997 yılında tescillenebilmiştir. Tarihi ve kültürel değere sahip demiryolu yapıları, sistematik olarak tescillenmediği için büyük bir kısmı günümüze ulaşamamış; günümüze ulaşabilenlerin çoğu da korunamamaktan dolayı gün geçtikçe yıpranmaya ve kontrolsüz bir şekilde tahrip olmaya yüz tutmuştur. Demiryolu mirası kapsamındaki yapıların onarılıp, gerekirse yeniden işlevlendirilerek koruma altına alınabilmesi için atılması gereken en önemli adım, sistematik bir envanter çalışmasının yapılması, mevcut yapı ögelerinin ayrıntılı olarak belgelenmesi, sürdürülecek araştırma çalışmaları ve yayınlarla toplumsal tarihimizdeki önemi yadsınamayacak bu miras konusunda tüm çevrelerin bilinçlendirilmesidir.

Dipnotlar

- 1 Yüksek, Ahmet Erhan, "1923-1939 Dönemi Demiryollarımız", Ankara, s. 1
- 2 Yüksek, Ahmet Erhan, a.g.e., s. 2
- 3 Yıldırım, İsmail, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, s. 313
- 4 Yıldırım, İsmail a.g.e., s. 314
- 5 Yıldırım, İsmail, a.g.e., s. 314-316
- 6 Yıldırım, İsmail, a.g.e., s. 317-319
- 7 Rathman, "Lothar, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi", İstanbul, 1982, s. 35
- 8 Gürbüz, Ali Kemal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryollarının Rolü", Balkesir Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, 1999, s. 181-182
- 9 Gürbüz, Ali Kemal, a.g.e., s. 183
- 10 Gürbüz, Ali Kemal, a.g.e., s. 191
- 11 Yüksek, Ahmet Erhan, a.g.e., s. 6
- 12 Yüksek, Ahmet Erhan, a.g.e., s. 6
- 13 Evren, Güngör, "Demiryollarımız", Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 384, Temmuz 1996, s. 19
- 14 Yüksek, Ahmet Erhan, a.g.e., s. 7
- 15 Evren, Güngör, a.g.e., s. 19
- 16 Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 442-443, 2006/2-3, s. 25
- 17 Evren, Güngör, a.g.e., s. 21
- 18 Bozdoğan, Sibel, "Modernizm ve Ulusun İnşası – Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür"
- 19 Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 442-443, 2006/2-3, s. 25
- 20 Kösebay Erkan, Yonca, "Anadolu Demiryolu Mirası ve Korunması", İTÜ Dergisi, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 16

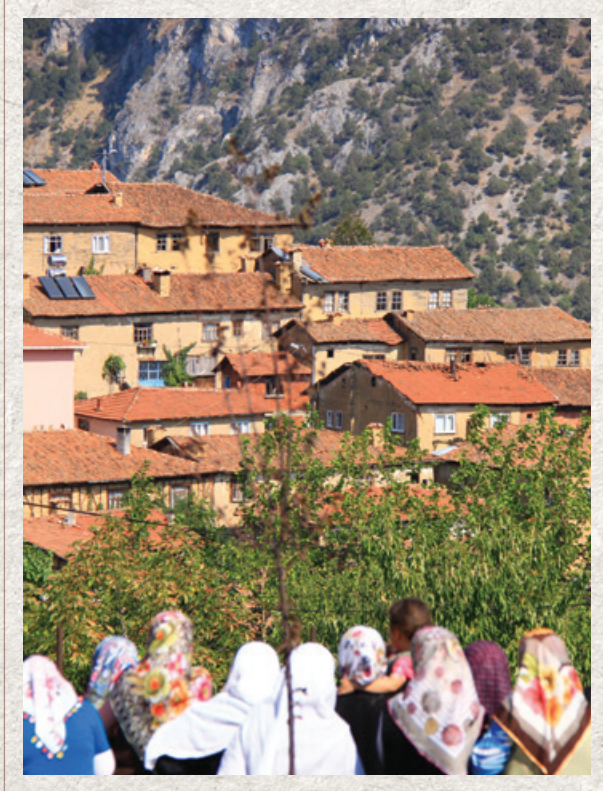

Dr. Yusuf Örnek
ÇEKÜL Vakfı, Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

TÜRKİYE'DE KÜLTÜR TURİZMİ VE KÖYLERİN YAŞATILMASINDAKİ YERİ

Sayı 20, 2009 / Sayfa: 32-35

Gelemic Köyü, Bursa

*İnsan, kültürü yaratan
ve kültür tarafından
yoğrulan bir varlıktır.
Kültür turizminin
merkezinde de, insanın
geçmişten gelen ve
hâlihazırda onu
biçimlendirmekte olan
kültür değerlerinin
tamamı bulunur.*

Adına kültür turizmi denilen süreç, en özlü anlamıyla kültüre ait değerlerin korunmasıyla ve gezilip görülmesiyle ilgilidir. Turizm endüstrisinde genel olarak tarihsel ve kültürel mirasın ziyaret edilmesi olarak anlaşılan kültür turizmi, aslında sadece geçmişte yaratılmış eserlerin görülmesini değil, bugün yaşanmakta olan hayatın çeşitli yüzleriyle karşılaşip onları tanımayı da içerir. Böylece turizmin bu etkinlik dalına çok daha geniş bir değerler yelpazesi atfedilmiş olunur. Bu sayede kültür turizmi hem geçmişte yaşamış kuşakların yarattığı değerlerin hem de bugün yaşamakta olanların yaşam biçimlerini içerir ki, bu haliyle kültür turizmi, turizm endüstrisinin en heyecan verici alanı haline gelir. Çünkü onun merkezinde deniz-güneşten yararlanarak tatil yapmak ve dinlenmek değil, insanın geçmişten gelen ve bugün onu biçimlendirmekte olan kültür değerlerinin tamamı bulunur.

İNSAN: “KÜLTÜR YARATICISI” VE “KÜLTÜR YARATIĞI”

Yukarıdaki yaklaşım bizi doğal olarak kültürün niçin değerli olduğu, neden korunması gerektiği, kültürün hangi kimlikle özdeşleştirilebileceği, kültürel kimliğin ise evrensel olup olamayacağı gibi pek çok çapraşık sorular ve sorunlar yumağına götürür. Bu konuşmanın/yazının konusu bunlar olmamakla birlikte, kısaca ana fikirleri şöyle özetleyebilirim: Kültürün değerli olmasının arkasında yatan düşünce, insanın değerli olmasıdır. İnsan bir kültür varlığıdır: Tür olarak o hem kültürü yaratır hem de kültür tarafından yaratılır ve yoğrulur. Böylelikle kültür, insanı insan yapan bir özelliktir, yani bir anthropinondur, sadece insana özgüdür. Tür olarak insanın bir “kültür yaratıcısı” ve “kültür yaratığı” olması nedeniyle kültürel miras evrensel anlamda değerlidir ve böyle olduğu için de korunmak zorundadır. O halde geçmişten günümüze kadar ulaşılmış olan kültür varlıklarının hepsi değerli

olup hiçbirinin diğere oranla bir önceliğı yoktur. Anadolu toprakları söz konusu olduğunda anlamı şudur: Bu topraklarda yaşamış olan atalarımızdan bize ulaşan tüm mirasa, bizler eşit mesafedeyiz; onların hepsi bir bütün olarak bizim mirasımız ve kimliğimizdir. Bu mirası devralmış olan bizlerin onu koruma konusunda başarılı olup olmadığı sorusu bu yazının konusu değildir.

YEREL YAŞAM KÜLTÜRÜNÜN ÇEKİCİLİĞİ

Turizm endüstrisinde kültürü tanıtan ve pazarlayan tur operatörleri, düzenledikleri organize turlarda genellikle kültürel ve tarihsel mirasın gösterilmesini sağlarlar. Gerek tek günlük turlarda ve gerekse bazen bir-iki haftayı bulan Anadolu turlarında rehberler eşliğinde antik kentler, kaleler, camiler ve devraldığımız mirasın diğer eserleri gezilir. Ancak son yıllardaki en önemli şikâyet konusu, bu tip organize turlarda ziyaretçilerin boş zamanlarının olmaması ve kendi başlarına bu yabancı ama renkli dünyayı keşfetme fırsatının verilmemesidir. Daha da önemlisi, ziyaretçilerin bugün yaşamakta olan kültürümüzü ve hayat biçimimizi tanıyamamalarıdır. Türkiye'yi ziyaret eden yabancılar pek tabiidir ki bu ülkenin kentlerinde ve kırsal alanlarında insanları, onların hayatlarını merak etmekte ve yakından tanımayı istemektedir. Bundan daha da öte, gelen turistlerin Türk insanıyla karşılaşmak ve onunla iletişime geçmek istediklerine inanıyorum. Ancak kıyı şeridinde yaşanan

tatil turizmi ile gittikçe daha çok kitlesel organizasyon motifleri taşıyan bugünkü kültür turizmi uygulamalarının buna ne ölçüde izin verdiği de bir soru işareti olarak kalır.

KIYI TURİZMİNİN BOŞALTTIĞI KÖYLER

İşte aşağıdaki satırlarda irdelenecek olan konu, bugüne kadar turizm endüstrisi tarafından hiç ele alınmamış olan köylerin kültür turizmi içinde yeri olup olmadığı sorusudur. Buna girmeden önce belirtilmesi gereken önemli bir nokta daha bulunuyor: Bilindiği gibi Türkiye'de bilinçli bir şekilde turizmin planlanması ve devlet tarafından teşvik edilmesi 1980'li yılların başında başladı. Özal döneminde çıkarılan Turizmi Teşvik Yasası ile sahil şeridinde belirli alanlar tahsis edildi ve turizm yatırımlarının gerçekleşmesi sağlandı. Aradan geçen 30 yılda Türk turizmi dünyada özel bir yere sahip oldu ve ülkenin önemli döviz girdisi sağlaması mümkün kılındı. Ayrıca turizm endüstrisi büyük bir istihdam aracı haline geldi. Ancak turizmin kıyı şeridine uyguladığı baskı ve bunun sonucunda gerçekleşen iç göçün sonuçları burada tartışılmayacak olmakla birlikte, unutulmaz, gözden kaçırılan bir olgu üzerinde durmak gerekir: Bu da kıyılara göç eden genç nüfusla birlikte iç kesimlerdeki boşalan köyler olgusudur. Turizmi planlayanların bu konuyu akıllarına dâhi getirmedikleri gerçeğini artık bugün biliyoruz. Oysa bu olgu Türkiye'den önce bu tip planlama ve uygulamaları

yapan İspanya'da da yaşanmıştı. Bugün Antalya sahil şeridinin hemen arkasında kalan Toros Dağlarında tamamen boşalmış çok sayıda köy bulunmaktadır. İster Finike'de ister Akseki veya Manavgat'ta olsun, pek çok köyde sadece birkaç yaşlı insan kalmış, gençlerin hemen hemen tamamı sahile göç etmiştir. Sahilde ucuz işgücü haline gelen bu insanların topraktan kopmalarının onlar için ne gibi sorunlar yarattığı da bugüne kadar araştırılmış değildir. Ama gözle görünen gerçek, onların bıraktığı köylerin gittikçe daha metruk hale geldiği ve tükenmekte olduğudur.

Turizmin bir endüstri olarak güçlendiği yılların ardından sorulması gereken sorulardan biri, turizm baskısıyla yıpranan ve yalnızlaşan köyler, yok edilen kırsal mimaridir. Peki bu sorunun çözümü, yine turizmde aranabilir mi?

Halen hayatta olan birkaç yaşlının dışında hiç kimsenin yaşamadığı köyler vardır. Oysa bu köylerin dokusuna bakıldığında harikulade sivil mimari örnekleri, bazılarında çok eski camiler görülmektedir. Boşalan bu evlerin kapıları, pencereleri büyük kentlerdeki antikacılar da müşteri bulmakta, eline para geçen birtakım yerliler de geleneksel mimariyi kullanmak yerine dokuya hiç uymayan beton evleri inşa etmektedir. Köy insanlarının yurtlarını terk etmesiyle kaybolan somut olmayan kültürel mirastansa hiç söz etmiyorum: Yüzyıllardır yaşanan ve yaşatılan adetler, gelenekler, ağızdan ağza dolaşan masallar, türküler de eski evlerle birlikte yok olup gitmektedir. Burada hayati öneme sahip ve mutlaka sorulması gereken soru şudur: Turizmin bu hale getirdiği köyler, turizm sayesinde yeniden hayata döndürülebilir mi? Yani köylerin boşalmasına neden olan turizm acaba köylerin yeniden yaşatılmasında araç haline getirilebilir mi? Sorunun yanıtı evet ise, bu nasıl olacaktır?

BİR ARAŞTIRMADAN YANSIYANLAR

İşte bu soruya yanıt aramak üzere bundan birkaç yıl önce Türkiye'nin en önemli pazarı olan Almanya'da bir araştırma yapıldı. Yaklaşık 8 bin denek ile gerçekleştirilen araştırmaya katılanlara denizden uzak bir Türk köyünde, yöresel koşullar içinde ve köylülerin bizzat yaşadığı bir ortamda tatili düşünüp düşünmeyecekleri soruldu. Sonuçlar şaşırtıcıydı: Bu araştırmaya katılan 14 yaşın üstündeki Alman nüfusun yüzde 18'i Türkiye'de böyle bir tatili düşünebileceğini bildirdi. Araştırmanın yapıldığı tarihte bu yüzde

yaklaşık 10 milyonluk bir Alman nüfusa tekabül etmekteydi. Nüfusun yüzde 9'u da bu konuda kararsız olduğunu bildirdi. Bir köyde köy halkıyla birlikte yaşayarak tatil yapmaya ilgi duyan Alman nüfusun sosyo-demografik yapısı genellikle şöyledir: Genç ve orta yaşlı (14-49 yaş arası), bekâr, lise veya yüksekokul mezunu, ayda 2.500 Euro üstünde hane geliri olan kişiler. Ayrıca araştırmamanın ortaya koyduğu sonuçlara göre bu kişiler genelde düzenli seyahat etmektedir ve Avrupa'da yüksek seyahat tecrübesi olan kişilerdir. Köy tatiline ilgi duyanlar çoğunlukla Türkiye'de deniz-güneş tatili yapmış veya yapmayı planlayan insanlardan oluşmaktadır.

BATILI TURİST NE ARIYOR?

Bu tür bir turistik ürüne ilgi duyanlar için en önemli konular; bozulmamış doğal çevre, köyün bozulmamış mimari dokusu ve köy halkıyla ilişkidir. İlgilenenlerin yarısından fazlası (yüzde 54) bir köy ailesinin evinde 4-7 günlük süreyle kalmayı tercih etmekte ve çoğunlukla yarım pansiyon (kahvaltı ve akşam yemeği) konaklamayı istemektedir. Bir köy evinde aile yanında kalmayı tercih edenler çoğunlukla köyün günlük yaşamına ve bozulmamışlığına ilgi duyanlardır. Özetlersek, köylerin turizm sayesinde yaşaması için olmazsa olmaz koşullar şunlardır:

1. Temiz ve bozulmamış doğal çevre: Genel olarak köylerimizin doğal çevresi güzel ve temiz olmakla birlikte, köylerin içi altyapı eksikliği nedeniyle temiz değildir. Eğer

bir köyde turizm yapılacaksa bu sorunun mutlaka çözülmesi gerekir.

2. Özgün mimari doku: Ne yazık ki pek çok köyde bu doku hızlı bir şekilde bozulmaktadır. Yıkılan eski evlerin yerini şekilsiz, çok katlı ve hiçbir estetik kaygısı olmayan yapılar almaktadır. Bu kesinlikle geri dönüşü olmayan bir süreçtir ve önüne nasıl geçilebileceği konusunda hiçbir çalışma da yoktur.

3. Bozulmamış sosyo-kültürel çevre: Turizmle birlikte gelen ticaret olanakları pek çok insanın yaşam biçimini ve yaşama bakışını değiştirebilmektedir. Ticaretin verdiği hırs, köyün otantik sosyo-kültürel yapısını da değiştirmekte ve bu da köyü itici hale getirmektedir.

4. Hijyenik yeme-içme-konaklama imkânları: Gelen yabancı misafirlerin temiz ortamlarda yatıp kalkmaları, sıcak su, duş ve tuvaletin uygar standartlarda olması zorunludur. İnsan sağlığına uymayacak koşullarda Avrupalı turistleri ağırlamak düşünülemez.

5. Yakın çevredeki doğal-tarihsel-kültürel varlıkları görebilme olanakları: Bu tür bir tatile ilgi duyan insanlar kırsal alanlarda yürüyüşler yapmak, keşfetmek, bölgenin florası ve faunası hakkında bilgi edinmek, çevrede normal turistlerin gitmediği tarihsel yerleri görmek istemektedir. Bu da belirli bir altyapının (yollar, patikalar) ve insan kaynağının (refakatçiler) oralarda bulunmasını gerektirir.

TURİZM AMAÇ MI, ARAÇ MI?

Görüldüğü gibi bu koşulları yerine getirmek o denli zor değildir. Araştırmanın bize gösterdiği, böyle bir ürüne talebin var olduğudur. Ancak henüz böyle bir ürünü yaratabilmiş değiliz. Şirince veya Cumalıkızık örnekleri tam olarak bu araştırmada kastedilen ürünler değildir. Onlar gereğinden fazla ticari hale getirilmiş ürünlerdir. Zaten bu noktada da en önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız: Böyle bir ürünün sağlıklı ve dengeli bir şekilde yaşamasını sağlayacak olan bir kurallar bütünü var mıdır? Köyün hem turizmden para kazanmasını sağlayacak hem de onun turizm tarafından bozulmasını önleyecek bir sınırlamalar manzumesi var mıdır? Yoksa, bunları hangi aktörler hazırlayarak hayata geçirecektir? Kıyı şeridini keşfeden ve kuşatan turizm endüstrisi köylerin yaşatılmasını sağlayabilecek midir? Ya da onu da araç haline getirip kullanacak mıdır?

Bu sorular ve sorunlar ne denli hassas bir alanda akıl yürütmekte olduğumuzu göstermektedir. Boşalan köyleri turizm sayesinde kurtarmaya çalışırken geri dönülmesi mümkün olmayan adımlar atılabilir. Gerçek olan şudur ki, hem dünyanın önemli diğer turizm merkezlerinde hem de Türkiye'deki turizm endüstrisinde iyi, doğru ve olumlu örnekler çok ihtiyaç vardır. Bunun için yeni bir anlayış ve yaklaşım gereklidir. Doğal, kültürel ve beşerî kaynakları kendi amaçlarına ulaşmak için araç olarak kullanagelmiş olan turizm endüstrisi bundan böyle bu kaynakların yaşamasını sağlamak için kendini araç haline getirebilmelidir. Türkiye'deki turizm endüstrisi bu güce sahiptir. Yeter ki planlama ve uygulamada turizm sürecinde yer alan tüm katılımcılar gözetilsin ve yukarıda sözü edilen değerler harcanmasın, dengeli bir şekilde hem korunsun hem de kullanılabilirsin.

Prof. Dr. Ruşen Keleş
Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu Üyesi

YÖNETİCİLER İÇİN SANAT VE TASARIM EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Sayı 26, 2011 / Sayfa: 26-29

Şanlıurfa Kalesi Mozaikleri

Yerel yönetimlerde görev alanların kültür-sanat konularındaki bilgi ve duyarlılığı önemli bir güvencedir. Bu nedenle, belediyecilik eğitimi programlarının kültür, sanat ve tasarım konuları göz önünde bulundurularak oluşturulması gerekir.

Sanat ve tasarım eğitiminin, sanatçı ve tasarımcı adayları için ne denli önem taşıdığı her türlü kuşkunun dışındadır. Öte yandan, sanat ve tasarım olguları karşısında karar alma ve tavır belirleme durumunda olan yöneticilerin, bu konularla ilgili eğitimi de aynı ölçüde önem taşımaktadır. Her ülkede devlet, uluslararası hukuk kurallarının, yasaların çizdiği çerçeve içinde, sanat ve tasarım ürünlerinden yurttaşlarının yeterince yararlanmasını sağlamak için gerekli önlemleri almak zorunda tutulmuştur. Devlet bu işi, merkezi ve yerel düzeyde kendi adına görev yapan yöneticiler eliyle gerçekleştirir. Devletin politikalarını, yaklaşım ve tavırlarını uygulamaya yansıtması beklenen ajanlar, çeşitli düzeylerde görev yapan kamu görevlileridir. Dolayısıyla, bu kişilerin bu alanda geçerli kurallar ve yerleşik değerler hakkında yeterli bir bilgiye sahip ve bilinç düzeyine erişmiş olmalarının önemi büyüktür. Bunun ise her düzeydeki kamu yöneticisinin formel eğitim süreçleri içinde bu konularda eğitilmesiyle sağlanabileceği açıktır. Ülkemizde uzunca bir süreden beri yaşanan kimi olaylar bu konunun önemini çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

KAMUSAL ALAN, KENTLİLİK BİLİNCİ VE KÜRESELLEŞME

Kültürel çevremizin korunmasında başarı göstermemizi engelleyen etmenler arasında, küreselleşme gibi evrensel, rantçılık gibi ekonomik, bilinç eksikliği gibi sosyo-kültürel ve kimi zaman da kasta dayalı ideolojik etmenlerin rol oynadığını görüyoruz. Bir sanat tarihçimizin de belirttiği gibi, "Genellikle kamu alanlarına uygulanan heykellerin sanatsal nitelikler içerdikleri vakit saldırıya uğramalarının başlıca nedeni, toplumumuzun kamu alanları ve kentlilikle ilgili kültür ve birikiminin eksik ve çok yeni olmasıdır... Toplum demokratik anlamda kendi ulusal ve kamu mekânlarından sorumlu olmayı öğrenecek bir eğitimden geçmemiştir"^(v). Ne var ki, kamuya açık alanların oluşturulmasında, düzenlenmesinde ve kullanılmasında, halkın kendisi kadar yönetenlerin de önemli sorumlulukları

olduğunu biliyoruz. Kentlerin kamusal alanları niteliğindeki meydanlar, Batı ülkelerinde hem işlevsel hem de estetik özellikleriyle dikkat çeker. Çoğu meydana kentsel tasarımın önemli öğeleri olarak sanat ürünlerine yer verilir. Ülkemizdeki meydanlar ise biçim, konum ve kullanım yönlerinden Batı'dakilerden ayrılmaktadırlar⁽²⁾. Ayrıca, asıl itici gücü tüketim olan bir dünyada, kenti oluşturan öğelerin biraraya gelişinin daha çok rastlantılara terk edildiği, belli bir kurgu oluşturma ve bütüne ilişkin bir düzen yaratma gibi kayguların önem taşımadığı dikkat çekmektedir⁽³⁾. Bu gelişme karşısında, bugünkü tüketim alışkanlıklarının terk edilerek yerlerine sürdürülebilir tüketim kalıplarının konması, yani yaşama kültürünü değiştirme zorunluluğunun; tarih, kültür ve sanat değerlerinin gereği gibi korunması ve geliştirilebilmesi için kabul gören bir görüş olarak giderek yaygınlık kazandığı gözlenmektedir.

DEĞER SİSTEMİNDE EROZYON VE BENCİLLİK

Çağımızı karakterize eden ve küreselleşme adı verilen dönüşüm, yalnızca kentlerin, kamusal alanların yeniden biçimlenmelerine yol açmakla kalmamakta; insan davranışlarında da önemli değişiklikler yaratmakta, değer sistemlerinde bir yozlaşmaya yol açmaktadır. Bu bağlamda en dikkate değer değişikliklerden biri, bireysel çıkarları en çoğa çıkarma kaygısının, neredeyse toplumun çıkarlarının yerini almış olmasıdır. Bireyler devletten ve belediyelerden, bireyin taşınmaz malının güvenliğiyle,

konforuyla ilgilenmesini, başka hiçbir şeye karışmamasını istiyor. Bu bencil davranışın kent, çevre, sanat, kültür ve mimarlık değerleri üzerinde, ekosistemin doğal dengelerinin bozulmasında, biyolojik çeşitliliğin azalmasında çok önemli sonuçlar doğurmakta olduğu görmezden gelinemez. Bu noktada "sürdürülebilirlik" kavramına tekrar bakmakta fayda var: Enerji kaynaklarının, suyun, toprağın, biyolojik türlerin tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir dünyada, kentlerin, kentleri oluşturan yapı topluluklarının ve her türlü tasarım ürününün, bu tehlikeli gidiş hesaba katılarak düzenleme konusu yapılmasını gerektiriyor. Koruma-kullanma dengesi olarak da adlandırılan bu dengenin "kullanma" ögesi lehine hızla bozulduğunu gösteren sayısız örnek var. Toplumsal değişimin kentleşme ayağı topal kaldıkça, yani kentlere akın eden yığınlar köylülüklerini kentte de sürdürdükçe, her alanda olduğu gibi kültür, sanat ve tasarım gibi konulardaki düş kırıklığımız da sürüp gidecektir. Sorunun çözümü, her çareye başvurarak, her düzeyde yönetim görevi üstlenmiş olanların eğitimine ağırlık vermekle kolaylaşabilir. Bu eğitimin temel amacı, bireyleri gerçek yurttaşlar yapmak ve kentleşmelerini sağlamak olmalıdır.

KÜLTÜR VE SANAT DEĞERLERİNE SALDIRILAR

Kültür ve sanat yaşamımızın bütün yönleri bu genel değişimlerden alabildiğine etkileniyor. Sanat dalları içinde heykel, denilebilir ki, zaman zaman tartışma gündemine

oturan alanların başında yer alıyor. Kent planlarında ya da benzer tasarım çalışmalarında, ne yazık ki, heykelin “yabancı” bir öge olarak algılandığına tanık olmaktadır⁽⁴⁾. Bu anlayışı yansıtan örneklerin sayısı az olmadığı gibi, sürekli olarak artmaktadır da. 2008’de İzmir, Bornova’daki Atatürk Parkında bulunan Atatürk heykeline yapılan saldırıyı, sanatçı Gürdal Duyar’ın İstanbul, Karaköy Meydanındaki *Güzel İstanbul* adlı yapıtının 9 günde kaldırılmasını, 1990’larda Mehmet Aksoy’un, Altınpark’a konulan *Periler Ülkesinde* adlı yapıtının sökülmesini örnek gösterebiliriz. Yine Aksoy’un Kars’ta yarattığı *İnsanlık Anıtı* adlı heykelinin yıkılması da son örneklerden biridir.

Kültürel gelişme bir bütündür. Her kesim kültür düzeyinin yükselmesinden kendine düşen payı alır. Kesin çözüm bu düzeyin yükseltilebilmesindedir.

DEVLETİN VE YEREL YÖNETİMLERİN SORUMLULUKLARI

Devletin sanat etkinlikleri ve sanatçı karşısındaki görevlerinin anayasal kaynağına az önce kısaca değinmiştik. Buna koşut olarak, Anayasa’nın 63. maddesi tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunması konusunda da devlete görevler vermiştir. Bu konularda başarı kuşkusuz, bu alanda görev alanların kültüre ve sanata ilişkin eğitimlerinin yeterli düzeyde olmasına bağlıdır. Belediye Yasası (m.14/a), belediyeleri, belediye sınırları içinde “kültür ve sanat” hizmetlerini yapmak ve yaptırmakla görevlendirmiştir. İl sınırları içindeyse, görev İl Özel Yönetimleri Yasası ile (m.6) bu yönetimlere bırakılmıştır. Kuşkusuz, yerel yönetimler kültüre ve sanata ilişkin görevlerini devletin çizdiği genel politikalar çerçevesinde ve akçalı kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir⁽⁵⁾. Yasal durum böyle olmakla birlikte, kültür ve sanat etkinliklerinde başarı elde etmenin ön koşulu yerel halkın bu konulara ilgisinin canlı olmasıdır. O kentte yaşadığı halde, tutum ve davranışlarında, beğenilerinde kentlileşememiş kent halkının, kültür ve sanat ürünlerine ne ölçüde ilgi duyduğu kuşkuludur⁽⁶⁾. İlginin uyandırılmasına ve içeriğinin zenginleştirilmesine katkıda bulunmak da yönetimlerin görevi olmaktadır. Çağdaş demokratik toplumlarda, seçimle göreve gelen yöneticiler temsil etmekte oldukları halkın istem ve özlemleri doğrultusunda davranmadıkları sürece iş başında kalamaz; kalsa da saygınlıklarını yitirirler. Kültür ve sanat etkinliklerine yatkın, bu

alanlardaki ürünlere saygılı yerel yöneticiler, ancak kendilerinden bu yönde isteklerde bulunmaya kararlı seçmen kitleleri varsa kültüre ve sanata hizmet edebilir. Konu, zorlayıcı hukuk kurallarından çok, davranışsal etmenlere bağlıdır.

YÖNETİCİLERİ EĞİTMEK

Kamusal alanların kentlerin imar planlarına konmasından ve bu planların uygulanmasından sorumlu olan belediyelerin, karar ve yürütme organlarında görev alanların kültür ve sanat konularındaki bilgisi ve duyarlılığı önemli bir güvencedir. Bu nedenle, belediyeçilik eğitimi programlarının sanat ve tasarım gibi konular göz önünde bulundurularak oluşturulması gerekir. Ne yazık ki, ülkemizde göreve gelen belediyeçiler, bu konuda özel olarak kurulmuş eğitim kurumları olmadığından, formel bir eğitimden yoksun olarak belediyeçiliğe başlar. Örneğin Fransada, üst düzey kamu yöneticilerini yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan Yüksek Yönetim Okulunda (ENA: Ecole National d'Administration) kültüre, sanata ilişkin konular ders programları arasında ağırlıklı bir yer tutar. 1930'lu yılların başlarında, Nazi rejiminden kaçan bir Alman profesörü, Ernst Reuter'i, Mülkiye'ye öğretim üyesi olarak çağıran yetkililer, geleceğin vali ve kaymakamlarına bu tür çağdaş değerlerin kazandırılması amacını da güdüyordu. 1970'lerde İller Bankası ve 1980'lerde TODAİE'nin, zaman zaman yaptıkları meslek içi eğitici seminerler de yok

artık. Bununla birlikte, üye belediye sayısı 300'ü aşmış olan Tarihi Kentler Birliğinin kültür, tarih ve mimarlık yapıtlarının korunması konularındaki katkısı büyüktür. Birlik, tüzüğündeki "tarihi kentleri biraraya getirmek ve bu kentler arasında kentsel, kültürel ve doğal mirasın bir ortak miras anlayışı ile korunmasına ve yaşatılmasına çalışmak" görevi doğrultusunda, eğitsel bir işlev de yerine getirmektedir. Türkiye Belediyeler Birliğinin eğitim izlenceleri içinde de kültür, sanat ve tasarım konularına ağırlıklı olarak yer verilmesi gerekir. Kimi sivil toplum örgütleriyle meslek kuruluşlarının üyeleri için yaptıkları eğitim çalışmalarından kamu yöneticilerinin yararlanmaları, duyulan ilginin derecesine bağlı olarak, dolaylı bir yarar sağlayabilir.

Kuşku yok ki, salt yöneticileri eğitmekle sorunun kökten çözüleceğini sanmak doğru olmaz. Kültürel gelişme bir bütündür. Her kesim kültür düzeyinin yükselmesinden kendine düşen payı alır. Kesin çözüm bu düzeyin yükseltilebilmesindedir. Halkın bir bütün olarak sahiplenmediği hiçbir değeri uzun süre ayakta tutmaya olanak olmadığı da göz önünde tutulursa, halk eğitiminden de beklenmesi gereken çok şeyler olduğu fark edilir⁽⁷⁾. Bu konuda radyo ve televizyon programlarından geniş ölçüde yararlanılabilir. Nitekim, 2006'da 5491 sayılı yasayla Çevre Yasasında yapılan bir değişiklik, izleme yoğunluğunun en çok olduğu saatlerde belli uzunluklarda çevre eğitimini konu edinen yayınlar yapılması kuralını getirmiştir. Bu tür

öğretici programların halk yığınları üzerinde olumlu sonuçlar yaratabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda, 1997'de İzmir'de toplanan 1. Ulusal Kültür Kongresinin Sonuç Bildirgesinde yapılan değerlendirme ve uyarıyı anımsamakta yarar vardır. Bildirgede şöyle deniliyor: "Sanat kavramı çoğu kez Türkiye'de gerçek boyutlarıyla anlaşılammaktadır. Sanatın algılanabilmesi için temel eğitimden başlayarak okullarda kültür mirası, birikimi ve varlığı, sanat tarihi, resim ve müzik dersleri zorunlu olarak verilmelidir. İnsanımızın sanata duyarlılığının geliştirilmesi amacıyla devlet, eğitimin yanında, diğer yolları da kullanmalıdır. Bugün İslam ülkelerinin büyük bir bölümünde dogmatik, çağdaş dünyadan soyutlanmış, kimliğini Orta Çağ bağnazlığında arayan bir görüş egemendir. Batılıların büyük bölümü İslam dünyasını yalnızca bu karanlık, kapalı, hoşgörüsüz yönleriyle tanımaktadır." O halde, sözlerimizi, ressam Zafer Gençaydın'ın şu sözleriyle bitirebiliriz: "Konusu güzeli yaratmak olan sanat eğer yaşamımızın her alanına girmiş olsaydı, yaşam daha güzel, daha özgür, daha düzenli, daha coşkulu ve insanlar da daha ahlâklı olurdu." Bu sözler, eğitim yaşamının her alanında görev alanların kulağında küpe olmalıdır.

Dipnotlar

- 1 Jale Erzen, "Kamu Alanlarında Heykel ve İfade Özgürlüğü", Mimarlık, No: 358, Mart-Nisan 2011. s. 11
- 2 Pelin Gökgür, "Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri", Bağlam Yay., İstanbul, 2008. s. 113
- 3 Çağatay Kekinok, "Kamusal Alanın Üretimi Olarak Kentsel Estetik", Kent Estetiği, Dosya 23, Aralık 2010. s. 15-22
- 4 Ahu Antmen, "Kır, Dök, Tükür: Türk Kültüründe Heykel Sanatı ve Lanet", Sanat Yazıları, Cilt: 18, 2008
- 5 Ruşen Keleş, "Yerel Yönetimler, Kamusal Alan ve Sanat", Sanat Yazıları 19, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara, 2010
- 6 Ruşen Keleş, "Yerel Yönetimler, Kamusal Alan ve Sanat", Sanat Yazıları 19, 2010
- 7 Cevat Geray, "Halk Eğitimi", İmaj Yay., Ankara, 2002

İsmail Erten
ÇEKÜL Vakfı Çanakkale Temsilcisi

ÇANAKKALE KENTİNİN ADI DA SANI DA SERAMİK

Sayı 36, 2013 / Sayfa: 46-49

Çanakkale Seramik Müzesi

*Yüzyıllardır seramik
üretimi yapan,
kimliğinin önemli bir
unsuru olarak seramikle
iç içe olan Çanakkale’de
bu kültür mirasının hak
ettiği değere ulaşması,
uzun çabaların ve
birlikteliklerin sonucunda
mümkün olabildi.*

Kentin 550 yıllık tarihinin yarısından fazlası (290 yıl) seramikle iç içe geçti. Osmanlı’nın son dönemlerindeki en ünlü seramik üretim atölyeleri Çanakkale’de bulunuyordu. Çanakkale seramikleri, kentin ticaret misyonu özelliğini de kullanarak, dünyanın dört bir yanına hatıra eşya olarak yayıldı. Seramikler, halk zanaatının değerli ve özgün ürünlerine dönüşerek yaygın kullanıma sunulan, yerel ve yöresel parçalardır. Bu özellikler, Çanakkale seramiklerini dünyaya en fazla yayılan ürünlerden birine dönüştürdü.

Gerek somut ürünleri gerekse somut olmayan mirası, Çanakkale seramiklerini sadece alınıp satılan müzayede aracı olmaktan çıkararak, kentin ve kentlinin kimlik kazanmasına vesile olacaktır. Öbür yandan, dünyayla kentin “kimlikli ilişki” kurmasında da etkin ve önemli rol oynayacaktır. Gelibolu Milli Parkı ve Troya arasında misyon kaybı ve düşük değer bunalımlarını yaşayan Çanakkale, bundan daha iyi bir fırsatı daha ne kadar zaman ıskalayacak? Kentin kendinde olan, kentten içeride olan, bağrından çıkan Çanakkale seramikleri, diğeriyle yaşamı paylaşmanın ve birlikte var olmanın en önemli anahtarıdır. İyi de, bu denli önemli bir şeyin farkında olanlar var mı?

2008 yılı, Kasım’ın son haftası Prof. Dr. Erdinç Bakla, İstanbul’da bir sergi açtı. Davetiyenin ön yüzündeki kısa çağrıda “50. sanat yılımı kutlarken Homeros’un İlyada’sını yorumladığım ‘Troia Rüzgârı’ adlı heykel sergimi şerefli dirmenizi rica ederim” diyordu. Emekli seramik profesörü Erdinç Hoca, davetiyenin arkasında sunuş yazısında ise önemli bir meseleye parmak basıyor, görsel sanatların taklitlerle, özellikle de Batı’yı taklit ederek bir yere varamayacağını, Anadolu değerlerinin yorumlanmasıyla, sanatın da özgün değerlerle ilerleyebileceğini vurguluyordu. Bu yazıda Prof. Dr. Erdinç Bakla’nın başlattığı ve 6 yıldan bu yana süren seramik, kimlik ve değer serüvenini paylaşmak isterim.

SERAMİK KONSEYİ

Çanakkale seramikleri üzerine önemli çalışmalarla kentin değer kazanması dileğini, bir sivil toplum örgütü olan Rotaryanlerle de paylaşan Erdiñ Hoca, görüşünü destekleyen bir oluşumla karşılaşır. Hemen bir komisyon kurulur, akabinde kent iktidarlarının büyüklülerine göre temsil yetleri paylaştıkları Seramik Konseyi oluşturulur ve “Seramik Şehri Çanakkale” projesi başlatılır. Konseye bağlı 8-9 çalışma grubu, sekreteryalar, koordinatörler, brifingler, konferanslar, toplantılar derken bir yıllık çalışmanın sonucu ortada pek görülmez. Büyük hedeflere kilitlenen proje, küçük hedefleri başarmayı beceremez, ayrı duruşlar çalışmayı ilerletemez. Hızla kentteki tarihi binaların tespitine yönlenen çalışmalar, eski askeri hamamı seramik müzesine dönüştürmeye girişir. Bu önerme çerçevesinde Çanakkale Kent Konseyi bünyesinde daha aktif bir çalışma grubu kurulur.

BELEDİYENİN YÖNETMELİĞİ

Birkaç zaman önce (2004-2005’ler), Gelibolu Milli Parkı iç turizmde ilgi çekmeye başlarken, gezi yolu üzerindeki seyyarlardaki hediyelik eşya adet ve çeşitliliği de artış gösterdi. Büyük çoğunluğun Çanakkale üzerinden geçiş yaptığı bu ziyaretçilerin uğrak yeri olan iskele ve civarı ile Aynalıçarşı ve civarındaki seyyar tezgâhlar ve büfeler de satışlarını olağanüstü arttırdı. Bu durum, kaliteyi yükseltmek yerine müthiş bir bozulmayı beraberinde getirdi. Kalitenin

rekabeti yerine, kalitesizliğin rezaleti gittikçe yaygınlaştı. Başta Çanakkale’de seramik üretimi yapan atölyelerin satışa sundukları hediyelik ürünler olmak üzere, gerek teknik gerekse tasarım yönünden önemli ve geleneksel bir seramik merkezi olan Çanakkale’ye yakışmayan ürünler tezgâhları kapladı. Bu duruma, Çin işi ürünlerin katılması, papyonlu ve çekik gözlü Seyit Onbaşı heykelticilerinin tezgâha inmesi tuz biber ekti; işin ne kadar vahim düzeye geldiği görüldü.

Ortadaki rezalete, kentin akliselim sahibi kişileri başta olmak üzere, birçok ziyaretçi ve turist tepki gösterdi. Tepkinin sonucu olarak iktidarda da hareketlenmeler başladı. Nitekim 2008 yılının ilk yarısında Çanakkale Belediye Meclisinde “T.C. Çanakkale Belediyesi Seramik ve Hediyelik Eşya Üretim ve Satış Esasları Yönetmeliği” onaylanıp yürürlüğe girdi. Yedi maddeden oluşan ve bir sayfayı geçmeyen bu yönetmelik, “Hangi derde çaredir?” sorusunu gündeme taşıdı. Geçen zaman ne yazık ki bu yorumları doğruladı ve hediyelik eşya adı altında satılan rezalet kötülükteki ürünler, kentin her yerinde -eski hamam eski tas- satılmaya devam etti, ediyor.

KENT KONSEYİNİN MÜZE GİRİŞİMİ

2008 yılında gittikçe dağılan çalışma enerjisini Çanakkale seramikleri ve seramik müzesine odaklamak için, Çanakkale Kent Konseyi bünyesinde bir “çalışma grubu”

kuruldu. Öncelikle konunun birinci muhatabının Çanakkale Belediyesi olduğu yönünde ilke kamuoyuna benimsetildi. Akabinde Belediye ile yapılan bir dizi toplantıda, Eski Er Hamamı olarak bilinen ve kullanımı (tahsisi) askeriyede olan eski eser binanın Çanakkale Belediyesine devri ve tahsisi yönünde girişimlerin başlaması; talebin ısrarla sürdürülmesi gündeme getirildi. Müze amaçlı tahsis devrini kabul eden askeriye, bu koşulla binayı Çanakkale Belediyesine verdi. Devri gerçekleşen bina için, ikinci maraton başlatıldı: Er Hamamının seramik müzesine dönüşümü için hazırlanacak mimari projelendirme süreci. Önce Çanakkale Belediyesinin çalışanları tarafından başlanan projelendirme çalışmaları, sürecin ilerlememesi üzerine dışarıdan uzman (mimar Bahattin Köylü) desteği alınarak tamamlandı. Buradaki kritik bakış, işlevlendirme üzerinedir. Er Hamamının fiziki yapısı ve gelecekte okunabilmesi temelli bir düzenleme ile yeni müze işlevinin gerçekleştirilmesi, üzerinde çalışılan konular oldu ve korumacı restorasyon anlayışının yansıması olarak uygulandı. Yeni müze bölümleri şunlardır: Giriş ve karşılama, geleneksel Çanakkale seramiklerinin sergilendiği daimî galeri, belli periyotlarla değiştirilerek önemli sergilere ev sahipliği yapacak süreli sergi galerisi, toplantı ve tanıtım salonu, ikram ve dinlenme yapılacak kafeterya, ihtiyaç alanları, özel sunum galerisi. Tespit edilmelidir ki tasarım sürecindeki önermelerin gerçekleştiği, değişime uğramadan sonlandırıldığı önemli bir müze yapısı yaşama dâhil olmuştur. Tüm sürecin gerçekleşmesinde Çanakkale Kent Konseyinin Çalışma Grubu aktif katkı vererek öncü görevler üstelendi.

Eski Er Hamamı, uzun bir çalışmayla Çanakkale Seramik Müzesine dönüştürüldü. Müze, seramiğe değerini teslim ederken, bu zanaatın gelişmesinin de önünü açtı. Çanakkale seramikleri yeniden gün yüzüne çıktı.

SERAMİK MÜZESİ

Zor ve uzun bir süreçle onayı alınan proje süreci sonrasında ihale yapılarak inşaatla başlandı. İnşaatın bir aşamasından sonra yeni bir projelendireme süreci olan tanzim ve tefriş, sergileme aparat ve sistemlerinin tespitine dair projelendirme çalışmaları, uzman Cevat İnce koordinasyonunda gerçekleşti. Bu tasarımlar da başarıyla yapıldıktan sonra, iş, içinin doldurulmasına geldi: Çanakkale Kent Müzesi koordinasyonunda, elinde Çanakkale

seramiği bulunan kişilere çağrı yapıldı ve ilk bağışlar geldi. Geleneksel Çanakkale işi yapan usta ve uzmanlarla çalışılarak müzede sergilenmek üzere ürünler imal edildi, bütün bu ürünlerle birlikte tanzim ve teşrif yapıldı. İlk süreli sergi için de bu ülkenin çok değerli bir hocası ve seramik sanatçısı olan Güngör Güner'in sergisi hazırlandı. anakkale Seramik Müzesi, Müstahkem Mevkii Er Hamamının restore edilmesiyle 8 Kasım 2013 tarihinde açıldı. Böylece Çanakkale seramikleri kimliği bir değer yarattı. Değerin kıymetini bilene...

UMUT HER ZAMAN OLACAK

Deyim yerindeyse enseyi karartmamak lazı. Keza kentin son 6 yıldıki seramik gündemi birçok meseleyi ne çıkardı. Artık Çanakkale'de seramik daha fazla bilinir oldu, kamuoyunda farkındalık yaratıldı. Üniversitenin seramik ve bu alana dair sanat alanlarından, kentin gündemine dair bilgi, belge, sergi, etkinlik akmaya başladı. anakkale Belediyesi ve Çanakkale Valiliği seramik alanında çalışma alanları yaratmaya girişti. Usta ve zanaatkr yetiştirmek üzere birçok kurs, seminer düzenlendi. 20 civarında seramik atölyesi üretim yapmaya başladı ve devam ediyor. Bu atölyelerin çok işi yapmak kadar, iyi işi yapmak ve niteliği yerel değerlerle geliştirmek üzerine kaygı ve arayışlara girdiği görülüyor. Bazı atölyelerin ısrarlı üretimleri, aranır nitelikli ürünlerin çoğalmasına öncülük etti, Çanakkale'de üretilen hediyeelik seramikler, değerini

bilenler tarafından aranır hale geldi. Kötü ve taklit seramik hediyeeliklerin yanında, iyi ve kimlikli seramik hediyeelikler satılmaya başlandı. Velhasıl, 1963'ten sonra Çanakkale'nin adeta kstğ seramik tasarım ve üretimi umut olmaya başladı.

DEğer KİMLİĞE DÖNÜŐÜRSE...

Görülmektedir ki Çanakkale seramikleri 290 yıllık bir yaşanmışlıktan süzülen birikiimlerle oluşmuş, n dünyaya yayılmış, sanat ve zanaat yn yüksek ve çok değerli ürünlerdir. Türkiye ve diğer ülke müzeleri ile koleksiyonerlerin yoğun rağbet gösterdikleri ve her geçen gün maddi ve manevi değer artan Çanakkale seramikleri, artık daha fazla aranır ve istenir konuma geliyor. Bizim dışımızdakiler tarafından çok önemsenen bu değerin, bizim tarafımızdan da bilinmesi ve görülmesi gerekiyor.

Dünyanın en ünlü geleneksel zanaatlarından olan Çanakkale seramikleri, yerel-geleneksel-özgün durumda olup, bizi bize anlatmaktadır. Bu değer kentin yerel kültürel kimliğini oluşturacak temel akıslardan birisidir. Bu kültürel kimliğin, kente katacaklarının yanı sıra kentin dünyaya açılmasını sağlaması da mümkündür. Birçok kent, kimlik oluşturma adına eften-pften küçük Őeyi abartırken Çanakkale, elindeki böylesine büyük ve değerli bir kültürel kimliğin farkına varmalıdır. Gelibolu savaş alanları ile Troya arkeolojik yerleşimi arasında sıkışıp kalan Çanakkale kenti, kendine ait

özgün kimliğini, seramik kültürel kimliğiyle bulabilir ve özgünlüğüyle dünyada var olabilir. Bu değer, bir taraftan mevcut Seramik Müzesinin iyi işletilmesiyle, bir taraftan yeni ve ilave olarak oluşturulacak Çağdaş Seramik Müzesi ve Kültür Merkeziyle fiziki somutluğa kavuşmalı, diğer taraftan sempozyum, kongre, bienal, yarışma, üretim atölyeleri, kurslar ve eğitimler, sergiler ve gösteriler, çalıştaylar, şenlik ve festivaller ve benzeri etkinliklerle ilgi daha fazla arttırılmalıdır.

Hasan Özgen
Tarihi Kentler Birliği Danışma Kurulu ve ÇEKÜL Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

---

BELGELEMEK, TANITMAK VE BELLEK

Sayı 37, 2014 / Sayfa: 50-54

Süryani Kadim Deyrulzafaran Manastırı, Mardin

*Kültürel mirasın
yaşatılması konusunda
bilgiye, kültüre ve yaklaşım
zenginliğine sahip olsak
da gözden geçirilmesine,
gerekirse yeniden
yapılandırılmasına ihtiyaç
duyulan alanlar var:
İletişim ve tanıtım,
bu alanların
başında geliyor.*

Tarihi Kentler Birliği çatısı altında biraraya gelen belediyeler, kuruluş sürecinde yaşanan utangaç ve naif deneme yıllarından sonra, artık tarih ve kültür varlıklarının yaşatılmasında çok değerli ürünlere imza atıyor. Koruma çabalarında giderek yükselen daha güçlü tasarım ve işlevlendirme çözümleriyle karşılaşıyoruz. Koruma-yaşatma bilinciyle yeniden kazanılan tarih ve kültür varlıkları, kentlerimize mekânsal silüetler eklemekle kalmıyor, kent yaşamında yeni kültür ve sosyal odakların oluşmasına öncülük yapıyor. Nitekim meslek kurslarından sergilere, kültürel etkinliklerden dinlenme mekânlarına, eğitim birimlerinden kent müzelerine kadar pek çok etkinlik merkezi, geçmişte yalın ve sessiz olan bu tarihi mirasımızda hayata geçiyor.

Bu gelişmelerden gururlanmamak ve TKB'nin ortak başarısını alkışlamamak mümkün değil. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülünün 2014 yılında Tarihi Kentler Birliğine verilmiş olması bu olgunlaşmanın kanıtı sayılmalı.

TKB ÜYELERİ İÇİN İLETİŞİM VE TANITIM

Bütün bu umut verici gelişmelere rağmen TKB ortaklığının, yani üye belediyelerimizin yeniden gözden geçirmesi, gerekirse yeniden yapılandırması gereken alanlar var. Bunların başında iletişim ve tanıtım geliyor.

“İletişim” gerekiyor, çünkü var olan güncel yönetim ve siyaset bilgilerimize ek olarak artık, tarihi miras ve bu zenginliğin yaşatılması konusunda bilgisel zemine kavuştuk. Bu bilgiyi STK'lardan eğitim kurumlarına kadar kentin diğer ortaklarıyla paylaşabilecek durumdayız. Kentimizin zengin mirası konusunda doğrudan anlatıcılar haline geldik. Ancak şunu da atlamamak gerek; onardığımız, restore ettiğimiz, işlevlendirdiğimiz maddi tarih varlıklarıyla, belgeleyip canlandırdığımız somut

olmayan kültür mirasıyla bir yandan tarihsel bilgiyi derliyoruz, diğer yandan da yeniden bilgi üretiyoruz. Bir yandan kentsel bilgi dünyasını büyütüyoruz, öte yandan günümüzün ve geleceğin kuşakları için yeni bir bellek-hafıza üretiyoruz. Bilgi-bellek zeminindeki bu kazanımlarla daha başarılı sunumlar ve ürünler vermek mümkün. Kentsel kimliğe giden yolun inşaa taşlarına artık sahibiz.

Öte yandan “tanıtım” da gerekiyor. Çünkü her şeyden önce şimdi, kentimizin kimliğini ifade etmede yaslanacağımız ürünlerimiz var. Maddi sonuçlar ürettik; belgeler, bilgiler derledik. Artık kendini ve kimliğini koruyabilmiş başka kentlerin resimlerine bakarak imrendiğimiz pek çok görünümlü ve bilgiye biz de sahibiz. Üstelik koruma-yaşatma süreçlerini yaşayan, oluşumların tanığı ve sahibi kentlilerimiz var.

Ama ortak bir eksiğimiz de var. Tanıtım ve iletişim alanında yaygın hataları paylaşıyoruz. Geçmişin yanlış alışkanlıklarını tekrarlıyoruz. Bu nedenle kullanılan teknolojiye kadar dağınıklık içindeyiz. Elbette profesyonel destek alarak bunu aşabilen yerel yönetimler ve yöneticilerimiz var. Ama genel anlamda “kent ve imar” sorunlarında olduğu gibi ortak bir akla ve stratejiye ihtiyacımız var. Eğer dayanışma ve eğitimle bu sorunu çözebilirsek, söz konusu alanın ortak bilgi zemininden, her belediyenin kendine özgü çözümler ve ürünler üretmesi en doğal ve doğru sonuç olacak.

BELLEK ÜRETİYORUZ

Her şeyden önce şunu paylaşmak gerekir; bugün kentlerimizde tarihi miras korumacılığı alanında gerçekleştirenler bir tür “bellek-hafıza” üretme çabasıdır. Bu bellek çalışmaları en yalın anlamda zamanın iki yönüne, geçmişe ve geleceğe yürüyen, izler bırakan çalışmalardır. Her bellek oluşumunda olduğu gibi, bir sonraki varlık/oluşum bir öncekinden daha çok bilgi ve görgü taşır. O zaman şunu vurgulamakta yarar var:

TKB üyelerinin gerçekleştirdiği çabalar sadece kentsel ve mekânsal düzenlemeler/restorasyonlar olarak, derlemeler ve yayınlar olarak algılanmamalı. Bu çabalar aynı anda, günümüz tarihini ifadelendirmede kullanılacak “ilerleme ve gelişme” gibi, “koruma-yaşatma” gibi temel nirengileri de oluşturur. Yarattığımız bu örneklerle bakarak kent estetiğinden kent sosyolojisine kadar pek çok alanda veri üretiyoruz. Kentsel yaşama önerilerde bulunuyor, yeni bir toplumsal yaşamın –mütevazı de olsa- inşasına çabalyoruz.

Bu açıdan bakıldığında “bellek yaratma” dediğimiz sürecin toplumsal ve tarihsel genişliğini kavrayabiliriz. Kuşkusuz bu genişlikteki bir sorumluluk karşısında, iletişim ve tanıtım çalışmalarını gözden geçirmek, varsa eksikleri tamamlamak ve doğru mesajlarla, doğru iletim kanallarına ulaşmak hepimizin yararına olacak. Bu tartışmanın içine belediyelerimizde

genellikle örgütlü bir alan haline gelmiş basın-yayın ve halkla ilişkiler çalışmalarını da katmak gerekir.

TESPİTLER

Büyüklüğüne bağlı olarak tüm kentlerimizde basın-yayın ve halkla ilişkiler müdürlüğü ya da sorumlusu var. Bir fotoğraf makinesi, bir video kamera ve bunları kullanan teknisyenler var. Çekilen görüntülere eşlik edecek metin yazarları ve bunları medyaya servis edecek yöntemler var. Var ama neyi neden çektiğimizin temel felsefesi eksik. Genellikle en önemli özne belediye başkanı. Her yerde belediye başkanı çekiliyor, görüntüleniyor ve her şey başkana göre metinleşiyor. Gördüğüm pek çok örnekte, başkanın hizmete soktuğu esas konu yok. Mekân yok, etkinlik yok! İlk elde belediye başkanlarının lehine gibi görünse de bu belgeleme yöntemi bize, iletişimden çok "propaganda" yapma sonucunu dayatır. Propagandanın diğer öğeleriyle de bütünleşmediğinden iletişim de orta-yerde kalır!

Koruyup yaşattığımız tarih varlıkları ne denli önemli birer bellek verisi ise, planlamadan tasarıma, eski halinden yeni haline kadar pek çok sürecin tespiti de çok değerli birer bilgi birikimidir.

Kaldı ki çekim-kayıt işlerinde kullanılan aletlerin teknolojileri de dağınık. Bu dağınıklık çoğu kez birbiriyle eşleşmeyen, birbirine dönüşmeyen görüntü ve ses formatları ortaya çıkarıyor. Bu kayıtçıların oluşturduğu görsel-işitsel tespitler genellikle bir bilgisayar yardımıyla kurgulanıp servis ediliyor. Bu işlenme-kurgulanma aşamasında yararlanılan bilgisayar programları da yetersiz ve dağınık. Bu dağınıklık servis için seçilen CD, DVD, USB gibi medyalara kadar uzanıyor. Üretilen görsel-işitsel malzeme teknik ve estetik olarak yetersiz kalıyor.

Çoğu belediye bu tür hizmetlerini, bilgisayar kullanabilen uzmanlarla gerçekleştiriyor. Oysa asıl sorun teknoloji kullanmak değil, görsel-işitsel dil yaratabilmekte. Anlatıma, iletişime konu yaptığımız obje ve olgulardan etkili bir görüntülü öykü evreni yaratabilmekte... Bu da iletişim, görüntü sanatları, sinema-televizyon programcılığı, habercilik ve yeni medya uygulamaları gibi ek uzmanlıklara ya da bilgi donanımına ihtiyaç gösteriyor. Önemli sorunlarımızdan biri de bilgi ve belge yönetimi yani "arşivcilik".

Çekilen, sunum haline getirilen, derlenen yazılı, görsel ve işitsel malzemelerin çok önemli birer veri olduğunun kabulü ile yola çıkmalıyız. Koruyup yaşattığımız tarih varlıkları ne denli önemli birer bellek verisi ise, planlamadan tasarıma, eski halinden yeni haline kadar pek çok sürecin tespiti de çok değerli birer bilgi birikimidir. Kentsel değişimi ve gelişimi kentsel birikim haline getirecek kaynaklar bunlardır. Süreçleri unutulmuş ya da belgelenip korunmamış başarılar buz üzerine yazılmış yazı gibidir, erir gider.

Türkiye'nin pek çok alanda ve sıkça karşılaştığı toplumsal hafıza kaybının nedenlerinden en önemlisi, belgeleyen ve belge koruyan bir toplumsal geleneğimizin oluşmamasıdır. Düşünün ki Cumhuriyet tarihimizin anlatımını kolaylaştıracak bir "Görsel Arşiv Merkezi"imiz bile yok. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına ait pek çok belge ve filmi, saklama ve koruma konusundaki yanlışlarımız nedeniyle yitirdik.

Şimdi teknolojik olarak daha kolay ve ucuz olanaklara sahibiz. Artık görsel-işitsel bütün tespit verilerini, bütün yazıları, kupürleri, plan-proje gibi tasarım yaratılarını, sözlü tarih çalışması gibi ses kayıtlarını, fotoğraf, dia ve benzeri bilgi verilerini dijital arşiv sistemiyle bütüncül olarak koruma altına almak mümkün. Üstelik bu birikimi kentten başlayarak genişleyen bir çemberde yurt içi ve yurt dışı ile paylaşmak mümkün. Öğrencisinden akademisyenine, sanatçısından araştırmacısına kadar geniş

bir spektrumda servise açmak mümkün. Bu verileri birçok kez farklı amaçlar için kullanmak mümkün. Paylaşım sunulacak verisi çok olan kentler, yakın bir gelecekte öne çıkan, daha çok ilgi duyulan kentler haline gelecek... Turizm denilen olguyu sadece "temaşa" edilen varlıklar üzerinden tanımlayamayız. Turizm, görmekten gördüğünü bilmeğe; kışla gezintilerinden yerel kültürleri yaşamaya evrimleşiyor. Bu değişimin bilgi ve paylaşım merkezlerini şimdiden yaratabilirsek uzaktan pazarlama-uzaktan tanıtma yöntemleriyle şimdiden kıyasıya yarışması olan turizm pazarından pay alabiliriz.

DİJİTAL ARŞİV MERKEZLERİ

Üstelik "kent müzeleri" çalışmalarında ortaya çıktığı gibi, bu tür bellek merkezleri oluşturma çalışmalarında en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri de "dijital arşiv merkezi"dir.

Böylesi bir koruma ve paylaşım merkezi oluşturmak için kuşkusuz farklı birikimlere, uzmanlıklara, aygıtlara ve teknolojilere ihtiyacımız var. Elbette dijital arşiv sistemleri küçükten büyüğe, ucuz olandan daha pahalısına kadar yerel ihtiyaca göre düzenlenmesi gereken sistemlerdir. Ama hangi ölçekte olursa olsun sağlıklı bir dijital arşiv sistemi oluşturabilmek için de, her şeyden önce uzman bilgisine, doğru teknolojik yatırıma ve bu alanda eğitilmiş personele gereksinim var. Sıkça ihtiyaç duyulan alanlardan bir diğeri de yeni medya için ayrı, sosyal medya için ayrı,

tv-radyo medyası için ayrı, yazılı-basılı medya için ayrı iletiler üretebilmektir. Hatta bu ihtiyaçlar dar kadrolara ve kısıtlı olanaklara rağmen spot üretme, tanıtım filmi üretme, belgesel üretme, dizi yazı yazma gibi alanlarda da kendini göstermektedir.

Oysa video çekmek ile spot ya da benzeri bir yayın materyali üretmek, haber yazmakla dizi yazı hazırlamak arasında ciddi uzmanlık farklılığı vardır. Bu yetenek ve donanıma sahip olmayan kadroları bu işlere zorlamak, çoğu kez geri tepen iletişimle sonuçlanır.

Görsel-işitsel programcılık, yeni medya yönetmenliği-moderatörlüğü ve metin yazarlığı gibi alanlar ulaşılamayacak birikimler değildir elbette. Ancak bu işe aday personelin asgari bir eğitim ve görgü ile donatılması gerekir.

SONUÇ

Yerel yönetimlerimizde hangi ad ve unvan altında oluşmuş olursa olsun görsel-işitsel kayıt yapan, metin yazan, bunlardan yararlanıp servis veren ve bu yolla iletişim ve tanıtım faaliyetlerinde bulunan kişi ve birimler var. Eğer gerçekten bu çalışmalardan gerekli verimliliği elde etmek istiyorsak; kent ölçeğinde elde edeceğimiz bu verimliliği TKB'nin ortak enerjisi ve dayanışma kaynağı haline getirmek istiyorsak; şefinden kameramanına, fotoğrafçısından metin yazarına, kurgucusundan arşivcisine kadar

çalışma arkadaşlarımızı, daha gelişkin ve ortaklaşa, yeni bilgi, teknoloji ve deney dünyasıyla tanıştırmalıyız.

Önümüzde başarılı bir eğitim deneyimimiz var. TKB-ÇEKÜL Akademi işbirliği "kent ve imar" konusundaki deneyimini bu alana da taşıyarak öncülük yapabilir. Bu ihtiyaç bence, artık daha fazla ihmal edilemeyecek kadar acil ve önemli. Çünkü günümüzde iletişim ve tanıtım, inşa etmek kadar önemli. Görsel-işitsel iletişim, bize gerçeği, gerçeklik bilgisini yeniden kurma şansı veriyor. Dağılan taşları, tahrip edilen, yok olan kentsel varlıkları yeniden paylaşma; yeni gelişen hayatımıza dost değerleri toplama ve anlamlı kılma şansı veriyor. Hayat bilgimizi sınama şansı veriyor. Yenilmeme, direnme ve kazanma şansı veriyor.

Ancak bu bakışla ve ortak sorumlulukla yapılan "görsel-işitsel iletişim ve tanıtım", bizi küresel dünyanın kimliksizleştirici etkilerinden koruyarak, onurlu ve kimlikli bir ulusun yurttaşı, bilgi ve belleğini paylaşabilen bir kentin yöneticisi ve hemşerisi hâline getirir.

Erden Güven
ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

BİR EKOLOJİK KENT UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Sayı 39, 2014 / Sayfa: 44-49

Kent Bahçesi Örneği

*Dünya'nın geleceğini
korumak ve kurtarmak
için en temel önceliklerden
biri, insan eliyle yaratılan
kentsel çevrede ekolojik
dengenin korunması
ilkesinin hayata
geçirilmesidir.*

İnsanoğlu, mağaradan kentlere uzanan büyük yolculuğunun sonunda, binlerce yıldır denge içinde yaşadığı doğal çevresini, dönüşü olmayan bir hızla tüketiyor. Giderek artan bir hırs ve iştahla kaynaklarını yok ettiğimiz, kirlettiğimiz yerküre, insanoğlunu taşıyamayacak hale gelmiş bulunuyor. 2014 yılında payımıza düşen kaynakları yıl sonundan 4 ay önce tükettik. Atmosferdeki karbon seviyesi, Ağustos 2014'de 397,01 ppm olarak ölçüldü.

Oysa doğal yaşamın sürdürülebilir döngüsü için gereken maksimum seviye 350 ppm. 400 ppm ise bilim insanlarına göre, yokuş aşağı giden bir dönemin başlangıcına işaret ediyor. Yaşam alanlarını yok ederek zenginleştiğini sanan insanoğlunun, çok ciddi bir dizi önlem alması gereken zaman "şimdi"dir.

Doğa; hava, su, toprak, flora ve faunadan oluşan bir bütünlüktür. Bu öğeler arasında var olan enerji akışı ve madde döngülerinin sürekliliği, ekolojik dengeyi sağlar. Böylelikle doğa, kendini yenileyebilen ve üretebilen bir varlık alanı haline gelir (Sulaydın, 2007).

Sürdürülebilir bir yaşam döngüsü için doğanın yenilenmesi gerekir. Günümüz dünyasında doğal varlıkları en fazla tüketen, doğayı kendini yenileme hızının üstünde bir telaşla kullanan ve kirleten, insanların ve tüm canlıların hayat kalitesini tehdit edercesine çevreyi talan eden, yıkıma uğratan günümüz kentlerindeki yaşamdır.

O halde, Dünya'nın geleceğini ve yeni kuşakların var olma hakkını korumak ve kurtarmak için insanoğlunun en temel önceliklerinden biri, kendi elleriyle oluşturduğu kentsel çevrede "ekolojik dengenin korunması ilkesi"ni hayata geçirmektir. Ekolojinin ve ekonominin, insanla ve tüm canlılarla birlikte etkileşim içinde devinebileceği bir sistem oluşturmanın yolu kapitalist kentleşme modeli değil, sürdürülebilir kentler oluşturmak, küresel ölçekte doğa yıkımını engellemek olmalıdır.

TEMEL İLKELER

Sürdürülebilir yaşam yerküre ile üzerinde devam eden canlı yaşamı arasındaki birlikteliğin temel ögesidir. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1987) sürdürülebilir kalkınmayı “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılayan kalkınma” olarak tanımlar. Bir başka deyişle, sürdürülebilir bir yaşam tarzını seçen bireyler, doğal varlıklardan bir şey eksiltmeden ekolojinin doğal kurallarına uyar. Günlük yaşamın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan seçimlerin ve tercih edilen yaşam tarzının ekolojik denge ile uyumu, sürdürülebilir yaşam ilkelerinin ev ve kent ölçeğine uyarlanması ile gerçekleşebilir.

Sürdürülebilir yaşam; çevresel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç temel etmen incelenerek değerlendirilir. Çevresel etmenler, sürdürülebilir yaşamın en öncelikli belirleyicisidir. Sosyal sürdürülebilirlik çevresel etmenlere, ekonomik sürdürülebilirlik ise sosyal ve çevresel etmenlerin devamlılığına bağlıdır. Bir başka deyişle, toplumların sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri, içinde yaşadıkları çevrenin onlara sağlıklı ve nitelikli bir yaşam alanı sunmasına bağlıdır. Bilinçli bireyler ve toplumların tercihleriyle oluşan sosyal ve çevresel etmenler biraraya geldiğinde belirleyici güç oluştururlar, ekonomik faaliyetleri de bu doğrultuda yapılandırır. Sosyal ve ekonomik faktörler biraraya geldiğinde ise adil bir düzenden söz edilebilir. Ekonomik ve çevresel etmenlerin birlikteliği, yaşam

alanını dengeli, tutarlı ve yaşanılabilir kılar. Ancak bu üç etmenin birlikteliğiyle gerçek sürdürülebilirlik sağlanmış olur.

TEMEL GÖSTERGELER

Ekolojik ayak izi: Ekolojik sürdürülebilirliğin göstergesidir. Tarım, ormancılık, hayvancılık, balıkçılık gibi faaliyetlerle tüketilen doğal varlıkları, bu faaliyetler için kullanılan arazi, ulaşım gibi sistemleri ve yaratılan atıkları bertaraf etmek ya da geri dönüşümünü sağlamak için kullanılan verimli toprak ve su alanlarının “küresel hektar” (kha) cinsinden ölçülmesini sağlar. Kısacası, insan talepleri, gezegenin kendini yenileme kapasitesiyle karşılaştırılır.

Biyolojik kapasite: Bir coğrafi bölgenin yenilenebilir doğal varlıkları üretme kapasitesinin göstergesidir. İnsanoğluna gerekli hizmetin sunulabilmesi için ne kadar biyolojik üretim alanının elverişli olduğunun hesabını yapar. Alanın sınırları içindeki tarım arazisi, otlak, balıkçılık sahası ve orman yüzölçümü ile bu toprağın ya da suyun üretkenlik derecesi, biyolojik kapasiteyi belirleyen iki etmenddir. Ekolojik ayak izi gibi, alan cinsinden hesaplanır ve “küresel hektar” (kha) ile ifade edilir.

Küresel kapasite aşımı: Doğal varlıkların tüketilme hızını belirtir. Bugün olduğu gibi, doğal varlıkların yenilenme hızının üzerinde gerçekleşen aşırı tüketim sonucunda, insan yaşamının devamlılığına darbe vuracak düzeye ulaşır. Bu gerçek, çağdaş toplumları doğal varlıkların kendini

yenileme kapasitesini aşmadan yaşamının yollarını aramaya itmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise, kalkınmanın yeniden tanımlanmasına ve doğadan elde edilen ürün ve hizmetlerin değerinin daha iyi kavranmasına ilişkin tartışmaları gündeme getirmektedir.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde uygulanan ekolojik tabanlı dönüşüm projesi, sürdürülebilir mekânsal önerilerle, sosyo-ekonomik ve çevresel devamlılığı esas alıyor.

Su ayak izi: Tüketici ve üreticilerin doğrudan ve dolaylı olarak su sarfiyatını değerlendiren bir göstergedir. Bireylerin ya da toplumun tükettiği malların ve hizmetlerin üretimi için kullanılan veya üreticinin sunduğu mal ve hizmetler için kullandığı toplam temiz su kaynaklarının miktarıdır.

EKOLOJİK KENT

Günümüzde ekolojik planlama, insan ve toplum odaklı bir anlayışa dayanır ve çevreyi tek başına değil, bütün öğeleriyle bir bütün olarak ele alır. Sürdürülebilir gelişme; sürdürülebilir kent ve planlama, sürdürülebilir toplum modellerini içerir ve bunları insanların kendilerine yaşam alanı bulabilmeleriyle ilişkilendirir. Sürdürülebilir toplumlar; doğal ve tarihi kaynakların korunduğu, mekânsal büyümenin kontrol altına alındığı, güvenli çevre, hayat boyu eğitim, erişilebilir iş olanakları, ulaşım ve sağlık hizmetleri ile tüm bireylere hayat kalitesini artırma fırsatlarının tanındığı, insanlara beraber yaşama cesaretini veren toplumlardır (Görgülü, 2009).

Ekolojik kent yaklaşımı; bir kentin planlanmasının her aşamasında, yerleşim yerinin seçiminden başlayarak, yapıların yönlenme, ısıtma ve soğutma sistemleri için aktif ve pasif enerji verimliliği seçeneklerini üretmeyi kapsar. Yapıyı çevresiyle bir bütün olarak algılayarak, çevre kirlenme öğelerinin alandan güvenli biçimde uzaklaştırılmasına önem verir. Çevredeki hassas ortamları korur, konutta kullanılan suyun geri kazanımı için politikalar üretir.

Bu çalışma, "Gaziantep Ekolojik Tabanlı Kentsel Tasarım Projesi" örneği üzerinden, "sürdürülebilir yaşam"la uyumlu "eko-kent" modelini incelemeyi hedeflemektedir.

GAZİANTEP EKOLOJİK TABANLI KENTSEL TASARIM PROJESİ

Ekolojik tabanlı dönüşüm projesi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bulunan Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerinde, Kilis Devlet Karayolu üzerinde, Burç Kavşağından Zeytinli Kavşağına kadar uzanan 3 bin 200 ha'lık bir alanda bulunmaktadır. Proje, geniş bir tabana yayılmakta ve böylelikle hedef kitlesi çeşitlenmektedir. Çalışma, mekânsal gelişme perspektifinin yanı sıra yönetsel ve organizasyonel bir içeriğe de sahiptir. Bir başka deyişle, disiplinler arası bir platformda oluşturulan sürdürülebilir mekânsal önerilerin, sosyo-ekonomik ve çevresel olarak devamlılığını sağlayan bir çalışmadır.

Amaçlardan biri, tükettiği enerjiyi minimuma indiren ve tükettiği enerjinin bir kısmını doğal varlıkları ve atıkları ile geri kazanabilen bir kentsel sistem oluşturmaktır. Ayrıca alanda yer alan konut baskısının kontrollü gelişimini sağlayan, tarım potansiyellerinin değerlendirildiği, bölgenin alternatif yaşam merkezleri ile yaşam kalitesinin artırıldığı ve turizm açısından geliştirildiği bir çalışmadır.

Projeyle hem yerel hem de uluslararası ölçekte hizmet sunabilen, koruma kullanma dengesini gözeten, yerel potansiyellerin değerlendirilmesine ve kırsal yerleşmelerin gelişimine örnek teşkil eden, davetkâr bir

kentsel mekân ve küresel ölçekte rekabet edebilen özgün bir marka tasarlanması amaçlanmaktadır.

Coğrafi ve topografik olarak sürdürülebilir planlama yaklaşımlarına elverişli olan alan, yer yer sert bir topografyaya sahip olup, toplam beş adet tepe noktasına sahiptir. Alanın yüzde 23'ü özel mahsul alanları (fıstık, ceviz, zeytin, incir ağaçları) yüzde 17'si bağ ve bahçe alanları, yüzde 3'ü ağaç dokusu, yüzde 1'i ise yapı dokusundan oluşmaktadır.

Çevresinde; gelişme alanları ve kırsal yerleşme dokusunun yanı sıra Gaziantep kentsel alanına hizmet veren Gaziantep Üniversitesi, Onkoloji Hastanesi, Zirve Üniversitesi, Teknopark ve Burç bölgesel rekreasyon alanları gibi önemli odaklar da bulunmaktadır. Bu durum, alanın gelişme eğilimini ve gelecekteki yapılaşma tehdidini göstermektedir.

İl bütününde alanın kimliği; "ekolojik planlama yaklaşımı ile şekillenen marka yerleşim" olarak saptanmıştır. Vizyonu "Gaziantep'in özgün kimliğine entegre olan, alanın küresel ölçekte farklılık yaratacak potansiyelleri bağlamında çevreye duyarlı, doğal ve sürdürülebilir bir gelişme modeli ile şekillenerek ekolojik ilkelerle desteklenen bir marka yerleşme" olarak belirlenmiştir.

Kentin koordinasyonu ve yönetiminden birincil derecede sorumlu olan belediyenin, tüm bölüm ve birimleriyle projede etkin

rol oynaması yönetim kurgusunun ana amacıdır. Bölgeyle ilgili analiz ve sentez çalışmaları ve bu doğrultuda gelişen planlama çalışması sonucunda, “bütüncül bir planlama” süreci hedeflenmiştir. Planda belirtilen vizyonlar doğrultusunda belediye bünyesinde şekillenecek koordinasyon birimleri, projenin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu bağlamda, ana organizasyon şeması; belediyeyi, STK’ları, özel sektör temsilcilerini, merkezi yönetim aktörlerini, uluslararası kurumları, uluslararası fonları ve yerel halkı kapsamaktadır.

EKOLOJİK KENTSEL TASARIM REHBERİ

Kentsel gelişmeyi ekolojik planlama kriterlerine göre yönlendirmek ve ekolojik yerleşim dokusu oluşturmak amacıyla Ekolojik Kentsel Tasarım Rehberi hazırlanmıştır. Rehber; sürdürülebilir kentsel tasarım politikaları kriterlerini, aktörlerin uygulamadaki rolünü içeren bir anlayış ve yöntem oluşturmaya odaklı ve imar planlarına bir bütündür.

Gaziantep’te sürdürülen dönüşüm projesi, kentin koordinasyonu ve yönetiminden birincil derecede sorumlu olan belediyenin, tüm bölüm ve birimleriyle etkin rol alması yaklaşımı üzerinden kurgulanmıştır.

Ekolojik Kent Tasarım Rehberi, plan hiyerarşisinde 1/5000 ölçekli nazım imar planından sonra gelmek ve ona uyumlu olmak koşuluyla hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları eki olarak hukuksal bir rol üstlenmiştir. Planların kullanım ve uygulama yöntemlerine ilişkin yönlendirmelerden ve önerilerden oluşur.

Gaziantep Ekolojik Tabanlı Dönüşüm Projesi Türkiye’de birçok ilki oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik entegrasyon bileşenleri, yönetim ve organizasyon şemaları, imar planları ile birlikte hazırlanan yönlendirici rehberi ve ekolojik bina üretimini teşvik edecek Ekolojik Yapı Teşvik Sistemi, bu ilkler arasında yer almaktadır. Ekosisteme verilebilecek zararları en aza indirerek, doğal kaynakların ve enerjinin sürdürülebilir kullanımını sağlayarak, doğal çevreyi koruyarak, organik üretim faaliyetlerini geliştirerek, yaya ve bisiklet öncelikli sürdürülebilir ulaşımı sağlayarak, yeşil alan sürekliliğini oluşturarak, toplumda ekolojik bir yaşam şeklinin

benimsenmesini amaçlamakta, ekolojik mahalle konseptini mekânsal gelişimin yanında hem sosyal hem politik hem de yönetsel olarak ele almaktadır.

İMAR PLANLARINDA EKOLOJİK PLANLAMA VE GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Planlar ele aldıkları bölgelerin nüfus ve yerleşim tasarımlarına ait bilgileri mekânsal dile çevirirler. Kentsel göstergelerle ilişkisi kurulmayan mekânsal planlar, kentsel yaşam göstergelerinin izlenmesinin bir aracı olmadıkları gibi, kentsel göstergeler üretmedikleri için de izleme ve değerlendirmeye olanak vermez. Ayrıca ülkede, çevre sorunlarına ilişkin bazı göstergelerin mekânsal kararlarla ilişkilendirilememesi nedeniyle, kentlerin çevre sorunlarına etkileri de değerlendirilememektedir. Öyleyse ilk yapılması gereken, çevre konusu altında kentsel göstergeleri belirlemek, bu göstergelerin mevcut plan kararları ile gelecekte ulaşacağı negatif durumu kestirimlemek ve bu göstergeleri pozitif yönde değiştirecek planlama araç ve kararlarını üretmek için üst ölçek planları değerlendirmek gerekmektedir.

Plan kararları sadece mekân ile ilişkili tanımlandığında su kirliliği, hava kirliliği, katı atık ve benzeri temel çevre sorunları kentleşme sürecinden ve tipolojisinden bağımsız gibi algılanmakta ve her kentleşme biçiminin sürdürülebilir olduğu sanısı uyanmaktadır. Oysa bir yerleşim yerinin doğaya etkilerini en aza indirmeye yönelik her sürdürülebilirlik projesi, kamuya yeni maliyetler yüklemektedir.

Bu nedenle, öncelikle yeni yerleşim alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve çevresel etkilerinin en aza indirilmesine yönelik ana kararların, üst ölçekli planlarda verilmesi önem taşımaktadır.

Gaziantep Kilis Yolu Ekolojik Planı aslında sadece bir plan olarak tanımlanmamış, projeler bütünü olarak geliştirilmiştir. Sadece mekânsal plan kararlarıyla yetinilmemiş, vizyona ulaşmak için gerekli mekânsal stratejileri de ortaya koymuştur. Bu nedenle de plan, kendisine yeterli, alanda var olan ekosistemi destekleyen ve yeni bir yaşam çevresi oluşturmaya yönelik bir plan ve projeler bütünü hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Planın izlediği yol; kentleşme politikalarının ve mekânsal stratejilerin oluşturulması, programın geliştirilmesi ve finans kaynaklarının tanımlanması, proje fikirlerinin tanımlanması ile mekânsal planının geliştirilmesi ve onaylanması süreçleridir.

Planın Genel Amacı:

- Doğal değerler ve kalkınma hedefleri arasındaki dengeyi korumaya yönelik taşıma kapasitesi kavramını göz önüne alan, fiziksel planlamaya altlık oluşturacak bir teorik ve teknik çerçevenin geliştirilmesi ve vizyon planının oluşturulması,
- Alt-bölgede dinamik, esnek ekolojik bir planlama altlığının geliştirilmesi,
- Eko-kent planlama politikalarının uygulanması için stratejilerin geliştirilmesi,
- Eko-kent planlama sürecine halk katılımını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi,
- Planlama alanında farkındalığın artırılması, çözüm önerilerinin geliştirilmesi, çalışma gruplarının oluşturulması gibi çok sayıda

faaliyetin yerel halkla birlikte gerçekleştirilmesi; yerel yönetimler, STK'lar, meslek kuruluşları ve farklı kesimlerin temsilcilerinin (öğrenci ve çalışan gençlik, kadınlar, özürllüer ve diğlereri) katılımının sağlanarak, ortak çözümlere yönelik faaliyetlerin sürdürülmesi,

- Doğal limitler ve doğal varlıklar gözetilerek fiziksel mekânın planlanması,
- Yenilenebilir, sağlıklı enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımı,
- İçme suyu kaynakları, orman statüsündeki alanlar (2/b alanları da dâhil), doğa koruma alanları, sulak alanlar, sit alanları ve verimli tarım topraklarının hızlı kentleşme baskısı altında tahrip edilmesinin önüne geçilmesi,
- Yerleşme alanının, içinde yer aldığı çevrenin mikro iklimasına olumsuz etkide bulunmasının önlenmesi,
- Kentlerin küresel iklim değişikliği üzerindeki etkilerini göz önüne alan planlama yaklaşımlarının geliştirmesi,
- Katı atık (evsel, endüstriyel, tarımsal, tıbbi) yönetiminin sağlanması,
- Havayı kirleten kaynakların yönetimi,
- Su kaynakları üzerindeki baskının (kirlenme ve aşırı kullanma) azaltılması,
- Kent içi doğal/ekolojik verilere planlamada yer verilmesi (topoğrafya, dere, bitki örtüsü, toprak ve benzedi),
- Kentsel biyolojik çeşitliliğin parçası olan ve doğal ortamında yaşayan canlıların ihtiyaçlarını gözeterek planlamaların gerçekleştirilmesi.

Kaynakça

- Slaydın M. B. 2007. "Ekolojik Planlama: Kent Ölçeğinde Yürütülen Planlama Eylemi ve Koruma Çabaları ile Mümkün mü?", Ekolojik Mimarlık ve Planlama Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı
Nasa: <http://climate.nasa.gov/400ppmquotes/>
Görgülü, Z. 2009. "Sürdürülebilirlik, Planlama ve Politikalar", Uluslararası Ekolojik Mimarlık ve Planlama Sempozyumu Bildiri Kitabı
"Kentlerde Ekolojik İlkeler Çerçevesinde Sürdürülebilir Planlama", GreenAge Symposium, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture 6-8 December 2010. İstanbul, Türkiye
EG Mimarlık Çalışma Ekibi: Erden Güven, Serdar Nizamoğlu, Dr. Sinan Öğüt, Dr. Ceyda Bakbaşı, Evrim Faydalı

Prof. Dr. Ünal Akkemik
ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu Üyesi

İSTANBUL'UN TARİHİNE YENİKAPI'DAN BİR GİRİŞ

Sayı 48, 2016 / Sayfa: 38-43

Yenikapı Batıkları, İstanbul

*Bizi, İstanbul'un en
eski yerlileriyle buluşturan
Yenikapı kazıları,
disiplinler arası bir
çalışma ile yürütülmüş,
hızla bitirilmesi
yönündeki baskılara
rağmen son derece detaylı
bilgilere ulaşmamızı
sağlamıştır.*

İki eski kıtayı birleştiren İstanbul öylesine yaşlı ki, 12 bin yıllık bilinen tarihin neredeyse tamamına tanıklık etmiş, günümüze ulaşan ilk ayak izlerini 8 bin 500 yıldan bu yana Yenikapı'nın derinliklerinde saklamış ve Roma İmparatorluğuna 65, Bizans İmparatorluğuna 1058, Osmanlı İmparatorluğuna ise 469 yıl başkentlik yaparak dünyanın en önemli başkentlerinden biri olmuştur. Bugün de dünyanın en kalabalık kentlerinden biri ne yazık ki!

İstanbul yakın zamana kadar 2 bin 700 yıllık tarihe sahip bir kent olarak bilinirken Yenikapı'da yapılan Teodisious Limanı kazıları sonucu, ayak izlerinin 8 bin 500 yıl kadar geriye gittiğini öğrendik. Bu çalışma, İstanbul'un en eski yerlilerinin ayak izlerini günümüze ulaştırdı.

Yenikapı arkeolojik kazıları, arkeolojiden ormancılık bilimlerine, jeolojiden insan bilimlerine farklı disiplinleri bir araya getirdi ve İstanbul'un tarihine Yenikapı'dan farklı bir giriş yapılmasını sağladı. Bu sayede de çok önemli bilgilere ulaşıldı: İstanbul'un tarihi 24 bin yıl öncesinden günümüze kadar büyük değişimler geçirmiş; yaşanan son büyük Buzul Çağı'nda (24 bin-12 bin yıl öncesi) deniz seviyeleri yer yer -100 metreye kadar düşmüş ve Marmara Denizi göle dönüşmüşken, Boğaz da sadece bir nehirdi. İstanbul'da bu döneme ait insan yerleşimlerine ilişkin bulguya rastlanmamıştı (Algan ve diğ., 2014).

İLK YERLEŞİMLER

Son Buzul Çağı'nın etkisinin ortadan kalkmaya başladığı ve havaların ısındığı 12 ila 7 bin yıl öncesinde Marmara tekrar deniz olmaya başlamıştı. Bayrampaşa'dan Yenikapı'ya akan Lykos Deresinin 11 bin yıl önceki düzlüğü, günümüzdeki deniz seviyesinden 6-7 metre daha aşağıdaydı ve buralar bataklıktı. İstanbul'daki insan yerleşim izlerine de bu dönemde, yani 12 bin yıl öncesinden itibaren rastlanmıştı. Yenikapı kazı alanında deniz seviyesinden 6 metre

daha aşağıda bulunan arkeolojik izler de İç Anadolu'dan yayılmaya başlayan ve 8 bin 500 yıl öncesinde Marmara kıyılarına ulaşan Fikirtepe Kültürünün izleri olarak değerlendirilmekteydi. İstanbul'un ilk yerlileri Lykos Deresi boyunca bataklık kenarında ve çevresinde yaşamış, dönemin sonuna doğru kuraklığın artmasıyla 7 bin yıl öncesinde bataklık kurumuş ve yaşam alanları genişlemişti. Deniz seviyesi genel olarak 15-20 metre daha aşağıdaydı, Yenikapı'daki kıyı çizgisi de birkaç kilometre daha güneydeydi. 7 ila 3 bin yıl öncesinde ise havalar da ısınmış ve buna bağlı olarak deniz seviyesi yükselmişti. 6 bin 800-7 bin yıl öncesinde Yenikapı kıyılarındaki yerleşimlerin su altında kalmaya yüz tutmasıyla Haliç oluşmaya başlamış ve Lykos Deresi doğal bir liman haline gelmişti. 6 bin 800 yıl öncesinden 5 bin yıl öncesine kadar yerleşimler ortadan kalkmış, bazı kuşkulu bulgulardan sonra asıl yerleşimler tekrar İlk Tunç Çağı'nda (günümüzden 3 bin 100-2 bin 700 yılları öncesi) başlamıştı (Algan ve diğ., 2014).

İstanbul'un bilinen ilk ismi Byzantion'du. Söylenceye göre Keroessa'nın Deniz Tanrısı Poseidon'dan dünyaya getirdiği Byzas, doğduğu yere bir kent kuracak ve kent, kurucusunun adıyla anılacaktı. MÖ 660'lı yıllarda bugünkü Kadıköy'de, Kalkhedon (Körler Ülkesi); karşı yakada, Sarayburnu'nda ise Byzantion şehri kuruldu. Byzantion, konumundan dolayı zengin bir kent oldu, MÖ 5. yüzyıldan itibaren de sürekli savaşmak zorunda kaldı. MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısında Byzantion, Gotlar tarafından

işgal ve talan edildi, MS 330'a gelindiğinde I. Constantinus, kenti yeni Konstantinopolis adıyla başkent olarak yeniden kurdu. MS 395 yılında imparatorluk Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye ayrıldı, başkenti Konstantinopolis olan Doğu Roma İmparatorluğu hızla gelişti (Kızıltan, 2014). Kentin büyümesiyle bugünkü Yenikapı sahilinde Lulianus (361-363) tarafından bir liman yaptırıldı. Daha sonra I. Theodosius (379-395) döneminde ise Theodosius Limanı yapıldı (Asal, 2007) ki burası Yenikapı kazılarının da çalışma alanıdır. 4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar önemli bir ticaret merkezi olan liman, 11. yüzyılda önemini ve nihayet 12. yüzyılda da işlevini yitirdi. 11. yüzyıldan itibaren Lykos Deresinin taşıdığı millerle dolmaya başlayan liman alanı, Osmanlı Döneminde, uzun yıllar Langa Bostanları olarak anılan bahçelere dönüştü (Asal, 2007).

4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Lykos Deresinin getirdiği alüvyonların birikmesiyle liman birçok kez denize doğru genişledi. P. I. Kuniholm tarafından yapılan dendrokronolojik çalışmalarla limanın 30 yıl aralıklarla birçok kez genişlediği tespit edildi.

Yenikapı'daki tarihi liman kazıları, İstanbul'un Bizans Dönemi gemi ticareti ve gemi yapımları hakkında da çok önemli bir kaynak olduğunu gösterdi. Akkemik ve Kocabaş (2013, 2014) ile Akkemik (2015) tarafından yapılan çalışmalarla çıkarılan 37 gemiden 27'sinin (Kocabaş ve diğ., 2014) ahşap teşhisleri yapıldı ve ticaret gemilerinin ahşaplarının zaman içinde büyük değişiklik gösterdiği saptandı:

Gemilerin ana parçalarını erken dönemlerde iğne yapraklı ağaçlar oluştururken 9. yüzyıldan itibaren bunların yerini meşe ve kestane ağaçları almıştı.

P. I. Kuniholm tarafından, Yenikapı Theodosius Limanındaki iskelelerde kullanılan meşelerin Romanya'dan deniz yoluyla getirildiği saptanmıştı. Oysa İstanbul'un kuzeyinde yaklaşık 12-13 bin hektar kadar, büyük oranda meşe ağaçlarından oluşan bir orman vardı. Görüyoruz ki o dönemin büyük yapılarında, İstanbul'un kuzeyinde yer alan ormanın meşe ağaçları değil, çok daha uzaktan getirilen meşe ağaçları kullanılmıştı.

Yenikapı kazıları, İstanbul'un tarih boyunca dünyanın en önemli ticaret merkezlerinden biri olduğunu gösterdi. Bu önemdeki Yenikapı ve çevresindeki tarihi kalıntıların gün ışığına çıkarılması, elzemdir.

Yapılan kazılar sadece Bizans Dönemi ile sınırlı olmayıp Yenikapı'nın, Osmanlı Dönemine ilişkin de çok önemli arkeolojik yapılara sahip olduğunu ortaya koymuştu. Osmanlı, 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde limanın doğu tarafına büyük bir mendirek yapmıştı. Mendirek her ne kadar Bizans Dönemini andırsa da yaptığımız dendrokronolojik çalışmalar buranın bir Osmanlı yapısı olduğunu ortaya koymuştu. Mendirek yapımında da limanda olduğu gibi genel olarak meşe ağaçları kullanılmıştı. Dünyada bir benzeri daha olmayan bu mendireği, bugün Yenikapı'ya gittiğinizde görmeniz mümkün değil çünkü Avrasya Tünelinin Yenikapı kısmında kalan yol, biraz sağa veya sola ya da yukarıya kaydırılmak yerine mendireğin ortasından geçirildi; mendirek, bu nedenle tamamen yıkıldı. Böylece Osmanlı Döneminin önemli yapılarından ve günümüze kadar bir benzeri daha bulunmamış olan bir eser, daha gün yüzüne çıkmadan ortadan kaldırılmış oldu.

KORUNAN ORMANLARDAN MESİRE ALANLARINA

Türkiye'nin en büyük arkeolojik kazı sahalarından biri olan Yenikapı'da çok önemli miktarda ahşap gün yüzüne çıktı. Bulunan ahşapların bir kısmının gemilere, iskele ve mendireklere, bir kısmının ise süs eşyalarına ait olduğu belirlendi. Bu da bizi, İstanbul'un tarihteki en önemli su kaynağı da olan Belgrad Ormanına götürüyor. İstanbul'un kuzeyindeki ormanlar, Roma Döneminden itibaren son yıllara kadar farklı tüm medeniyetler

tarafından korunuyordu çünkü bu ormanlar İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan ana kaynaktı. 1621 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad seferi sonrasında Belgrad'dan getirdiği köylüleri yerleştirdiği, bugün Neşet Suyu yakınında bulunan Belgrad köyünden dolayı ormanın bu kısmı Belgrad Ormanı olarak anılmaya başlamıştı. Bu bölge Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de sıkı bir şekilde korunmuş, hatta Cumhuriyet Döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün imzasıyla koruma altına alınarak, 5 bin hektarlık su havzalarının da içinde yer aldığı kısmı İÜ Orman Fakültesine araştırma ve eğitim amaçlı olarak tahsis edilmişti. 1950 yılında da koruma statüsü güçlendirilmiş ve Belgrad Ormanı olarak "Muhafaza Ormanı" statüsüne kavuşmuştu. Ta ki son yıllara kadar! Artık bu ormanın su havzası özelliği ortadan kalktı, her köşesinde ana yollar yapıldı, içi parklarla, mesire yerleriyle dolduruldu ve temiz tatlı su toplama özelliği giderek yok olmaya başladı.

EVCİL HAYVANLARDAN TİCARİ HAYATA UZANAN BİLGİLER

Yenikapı kazıları, üzerinde yaşadığımız toprakların kültürü, yaşam tarzı, hayvan çeşitleri, ticaret ve savaş gemileri, iskeleleri, gemi yükleri gibi çok değişik konuların birarada çalışıldığı bir laboratuvar niteliğindedir. Bu açıdan Yenikapı, çok disiplinli bir çalışma sahası olarak İstanbul tarihinin detaylıca ortaya çıkarılmasını sağlamıştı. Yenikapı kazılarıyla birlikte, İstanbul'un

tarihine ışık tutan evcil hayvanları, günlük yaşamda ticareti yapılan bitkisel ürünleri, insanların bazı hastalıklarını ve ağır işlerde çalışıp çalışmadıkları, demografik yapıyı, gemi yapım teknolojileri ve ticaretini öğrenmiş durumdayız. Yenikapı bizlere kentin önemli bir ticaret merkezi olduğunu, erken Demir Çağı'ndaki bazı bulgulara dayanarak göçlerin kuzeyden Marmara'ya, buradan da güneye doğru ilerlediğini gösterdi. Günlük yaşamda şarap, peynir, elma, kavun, karpuz, incir, hurma, üzüm, ceviz, fındık ve çam fıstığı gibi bitkisel ürünlerle sığır, domuz, koyun, keçi, geyik gibi hayvanların et ürünleri olarak kullanıldığı (Çelik, 2007) bilgisini verdi. Yenikapı'nın tarihimize açtığı kapıdan girildiğinde aslında daha fazlasını öğrenmek de mümkündür. Fakat Marmaray çalışmaları nedeniyle arkeolojik kazıların bitirilmesine dönük baskılar nedeniyle, kazı belki de dünyanın en hızlı arkeolojik kazılarından biri oldu ve kısa zamanda bile detaylı bilgilere ulaşıldı. Çalışmalar, normal bilimsel seyrinde ilerleseydi kim bilir İstanbul'un tarihine ilişkin daha ne bulgulara ulaşılabacaktı!

Yenikapı kazıları İstanbul'un tarih boyunca dünyanın en önemli ticaret merkezlerinden biri olduğunu gösterdi. Böylesine önemli bir tarihe sahip olan Yenikapı ve çevresinin tarihi önemine yakışır bir hale getirilmesi, tarihinin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için yetkililerin bölgeye daha fazla önem vermesi gereklidir. Bölgedeki tarihi kalıntıları gün ışığına çıkararak tüm dünyaya sunması en önemli görevlerden biri olmalıdır.

Kaynakça

- Akkemik, 2015. "Woods of Yenikapı Shipwrecks", Ege Yayınları, s. 213
- Akkemik, Ü., Kocabaş, U. 2013. "Woods of the old galleys of Yenikapı, İstanbul", Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 13 (2): 31-41
- Akkemik, Ü., Kocabaş, U. 2014. "Woods of Byzantine trade ships of Yenikapı (İstanbul) and changes in wood use from 6th to 11th century", Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 14 (2): 317-327
- Algan, O., Yalçın, M.N., Özdoğan, M. 2014. "Yenikapı Kazıları Jeoarkeoloji Çalışmaları" (Ed: Şöhret Baltas, Şafak Altun) "Hayalden Gerçeğe bir İstanbul Öyküsü: Marmaray" içinde. Gama Holding Yayınları, s: 130-141
- Asal, R. 2007. "İstanbul'un Ticareti ve Theodosius Limanı", "Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı / Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları" içinde. Vehbi Koç Vakfı Yayınları, s: 180-189
- Çelik, G. B. 2007. "İstanbul'da Günlük Yaşam", "Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı / Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları" içinde. Vehbi Koç Vakfı Yayınları, s: 216-229
- Kızıltan 2014. "Marmaray-Metro Projesi Kurtarma Kazıları: Yenikapı - Sirkeci ve Üsküdar İstasyonları Arkeoloji Çalışmaları ve İstanbul'un Sekiz Bin Yılı" (Ed: Şöhret Baltas, Şafak Altun) "Hayalden Gerçeğe bir İstanbul Öyküsü: Marmaray" içinde, Gama Holding Yayınları, s: 54-79
- Kızıltan, Z. 2007. "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığında Çıkan 8000 Yılı", "Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı / Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları" içinde, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, s: 18-21
- Kocabaş, U., Özsait-Kocabaş, I., Türkmenoğlu, E., Güler, T., Kılıç, N. 2014. "İstanbul Üniversitesi Yenikapı Batıkları Projesi" (Ed: Şöhret Baltas, Şafak Altun) "Hayalden Gerçeğe Bir İstanbul Öyküsü: Marmaray" içinde. Gama Holding Yayınları, s: 216-227

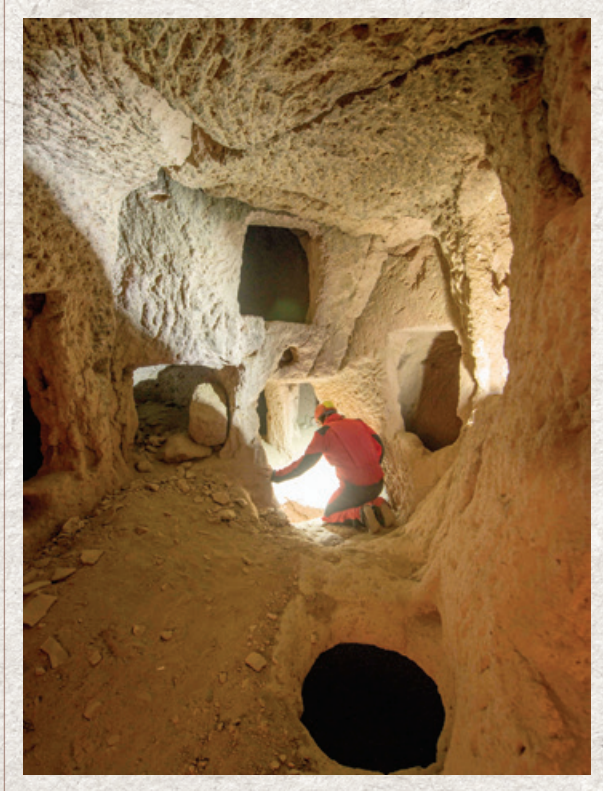

Prof. Dr. Osman Özsoy
ÇEKÜL Vakfı Kayseri Temsilcisi

---

52 ODALI YER ALTI ŞEHRİNİN KEŞFİ

Sayı 52, 2016 / Sayfa: 52-59

Belağası Mağarası, Melikgazi

*Kayseri Büyükşehir
Belediyesi, ÇEKÜL
Vakfı ve Obruk
Mağara Araştırma
Grubunun Belağası
mevkisinde yürüttüğü
araştırma, Belağası
yer altı şehrinin
keşfiyle sonuçlandı.*

Kayseri Lisesinin bir bölümünün müzeye dönüştürülmesi çalışmaları sırasında dar ve dikey bir menfez bulundu. Konuyu ÇEKÜL Vakfı Başkanı Prof. Dr. Metin Sözen'le paylaştık; "Bizim obrukçular⁽¹⁾ gelir bakar," dedi. Çalışmalarını akademik bir disiplin ve titizlikle sürdüren Obruk Mağara Araştırma Grubu, araştırmalarla elde ettiği sonuçları uluslararası literatüre sunan bir oluşum. Teorik bilgi ve teknik beceri açısından oldukça donanımlı olan Obruk Mağara Araştırma Grubundan Ali Murat Yamaç ile irtibata geçerek menfezle ilgili bilgileri paylaştık. O dönem Antep'te livaslar⁽²⁾ üzerine çalışan Obruk Mağara Araştırma Grubu, gündemine Kayseri'yi de aldı. Keşif neticesinde, bölgenin çok zengin olması dolayısıyla tarafları Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Obruk Mağara Araştırma Grubu ve ÇEKÜL Vakfı olan bir protokol imzalandı⁽³⁾ ve çalışmalar başladı.

Anadolu'nun tam merkezinde bulunan Kapadokya bölgesi, tarih boyunca her türlü göç ve geçişin uğrak noktası olmuştur. Geçmişte bölgeyi inşa edenler ve daha sonra kullananlar için doğal ve kültürel bir zenginlik içeren bu yaşam alanı, aslında onların belki de evleri, köyleri, kasabaları ve kentleriydi. Peki, neden Kapadokya ve neden bu kadar çok? Kapadokya'nın peribacası gibi zenginliklerinin ve yer altı şehirlerinin bu denli sayısız olmasının belki de en önemli nedeni Erciyes Dağı olsa gerek. Bölgenin en yüksek dağı olan Erciyes'in zirvesinin ışık saçan parlak görüntüsü birçok eserde anlatılmıştır⁽⁴⁻⁶⁾.

Kapadokya'nın, özellikle de Erciyes'in zirvesinin antik çağlardaki tasvirlerinde tapınak, mağara-tünel, meşale, ateş ve volkan küreleri kullanılmıştır⁽⁷⁻⁸⁾. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde mağaraların kullanım amaçlarını sıralarken; eğitim mekânı, maden, ambar, ibadethane, barınak, han, hapishane, laboratuvar, fabrika, hapishane, mezarlık, savunma yeri, sakla(n)ma yeri gibi başlıklardan bahsetmektedir⁽⁹⁾. Bir başka Kapadokya gezgini, Fransız doktor Paul Lucas, Kayseri Beştepeler mevkisinde bir

mağaradan söz eder. C. Texier, Ainsworth ve jeolog W.J. Hamiton, araştırmacı G. De Jerphanion, mimar Albert Gabriel ve arkeolog Gertrude Bell gibi gezginler de bölgenin daha çok taşınmaz kültür varlıkları, mimarı yapıları ve peribacaları üzerine yoğunlaşmışlardır.

YER ALTI ŞEHİRLERİNİN MERKEZİ: KAPADOKYA

Bölgedeki mağara ve yer altı şehirlerinin ne zaman yapıldığı veya hangi medeniyetler zamanında inşa edildiği hakkında kesin bir bilgiye sahip olamasak da, birçok eserde ortak kaynak olarak belirtilen, MÖ 4. yüzyılda Xenophon tarafından kaleme alınmış *Anabasis*'te bölgede kayalara oyulmuş yerleşimlerde yaşayan insanlardan ve Greklerin Kapadokya'dan geçerken bir yer altı yerleşiminde konaklamasından bahsedilir. Ülkemizde keşfedilmiş yer altı şehirlerinin neredeyse yüzde 90'ı Kapadokya'da bulunuyor. Bölgede yapıların en yoğun kullanım periyodu Arap, Sasani ve diğer akımlara karşı savunma ve saklanma amaçlı olarak MS 7-12. yüzyıllar arasındadır⁽⁵⁾. Farklı bir teori ise, nerede bir yer altı yapısı varsa yakınlıklarında bir Hitit kaya yazısı da olduğu yönündedir ki buna göre bu yapıların MÖ 15. yüzyıla varan bir geçmişe sahip olduğu düşünülebilir⁽³⁾.

Yer altı yapılarının tarihlenmesi konusunda net bilgi ve belgelere sahip değiliz ancak yapıların en başta konut ve barınma

yeri olarak inşa edildiğini, sonra sadece hayvanlar için bir barınak, daha sonra samanlık ve son olarak tekrar konut amaçlı kullanımı olmak üzere değişim ve dönüşüm geçirdiklerini biliyoruz.

Fakat ilk inşa edildikleri dönemdeki gibi korunmuş bir yapıya ulaşmak, bu coğrafyada çok zordur. Hatta iç mekânlarda kullanılan ev eşyası, taş baltalar, tarım aletleri, yiyecek, giyecek, kişisel eşyalar gibi buluntular ile iç mekânların duvarlarındaki yazı ve kabartmalar tarihleme konusunda başlıca veriler olduğu halde, bölgede bu tür buluntuları elde etme şansımız da yok gibidir.

AĞIRNAS'TAN ÜRGÜP'E

Konu mağara ve yer altı yapıları olunca hep aynı ifadeleri duymak mümkün: Tomarza'dan Ihlara Vadisine, Koramaz Vadisinden Derevenk Vadisine, Erkilet'ten -hem de Erciyes altından- Develi'ye geçmek, duyduğumuz şeyler. Ancak bu denli büyük veya uzun yer altı yapı ve tünellerinin varlığı mümkün görünmüyor. Bölge halkının sıklıkla bu türden yapı ve tünellere göndermede bulunması ise, çoğunlukla bu yapıları çocukluk döneminde keşfetmiş olmalarına dayandırılabilir. Görünen o ki, bir yer altı yapısının keşfini çocukken yapmak, katlar arasında inip çıkmak, saklanmak, saklambaç oynamak ve günü bir mağarada geçirmiş olmak, naif etkisini sürdürüyor. Yöre halkından en çok çobanlarla çalışılıyor. Çobanlar,

bölgedeki mağaraları genellikle çok detaylı tarif edebilir. Ve defineciler... Efsaneler, hikâyeler, işaretler, haritalar, detektörden kazma küreğe cihazlar ve benzeri bütün malzemeyi defalarca kullanan, ömrünün büyük bir kısmını bu işlere harcayan, emek-işgücü veren ve bu hayalle yaşayan pek çok insan olduğunu biliyoruz. Definecilerden de bilgi almak mümkündür. Ancak bir defineci size güvenmezse bilgi vermez, konuşmaz.

Kapadokya bölgesinde en çok çobanlarla çalışılıyor. Çobanlar, bölgedeki mağaraları genellikle çok detaylı tarif edebilir. Keza definecilerden de bilgi almak mümkündür ancak bunun için önce bir güven ilişkisi kurulması gerekir.

Melikgazi ilçesinde Gesi Mahallesine yakın, önceleri Koramaz Nahiyesine bağlı olarak kurulan, Ötedere Vadisi üzerindeki Belağası (Belasi, Bala-Yavru-Küçük Gesi) 17. yüzyılda kurulduğu bilinen ve genellikle gayr-i Müslümlerin ikamet ettiği bir köyken şimdi tamamen terk edilmiş durumda⁽³⁾. “Belağası Yer Altı Şehri-1” ölçümleri yapılırken bölgeden bir çoban, bu yer altı şehrine 40 metre mesafede, yamaca yakın, mevcutta ölçülen yapı ile kıyaslanmayacak büyüklükte bir kaya yerleşimin bulunduğunu söyledi. Tüm ölçüm 4-5 kişilik ekiple iki günde tamamlanırken uygun fotoğrafların alınması ve haritanın doğruluğunun yerinde tekrar kontrol edilmesi için çalışmalar sürdürüldü. İki girişin, yaklaşık 80 metrekare tavandan düşen kaya parçalarının yürümeyi zorlaştırdığı bir salonda birleştiği; salonun güneyinden taş kapı ile korunan bir koridorla 30 metrekare büyüklüğünde yeni bir salona gelindiği saptandı. İlerleme yatay doğrultuda ve yamacın iç kısımlarına doğru devam ediyordu. Odalar en başından itibaren böyle miydi, yoksa ev, daha sonra ihtiyaç nedeniyle genişletilmiş miydi, anlamak güç. Ölçüm sonunda “Belağası Yer Altı Şehri-2” olarak haritası yapılan bu yapının irili ufaklı 52 odaya sahip olduğu ve eldeki verilere göre Türkiye’de bulunan en yüksek oda sayısına sahip yer altı şehri olduğu belirlendi⁽³⁾.

HER ŞEY ELİMİZDE

Bu çalışmanın en temel amacı yapının aslına uygun olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. En zengin doğal ve kültür varlıklarımızdan olan mağara ve yer altı yapılarını korumak için yerelden merkeze doğru; yapı tescilli değilse tescil edilmesi için İl Kültür Müdürlüğü, Koruma Kurulu Müdürlüğü, Müze, KUDEB ile koordine içinde bulunmak,

elimizdeki verileri karşılıklı paylaşmak, koruma kavramına yardımcı olmaktadır. Tanıtımla beraber turizm açısından yer altı yerleşimlerinin değerlendirilmesinin önünü açmak bölgeye ticari bir kazanç ve istihdam kazandıracaktır. Başarı hedefli her projenin en büyük problemi kaliteli insan kaynağıdır. Mağara ve yer altı yapılarının incelenmesi ve araştırılması da, istekli ve nitelikli insan kaynağı ile sürdürülebilir bir formata sahiptir. Yerelden özellikle üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının destekleyeceği, öğrenip öğreteceği kişilere ihtiyaç duyuluyor.

Dipnotlar

1 O'mag (Obruk Mağara Araştırma Grubu): www.obruk.org

2 Livaz: Antep ve civarında şehir içi temiz su dağıtım sistemi ve kanalizasyon yapılarının en genel anlatımı

3 Kayseri'nin Yeraltındaki Medeniyeti-Rapor 1, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Baskı 2014: Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri İkinci Ara Rapor, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Baskı 2015

4 Strabon, "Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika, Kitap XII-XIII-XIV", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, 2012

5 Halit Erkiletlioğlu, "Geniş Kayseri Tarihi", Cilt:-I, Vakıf, Kayseri, 2016

6 İhsan Ketin, "Erciyes Dağı Volkan Topluluğunun Jeolojik Evrimi, Antik Çağ İkonografisinde Erciyes", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995

7 Oğuz Güler, "Kapadokia İkonografisinde Erciyes Dağının Yeri", ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4, 1991

8 Oğuz Güler, "Antik Çağ Kayseri Yapıları", ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 5, 1994

9 <https://ismailhakkialtuntas.com/2017/05/30/evliya-celebi-seyahatnamesinde-magaralar/> (Görüntülenme Tarihi: 28.06.2017)

10 Ö. Yörükoğlu, T. Sevil, Z. Taşçı, K.T. Türkmen, V. Uysal, "Tarihçesi, Tanıtımı, Plan ve Fotoğrafları ile Kapadokya Yer Altı Şehirleri", Ankara, 1990

Doç. Dr. Nevra Ertürk
Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Kültür Varlıklarını
Koruma ve Onarım Bölümü

MÜZELERDE RİSKLERE HAZIRLIK

Sayı 55, 2018 / Sayfa: 26-31

Sel Felaketi, Kafka Müzesi, Prag

Müzelerin temel işlevlerinden biri korumadır. Müzelerde koleksiyonların sağlıklı koşullarda korunması için etkin koruma, önleyici koruma, afet ve acil durum yönetimi ile risk yönetimi çalışmaları uygulanır.

Risk yönetimi çalışması, tarihi çevreden anıtlara, arkeolojik alanlardan müze, kütüphane ve arşivlerdeki koleksiyonlara kadar tüm taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına yönelik risklerin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

1980'lerin sonundan itibaren müzelerde telaffuz edilmeye başlanan risk yönetimi kavramı müzelerin koruma işlevi içindeki çalışma alanlarından biridir.

Müze koleksiyonlarının sağlıklı koşullarda, doğru yöntem ve malzemelerle depolarda/sergi salonlarında korunması konusunda dört yaklaşım mevcuttur. Bunlar; "etkin koruma", "önleyici koruma", "afet ve acil durum yönetimi" ile "risk yönetimi"dir.

Etkin korumada, eserde meydana gelebilecek bozulmalarının önüne geçebilmek için esere müdahale edilir. Bu yöntem konservasyon ve restorasyon uygulamalarını içermektedir. Önleyici korumada doğrudan esere müdahale edilmesi söz konusu değildir. Eserin bozulmasına veya tahrip olmasına yol açabilecek fiziksel ya da çevresel koşullar kontrol altına alınarak ve / veya oluşmaları engellenerek eserin korunması hedeflenmektedir. Afet ve acil durum yönetimi; "afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla bir afet olayının öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla kaynaklarının bu ortak hedefler doğrultusunda yönetilmesidir" (AFAD, t.y.). Risk yönetimi ise, "kurumların zarar azaltma ve baş edebilme kapasitesini artırmayı hedefleyen bir çalışmadır" (Ertürk, 2021, 642).

Müzelerde risk yönetimi döngüsü; önleyici koruma-hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarından oluşmaktadır. Önleyici koruma-hazırlık aşaması başarı ile gerçekleştirilir, önleyici koruma ve hazırlık çalışmaları belirli aralıklarla

kontrol edilirse, müzelerin karşılaşılabilecekleri risklere karşı baş edilme kapasiteleri artar. Böylece zarar da en aza iner.

RİSKLERLE KARŞI KARŞIYA KALMAK: BREZİLYA ULUSAL MÜZESİ ÖRNEĞİ

Dünyada birçok müze deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerin yanı sıra savaş, silahlı çatışma, vandalizm gibi insan kaynaklı risklerle de karşı karşıyadır. 1966 yılında Venedik ve Floransa'da yaşanan sel felaketi nedeni ile yaklaşık olarak 11 bin sanat eseri, 700 bin cilt arşiv malzemesi hasar görmüştür (UNESCO, 1967, 4). 2002 yılında Orta Avrupa'da yaşanan sel felaketi ise, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya başta olmak üzere Batı ve Orta Avrupa'daki birçok kenti etkilemiş; müzelerdeki eserler sel sularına maruz kalarak tahrip olmuştur. Bu eserlerin kurtarılması uzun yıllar süren çalışmalarla tamamlanabilmiş; müdahale ve iyileştirme çalışmalarında, insan kaynağı, bütçe ve teknik donanım başlıca ihtiyaçlar arasında yer almıştır. 1995 Kobe Depremi (Japonya), 2004 Sumatra Depremi (Endonezya), 2011 Tohoku Depremi (Japonya) ve 2015 Nepal Depremi, depremlerin sadece insan hayatı, ekonomi ya da sosyal yaşam üzerindeki etkisini değil, aynı zamanda tarihi çevre ve yapılar ile koleksiyonlar üzerindeki olumsuz etkilerini de gösteren çarpıcı örneklerdir. Nitekim "Nepal Depreminin etkisiyle Changu'daki iki müze tamamen yıkılmış; bir müze orta hasar, üç müze de

ağır hasar almıştır. Ayrıca müzelerde yapısal ve yapısal olmayan ölçekte hasarlar meydana gelmiştir" (ICCROM ve ICORP, 2015, 9).

1986 yılında Hollanda'daki Stedelijk Museum'da Barnett Newman'ın "Who's afraid of Red, Yellow and Blue III" resmine bir ziyaretçi bıçakla saldırmış ve resmi tahrip etmiştir (Pennock, 2010, 8). Hollanda'nın Amersfoort şehrinde, 2007 yılında Armando Müzesinin çatısında kaynak yapan işçilerin sebep olduğu yangın, müzede yangın söndürme sisteminin bulunmaması sebebiyle tüm binayı etkilemiş, Hollandalı ressam Armando'ya ait resim koleksiyonu tamamen yanmıştır (Terruzzi ve Hekman, 2010, 16).

Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde bulunan ve Latin Amerika'nın en önemli antropoloji koleksiyonlarından birine ev sahipliği yapan Ulusal Müzede, 2 Eylül 2018 tarihinde sebebi henüz bilinmeyen bir nedenle yangın çıkmıştır. 200 yaşındaki tarihi bir binada yer alan Ulusal Müze, iki asır boyunca ayakta kalmayı başarabilmiş olmasına karşın, 6 saat gibi kısa bir sürede ağır hasar görmüştür. Müzenin koleksiyonunda bulunan yaklaşık 18 milyon eser, yangın ve yangından kaynaklanan duman ve kurum nedeniyle tahrip olmuştur. Latin Amerika Bölgesinin en büyük doğa tarihi müzesi olan Ulusal Müzenin ihtiyaçları, bütçe kısıtlamaları nedeniyle özellikle son 4 yıldır karşılanamamıştır. "Her müzede mutlaka bulunması gereken yangın söndürme sistemi bu müzede mevcut olmadığı gibi, müzenin

yakınındaki yangın musluklarından da su akmadığı belirtilmiştir. Müzeye aktarılması gereken paranın yeni müze binalarının inşaatında ya da Olimpiyatlar için yatırım amaçlı kullanılması sebebiyle bu vahim sonuç doğmuş ve sonuç kültürel bir trajediye dönüşmüştür. Yangın söndürme sistemi ve zamanında müdahale ile belki de rahatlıkla kontrol altına alınabilecek bu yangın, geri dönülemez bir şekilde kültür varlıklarının kaybına neden olmuştur” (<https://www.theguardian.com/world/2018/sep/03/fire-engulfs-brazil-national-museum-rio>).

ULUSLARARASI ALANDA ATILAN ADIMLAR

Müzeleri ve koleksiyonları karşı karşıya kaldığı risklerden korumak amacıyla 1996 yılında Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi (ICBS) kurulmuştur. ICBS, çalışmalarını konuyla ilgili beş uzman kuruluşla birlikte yürütmektedir. Bu kuruluşlar; Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA), Görsel-İşitsel Arşiv Dernekleri Koordinasyon Konseyidir (CCAAA).

Deprem kuşağında bulunan Türkiye’de müze binaları ve koleksiyonlar için en büyük risk deprem olmakla birlikte, iklim değişikliği nedeniyle artan yangın ve sel felaketleri de önemli riskler arasındadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ile Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi (ICCROM) afet risklerinin yönetimi konusunda kapasite geliştirmeye yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca afete maruz kalmış ülkelerin talebi doğrultusunda söz konusu ülkelere uzmanlar eşliğinde misyon ziyareti gerçekleştirilmektedir. Bir afet sonrasında UNESCO uluslararası yardım çağrısında bulunmakta ve yardım kampanyaları yürütmekte; ICCROM ile birlikte yayınlar yaparak, bu konuda farkındalığı arttırmaya yönelik çalışmaktadır. ICCROM’un risk yönetimi ve önleyici koruma alanındaki eğitimleri ise devam etmektedir. ICOM’un Afet Riskleri Yönetimi Komitesi (DRMC), ICOM’un iletişim ağında yer alan uzmanlar vasıtasıyla kapasite geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetleri yürütmekte; benzer şekilde ICOMOS Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi (ICORP) de kendi ağı içinde yer alan

uzmanlarla misyon ziyareti gerçekleştirmekte, kapasite geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetleri ve yayınlar yapmaktadır.

Bir diğer önemli adım da, 2015 yılında Sendai'de düzenlenen toplantıda "Sendai 2015-2030 Çerçeve Planı"nın kabul edilmesidir. Sendai Çerçeve Planı önceki çerçeve planları ve belgelerden farklı olarak "kültür" ve "miras" konularına referans vermektedir. Bu çerçeve planı, sadece taşınmaz kültür varlıkları için değil, aynı zamanda taşınır kültür varlıkları için de Afet Riski Azaltma stratejilerini ve eylemlerini ulusal ve uluslararası ölçekte önümüzdeki 15 yıl için yönlendirecektir (<https://whc.unesco.org/en/disaster-risk-reduction/>).

TÜRKİYE'DEKİ MÜZELER İÇİN İHTİYAÇLAR

• Türkiye'nin büyük bir kısmının deprem kuşağında olması sebebiyle, müze binaları ve koleksiyonlara yönelik en büyük tehlike "deprem" olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, iklim değişikliği nedeniyle sel ve yangın da önümüzdeki yıllarda öncelikli tehlike ve riskler arasında yer alabilir.

• Türkiye'deki müzelerde deprem riskine hazırlık yönünde çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, ülke genelinde depreme karşı önlem alan müze sayısı oldukça azdır. 1999 Kocaeli ve Düzce depremleri müze koleksiyonlarının depreme karşı korunmasında önemli bir kırılma noktası olmuş; özellikle İstanbul'daki birçok müze

depolarında / sergi salonlarında önlem alınmış, bilimsel projeler yürütülmüş, müze uzmanlarına yönelik eğitim programları gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, geçen süre zarfında söz konusu çalışmalar ivme kazanmak yerine, sınırlı sayıda uygulama ile devam etmektedir.

• Tüm risk türlerini içeren kapsamlı bir risk yönetimi çalışmasının yapılması, risk yönetimine dair veri tabanı oluşturulması Türkiye müzeleri için bir ihtiyaçtır.

• Devlet ve özel müzelerinin çoğunluğunda bir acil durum planı mevcut olmakla birlikte, planların güncellenmesi, belirli aralıklarla tatbikat yapılması ve her müzede bir koruma politikasının (conservation / collection care policy / plan) bulunması ihtiyaçtır. Koruma politikası, müzelerin sergileme ya da koleksiyon yönetimi politikası gibi yazılı bir dokümandır ve yurt dışındaki pek çok müzede bu doküman mevcuttur. Koruma politikasında, kurumun misyon ve hedefleri; ilgili personelin görev ve sorumlulukları; belgeleme, genel temizlik ve bakım ilkeleri; güvenlik koşullarının yönetimi; çevresel koşulların yönetimi; bütünlük zararlı yönetimi; depolama / sergileme malzemeleri ve yöntemleri; elleçleme (handling); taşıma yöntemleri; ödünç alma / verme süreçleri; ilgili mesleki etik kurallar yer almaktadır. Risk yönetiminin en önemli aşamasını, önleyici koruma, yani bir anlamda risklere hazırlık çalışması teşkil eder. Türkiye'de konservasyon-restorasyon alanında eğitim

veren birçok üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerden mezun olan konservatör-restoratörler, merkez/bölge laboratuvarlarında istihdam edilmekte ya da serbest çalışarak, müzelere dışarıdan hizmet vermektedir. Öte yandan, söz konusu koruma uzmanlarının çalışmaları konservasyon ya da restorasyon çalışmaları ile sınırlı kalmakta, önleyici korumanın belkemiğini oluşturan “düzenli kontrol” ile “risklere hazırlık” konuları her müzede gerçekleştirilememektedir. Diğer yandan, risk yönetimi konusu koruma disiplini içinde ayrı bir uzmanlık alanı olup, bu alanda uzmanlaşmış kişilerin müzelere hizmet vermesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Müzelerin koşulları ve özellikleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle aynı türde koleksiyona sahip olan müzelerde bile risk yönetimi çalışmaları farklılık gösterir.

Müzenin yeri, konumu, bulunduğu bölge, coğrafi ve iklimsel koşullar, müzenin idari yapısı, personel sayısı ve personelin uzmanlığı, müzenin bağlı bulunduğu kurum, bütçe, müze binasının fiziksel koşulları, koleksiyon türü, malzemesi, koleksiyondaki eser sayısı gibi konular müzeden müzeye farklılık göstermektedir. Bu nedenle risk yönetimi konusunda müzelerin öncelikleri ve ihtiyaçları da birbirinden farklıdır.

RISK YÖNETİMİNE BAŞLAMADAN ÖNCE...

Risk yönetimi çalışması 6 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar: Durum değerlendirmesi, risklerin belirlenmesi, risk analizi, risklerin değerlendirilmesi, uygulama ve izlemedir (Pedersoli vd., 2016, 6-7). Eğer müzenizde risk yönetimi çalışmasına başlıyorsanız, bina, koleksiyon, personel ve bütçeye dair birtakım sorulara öncelikli olarak yanıt vermeniz gerekir. Müzeniz nerede bulunuyor? Müzenizin bulunduğu bölgede daha önceden herhangi bir afet yaşanmış mı? Binanın yapıım sistemi ve malzemesi nedir? Müzeniz tarihi bir yapıda mı yoksa yeni bir binada mı? Depolama ve sergileme koşullarınız ile depolama / sergileme sistemlerinin malzemesi nedir? Müzenizde deprem, yangın, sel ile ilgili güvenlik önlemleri mevcut mu? Güvenlik önlemleri belirli aralıklarla kontrol ediliyor mu? Koleksiyonunuzda kaç eser var? Eserlerin tamamı envantere kayıtlı mı? Koleksiyonunuzdaki eserlerin malzemesi ve kondisyon durumları nedir? Yazılı bir koruma politikanız var mı? Acil durum planınız mevcut mu? Müzenizde risk yönetimi konusunda uzman personel var mı? Yıllık bütçenizin ne kadarını

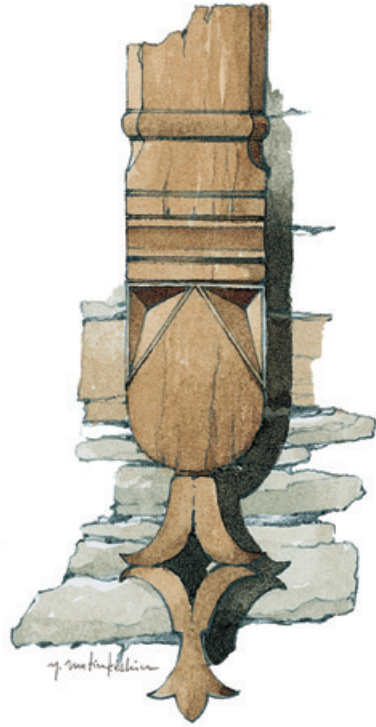
risk yönetimi konusu için ayırıyorsunuz? gibi birçok soru yanıtlandıktan sonra, öncelikler sıralanmalı ve öncelik sırasına göre önlemler alınmalıdır.

ORTAK BELLEĞİMİZİ KORUMAK

Ortak belleğimizin koruyucu mekânları olan müzelerin can damarı koleksiyonlardır. Koleksiyonları dört duvara ve çatıya sahip bir müze binası ve o müze binasının içindeki depo alanları ya da sergi salonlarında muhafaza etmek yeterli değildir. Eserlerin tamamının envanter sisteminde kayıtlı olması, koleksiyonlarınızın düzenli kontrolü, geçmişte yaşanmış afetlerin yazılı olduğu belgeler, uzman personel ve bütçe, risk yönetimi çalışmanızı kolaylaştıracaklar araçlardır. Müzenize ve koleksiyonunuza özgü risk faktörlerini bilmek ya da tespit etmek, söz konusu risklere göre zarar azaltma kapasitenizi geliştirmek ve risklere karşı hazırlıklı olmak müzenin koruma işlevinin başında gelir. Böylece müdahale sürecinde ya da sonrasında hem karşılaşabileceğiniz hasar azalır hem de kapasiteniz artar. Brezilya'daki Ulusal Müzede zamanında gerekli önlemler alınabilseydi, yaşanan yangın bir felakete dönüşmez, koleksiyonlar da bu ölçüde tahrip olmazdı. Unutmayalım ki her türlü riske karşı zamanında önlem alınır ve hazırlıklı olunursa, müdahale etme ve iyileştirme süreci daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilir.

Kaynakça

- AFAD. (ty). Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet- yonetimi-terimleri-sozlugu> [01.02.2022].
- Ertürk, N., "Müzelerde Risk Yönetimi: Uluslararası Yaklaşımlar", *Turkish Studies*, 16 (2), 639-650.
- ICCROM ve ICORP, Overview Report of the Nepal Cultural Emergency Crowdmapp Initiative, 19 Mays 2015, <http://www.iccrom.org/wp-content/uploads/Nepal-Cultural-Emergency-Crowdmapp-Initiative-Overview-Report.pdf> [01.02.2022].
- Pedersoli, J. L., Antomarchi, C. & Michalski, S. (2016). A guide to risk management to cultural heritage. Canadian Conservation Institute.
- Pennock, H., "Vandalism", *Handbook on Emergency Procedures*, Ed. Willem Hekman, 2010, 5-7
- Terruzzi Carlo ve Willem Hekman, "Fire", *Handbook on Emergency Procedures*, Ed. Willem Hekman, 2010, 15-19
- The Guardian, "Brazil museum fire: 'incalculable loss as 200-year-old Rio institution gutted'", <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/03/fire-engulfsbrazil-national-museum-rio> [01.02.2022].
- UNESCO, "For Florence and Venice", *The UNESCO Courier*, 1967 <http://unesdoc.unesco.org/imaget/0007/000782/078222eo.pdf> [01.02.2022].
- UNESCO, "Reducing Disaster Risk at World Heritage Properties", <https://whc.unesco.org/en/disaster-risk-reduction/> [01.02.2022].

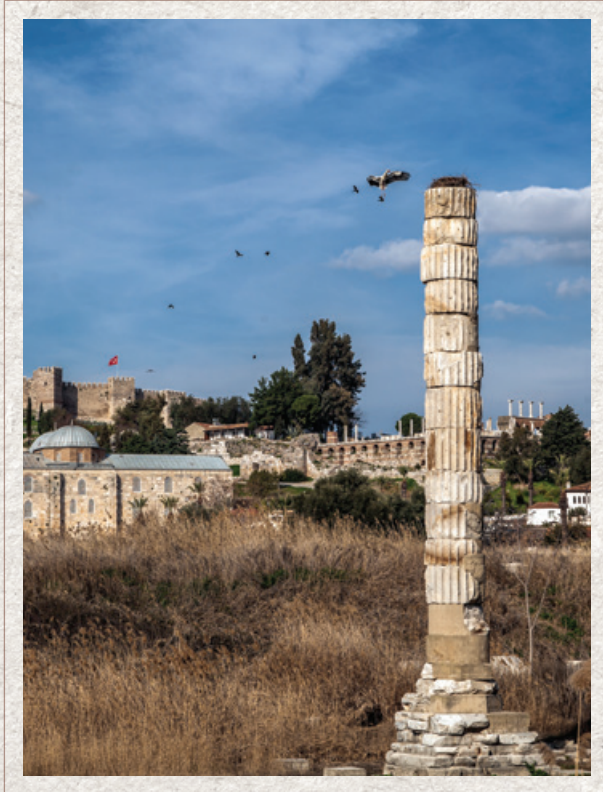

Alp Arsoy
ÇEKÜL Vakfı, Kent Çalışmaları Koordinatörü

NAİROBİ 1976 KARARLARI PERSPEKTİFİNDEN KENTSEL KORUMANIN SOSYAL SORUNLARI

Sayı 56, 2018 / Sayfa: 58-61

Ayasuluk Kalesi Çevresi, Selçuk

*Nairobi Kararları,
kentsel korumanın
sosyal boyutunun
ön plana çıkarıldığı
ilk uluslararası
belgelerdendir.
Nairobi’de alınan
kararlar, kentsel
doku içinde yaşayan
toplulukları, kültür
varlığının bileşeni
olarak görür.*

UNESCO ve ICOMOS tüzükleri, tarihi dokuların ve kültür varlıklarının korunmasına yönelik tüm disiplinlerin anayasası olarak değerlendirilir. Günümüzde de politika ve uygulamaların temel referansı olan bu tüzükler, evrensel koruma kriterleri olarak kabul görmüştür.

“Koruma” kavramının tanımını ve dayanağını oluşturan Venedik Tüzüğü (1964) daha yaygın olarak tanınsa da; kentsel ölçekteki koruma ilkeleri büyük oranda UNESCO’nun 1976 Nairobi Toplantısı Sonuç Bildirgesinde çizilmiştir. Bu bildirmede yer alan kararlar⁽¹⁾ eski yeni yapı ilişkisi, doku bütünlüğü, kent ekonomisiyle tarihi doku ilişkisi, kentsel gelişim ve koruma dengesi gibi başlıklarda güncelliğini sürdürmektedir. Ayrıca, korumanın çerçevesini; “tüm tarihi dokular ve çevreleri, içinde binalar ve mekânlar kadar insan faaliyetlerinin de bulunduğu bir bütün olarak ele alınmalıdır” (madde 3) ifadesi ile çizen Nairobi Kararları, kentsel korumanın sosyal boyutunun da ön plana çıkarıldığı ilk uluslararası belgelerdendir.

Ülkemizde de kentleşme politikaları içinde önemi artan ve yeni uygulamalarla zenginleşen kentsel koruma deneyimi, evrensel sorunları yerel dinamikler ışığında tartışmayı gerekli kılmakta. Özellikle korumanın sosyal boyutuna dair sorunlar, bu evrensel ilkelerin perspektifi ile yeniden irdelenmesi gereken konuların başında gelmekte. Tarihi Kentler Birliği içinde de başlıca çalışma konuları olan bütüncülük, işlevlendirme, sivil katılım, kültür odaklı canlandırma gibi kavramların, bu bağlamda değerlendirilmesi için, Nairobi Kararlarının yeniden okunmasında yarar var.

Nairobi Kararları bize öncelikle, kentsel ölçekli bir koruma müdahalesini sadece mekânsal bir planlama sorunu veya inşaat faaliyeti olarak ele alamayacağımızı önermektedir. Tarihi dokunun içinde yaşayan toplulukların ve onların günlük yaşamlarının, dokunun bir parçası olarak değerlendirilip, analiz aşamasından itibaren “korunması

gereken” kültür varlığının bir bileşeni kabul edilmesi gerekmektedir:

“Koruma alanlarında mimari analizlerin yanı sıra; demografik veriler, sosyal, ekonomik ve kültürel aktivitelerin analizleri, yaşam şekilleri ve sosyal ilişkiler, mal sahibi ve kiracı ilişkileri, iletişim ağları ve bağlantıları da incelenmelidir. Koruma çabaları bu etkenler göz ardı edilerek yapılamayacağından, idareciler için bu veriler öncelikli öneme sahiptir.” (Madde 20)

Türkiye özelinde restorasyon, sağlıklılaştırma, kentsel tasarım projeleri başarıyla uygulandığı halde, uygulama sonrası dokuların istenildiği ölçüde canlılığa kavuşmaması; proje içinde, alandaki hayatın bir girdi olarak değerlendirilmiyor olmasıyla da açıklanabilir. Gerek yerel yönetimler gerekse Anıtlar Kurulu gibi denetim kurumları, koruma uygulamalarını mimari proje kriterlerine göre, sadece mekânsal veriler ışığında değerlendirmektedir.

Nairobi Kararları, aynı bağlamda, Türkiye’de koruma uygulamalarında eksikliğini hissettiğimiz, katılımcı planlama süreçlerine de özel bir anlam atfetmektedir:

“Tüm koruma kararları ve bu kararların doğuracağı muhtemel sonuçlar kamuoyuna açık olmalıdır.” (Madde 16)

“İdarecilerin öncelikli görevi koruma alanlarında yaşayanların görüşlerini dikkate almak ve sivil katılımı sağlayacak organizasyonu yapmak olmalıdır.” (Madde 17.c)

Görüldüğü gibi, koruma projelerinde idarecilerin görevi karar vermek değil, katılımcı bir karar verme mekanizmasının organizasyonunu yapmak olarak ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında, katılım sadece basit bilgilendirme toplantılarının ötesinde, tabandan demokrasinin işletilebileceği bir yönetim aracı olarak değerlendirilebilir. Korumanın sorumluluğunun sivil inisiyatifle paylaşılması kimi zaman yerel yönetimlerce bir teferruat gibi görülse de yaşayanların çözüm süreçlerinde fiilen sorumluluk almaları, uzun vadede yerel yönetim üzerindeki baskıyı da azaltacaktır.

KÜLTÜR ODAKLI CANLANDIRMA

Günümüzde TKB bünyesinde de sıkça tartışılan bir diğer önemli sorun ise, koruma alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ve yaşatılmasına dairdir. Bu doğrultuda Nairobi Kararları, gerek TKB gerekse ÇEKÜL Vakfının öncelik verdiği “kültür odaklı canlandırma” stratejilerine de referans oluşturmaktadır:

“Koruma stratejileri, canlandırma faaliyetleri ile birlikte düşünülmelidir. Bu bakımdan işlevlerin ve yerel ekonomik faaliyetlerin devamlılığı sağlanmalıdır. Korumaya yönelik eylemlerin maliyet hesabı sadece korunan binaların değeri üzerinden değil, kullanım şekli göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Aksi takdirde koruma faaliyetlerinin sosyal problemleri doğru biçimde değerlendirilmeyecektir. Yeniden işlevlendirmede yerel halkın sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçları, alanın özgün niteliğini bozmayacak şekilde dikkate alınmalıdır. Kültür odaklı

bir canlandırma politikası, alanda içinde yaşayan toplulukların kültürel gelişiminin merkezinde olacak şekilde kurgulanmalıdır.” (Madde 33)

Türkiye’de de kentsel koruma deneyimleri karşılaştırıldığında, kültür odaklı bir canlandırma senaryosuyla ele alınan örneklerin, uzun vadede daha başarılı olduğunu görebilmekteyiz. Bu başarılı örnekler sadece restorasyon uygulamalarıyla değil, kent yaşamındaki kültür odaklı dönüşümleriyle de kendilerinden söz ettirmekteler. Çağdaş koruma yaklaşımları tarihi kent dokularının açık hava müzeleri gibi değerlendirilmemesini önerir⁽²⁾. Yaşayan kent, bir müzeden farklı olarak ekonomik, kültürel ve sosyal dinamiklerle sürekli değişen/devinen bir kolektif eylem alanıdır. Sharon Zukin, koruma alanlarında bu dinamiklerden soyutlanarak yapılan “temizleme” projelerini; yapay, tiyatro dekoru hissi veren bir mekân algısı yaratmalarıyla eleştirir⁽³⁾. Kültür üretiminden bağımsız, sadece fiziksel bir ihya etme projesi olarak ele alınan alanları ise “tarihi kent temalı Disneylandlar” olarak tanımlar.

TKB ve ÇEKÜL Vakfının gündeminde olan ‘kültür odaklı canlandırma’, koruma alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ve yaşatılmasına dair çalışmalarda belirleyici bir yaklaşımdır.

Kentsel korumanın, kültür odaklı canlandırma stratejileriyle birarada değerlendirilmesi, bizi korunanın ne olduğunu sorgulamaya davet etmekte. Bir kente kimliğini veren sadece tarihi binaların dış kabuğu mudur? Yoksa içinde ve çevresinde, can vererek biçimlendirdiği insan yaşamı mı?

SOYLULAŞTIRMA SORUNU

Son olarak, Nairobi Kararları koruma alanlarında soylulaşma sorununa da gönderme yapan, öncü bir uluslararası belge olarak kabul edilir⁽⁴⁾:

“Korumaya yönelik politikaların prensip olarak, koruma alanlarında spekülatif gayrimenkul değer artışına sebep olmaması gerekmektedir. Koruma alanında yaşayan toplulukların çıkarları bütüncül olarak gözeltmek zorundadır.” (Madde 12)

“Koruma müdahalelerinin sosyal dokuda kırılmalara yol açmaması öncelikli bir öneme sahiptir. Alanda yapılan koruma çalışmaları; dezavantajlı, düşük gelir düzeyinde toplulukların, kira artışları nedeniyle evlerini terk etmelerine yol açmamalı, geleneksel olarak iştiğal ettikleri iş ve yaşam şekilleri bozulmamalıdır.” (Madde 46)

Her coğrafyada farklı etkenlere bağılı olarak gelişen soylulaşma sorunu, genellikle büyük metropoller özelinde tartışılrsa da; orta ölçekli Anadolu kentleri ölçeğinde de farklı şekilde ortaya çıkabilmekte. Anadolu’da, geleneksel kent dokularımız bir yandan koruma çalışmalarıyla tekrardan canlanırken, bir yandan da konut işlevlerinin yerlerini turizme yönelik işlevlere bıraktığını görüyoruz. Bu değışim sürecinde mahallelerdeki değer artışının, dokunun geleneksel sahiplerinin yaşadıkları mekâna yabancılaşmasına sebep olup olmadığı ve koruma çalışmaları sonrasında mahallelilerin alanda ne ölçüde barınabildiğı, bu kapsamda sorulması gereken soruların başında gelmekte.

Nairobi Kararları büyük ölçüde, o döneme kadar özellikle Avrupada yaygınlık kazanmış koruma projelerinin bazen sosyal problemlere de yol açabildiğinin fark edilmesiyle; bu problemlerin tartışılması sonucu şekillenmişti. Benzer bir eşikte bulunan Türkiye’de de kentsel koruma deneyimimizin iyi uygulamalara vesile olacak biçimde gelişmesi; sorunların tartışılarak çözümlerin türetilmesiyle mümkün olacaktır. En büyük hazinesi, üzerinde barındırdığı insan yaşamının zenginliğı olduğuna inandığımız Anadolu topraklarında, “kültürü korumak” kuşkusuz mekânsal olmaktan öte, sosyal içerikli bir emeldir. Bu doğrutuda, evrensel ilkelerden edinilen dersler, belki yerel çözümlerimize de kılavuzluk edebilir.

Dipnotlar

1 http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

2 Choay, Françoise 2001. “A Alegoria Do Patrimônio”. São Paulo: UNESP. (s: 223)

3 Zukin, Sharon 2010. “Naked City: Death and Life of Authentic Urban Places”. Oxford: Oxford University Press

4 Cesar, Julio ve Sampaio, Ribeiro 2007. “Gentrification, Is It Possible To Avoid It?” City and Time 3 (2), s: 27-38

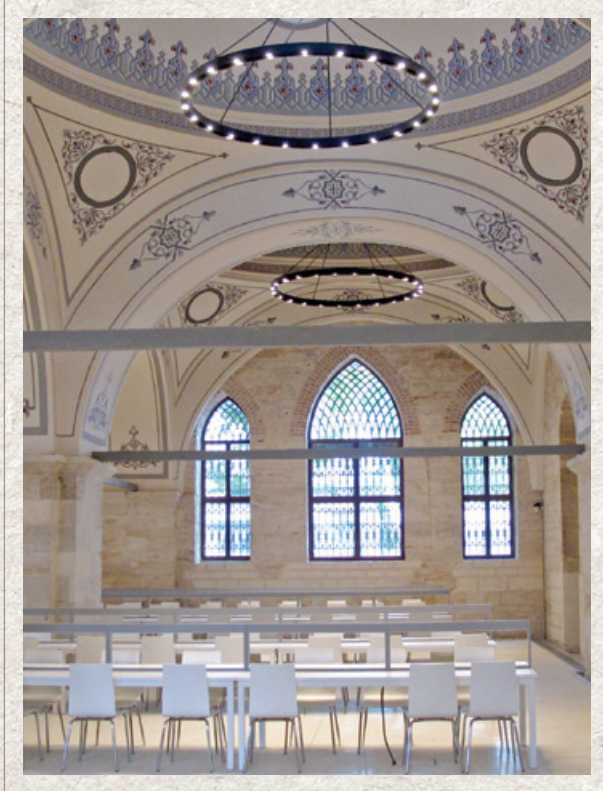

Ayşen Kılıç Özarslantürk
ÇEKÜL Vakfı Bilgi Belge Merkezi Koordinatörü

KÜTÜPHANE TÜRLERİ VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

Sayı 57, 2019 / Sayfa: 38-45

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul

*Derleme kütüphaneleri,
fikir ve sanat eserlerini
düzenleyerek korumak,
elverişli ortamlarda
saklamak ve toplumun
bilgi yararına sunmakla
görevli kütüphanelerdir.*

Kütüphaneler, belli bir disiplin içinde, geniş bir materyal dermesine sahip olan, bu dermeyi sunma amacı taşıyan ve her türlü bilgiyi ve belgeyi uzun süreli saklama gücüne sahip kurumlardır. Kütüphanelerin farklı disiplinlere odaklanmaları, farklı politikaları benimsemeleri ve farklı amaçlara hizmet etmeleri kütüphane türlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Kütüphanecilik bilimi literatürüne göre başlıca kütüphane türleri üniversite kütüphaneleri, halk kütüphaneleri, okul kütüphaneleri, millî kütüphaneler ve özel araştırma kütüphaneleri olarak sıralanabilir.

DERLEME KANUNU NEDİR?

Ülkelerin, kültürel miraslarını oluşturan tüm kaynakları biraraya getirme ve gelecek kuşaklara aktarabilme ihtiyacının bir sonucu olarak “derleme yasası” doğdu. Bu yasanın ilk örneğine Fransa’da, her basılan nüshadan millî kütüphaneye bir cilt gönderilmesinin zorunlu kılmasıyla rastlanır. Dünyada kültürel mirasın öneminin kavranmasıyla birlikte bu örnekler çoğalır. Derleme kütüphaneleri; çoğaltılmış fikir ve sanat eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla düzenleyerek korumak, elverişli ortamlarda saklamak ve toplumun bilgi ve yararına sunmakla görevli kütüphanelerdir. Ülkemizde “Çoğaltılmış Fikir ve Sanat Eserleri Derleme Kanunu” ile belirlenen kütüphaneler şunlardır: Millî Kütüphane Başkanlığı, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İzmir Millî Kütüphane Vakfı Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi.

Günümüzde disiplinler arası kütüphanecilik başlığı altında kütüphane türleri de yaygınlaşmaya başladı. Daha çok “özel araştırma kütüphaneleri” genel başlığında değerlendirilebilecek bu kütüphane türlerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- Tıp Kütüphaneleri
- Hukuk Kütüphaneleri

- Medya Kütüphaneleri
- Yazma ve Nadir Eserler Kütüphaneleri
- Çocuk Kütüphaneleri (Z kütüphaneler)

Bir kentin kültürel kimliğini dünden bugüne, bugünden yarına taşıma misyonunu üstlenen ve kente dair yapılan tüm araştırmaların çıktılarını derleyerek, kent kültürünün korunmasını ve zenginleşmesini amaçlayan “kent kütüphaneleri” de bu başlıkta değerlendirilebilir. Türkiye’de derme zenginliği ve kullanım yoğunluğuna göre örnek teşkil eden kent kütüphanelerine biraz daha yakından bakmak, onları tanımak, gerekli olduğu kadar isabetlidir de. Bu nedenle örnek oluşturan önemli kent kütüphanelerini aşağıda ayrıntıyla inceledik:

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Akademisyenlere ve serbest araştırmacılara, bünyesindeki 500 bine yakın eserle hizmet veren bir halk kütüphanesidir. Kitaplığın dermesini, 1924 yılında İstanbul Belediyesi tarafından kurulmuş olan Şehremaneti Kütüphanesinin koleksiyonu oluşturur. Bu nedenle kaynakların tarihçesi 1920’li yıllara kadar iner. 1928 öncesi neşriyat, matbu kitaplar, elyazmaları, kartpostal-lar, salname ve gazete arşiviyle oldukça zengindir. İstanbul’a dair birçok belgeyi barındırmasının yanı sıra edebiyat, tarih, coğrafya, sosyoloji gibi hemen her konuda Türkçe ve Arap harfli Türkçe eserler içerir. İBB Atatürk Kitaplığı bünyesinde danışma dermesi, sesli kitaplar, İstanbul Kitaplığı gibi farklı adlarla anılan özel

koleksiyonlar da barındırır. 1970 yılında Koç Holding ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi işbirliğinde, Atatürk Kitaplığı adı ile İstanbul’a kazandırılan kütüphanenin koleksiyonunda satın alınan eserlerin yanı sıra koleksiyonerlerin bağışları da bulunur. Halk kütüphanesi rolüne ek olarak, danışma ve ödünç verme hizmetlerine de ulaşılabilen kütüphanede 1994 yılından bu yana sayısallaştırma (dijitalleştirme) çalışmaları başladı. <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php> adresinden sayısal ortama aktarılmış olan yazma ve basma kitaplar, eski harfli Türkçe kaynaklar, atlaslar, haritalar, salnameler (yıllık) ve kartpostallar üzerinden araştırma yapılabilir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Avrupa’daki millî kütüphanelerin benzeri olmak üzere, Padişah II. Abdülhamit’in emriyle 1884’te kuruldu. Beyazıt Devlet Kütüphanesinin elyazmaları, kitaplar, gazeteler ve dergilerden oluşan 1 milyona yakın cilde sahip dermesi vardır. Aynı zamanda bir derleme kütüphanesi olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi, araştırma kütüphanesi olmasının yanı sıra halk kütüphanesi olarak da hizmet verir. Konusal sınırı ve yayın türü açısından çok geniş yelpazede olan kütüphanede, basma eser ve yazma eser koleksiyonları da bulunur. Hem Cumhuriyet hem de Osmanlı dönemlerine ait kaynakları barındıran kütüphanenin görme engelliler için sesli arşiv bölümü de mevcut. Kütüphanenin, tarihi açıdan oldukça zengin sayısal koleksiyonuna <http://www.beyazitdevletkutup.gov.tr/>

TR-201456/katalog-tarama.html adresinden erişim mümkün. Tarihi kütüphane binası 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde ağır hasar gördüğü için bazı bölümleri restore edilerek yakın zamanda yeniden hizmet vermeye başladı. Beyazıt Devlet Kütüphanesi restorasyonu, 2018'de, Uluslararası İç Mekân Tasarım Derneği ve Amerikan Kütüphane Derneği tarafından 2 yılda bir verilen Kütüphane İç Mekân Tasarım Ödülleri kapsamında "Olağanüstü Tarihi Yenileme" dalında ödüle layık görüldü.

Sayıları giderek artan kent kütüphanelerinin en önemli işlevi, kent kültürünün korunmasını ve zenginleşmesini sağlamak, okuyan kentlileri desteklemektir. Kent kütüphaneleri, kentin kültürünü düünden bugüne taşıyan önemli kurumlardır.

Millî Kütüphane

Yurt içinde basılmış yayınların tümünü, yurt dışında ise ülkeyle ilgili basılmış yayınları dermesinde bulunduran ve takip eden, diğer bir deyişle derleme görevini yürüten kütüphanelerdir. Millî kütüphaneler, millî hafıza özellikleriyle ülkeleri için büyük bir anlam ve önem içerir. Kent kütüphanesi olarak değerlendirilmese de Millî Kütüphane, kent kütüphaneleri için muazzam bir örnek oluşturur. Ankara'daki Millî Kütüphane, eski harfli Türkçe yayın arşivinde nadir kitap, gazete, dergi, fotoğraf ve afiş gibi 4 milyona yakın eseri barındırır. Derleme kütüphanesi olmasının yanı sıra en belirgin ve ayırt edici özelliği, kitap dışı materyaller koleksiyonuna sahip olmasıdır. Bu koleksiyonda genel hatlarıyla plaklar, tablolar, planlar, notalar, pullar, biletler, CD ve DVD'ler bulunur. 6 Ekim 2010 tarih ve 27721 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Millî Kütüphane Hizmetlerinden Yararlanılmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğinin 5. maddesine göre; akademisyenler, kamu çalışanları ve emeklileri, bir meslek odası veya baroya kayıtlı meslek sahipleri, yazılı ve görsel basın mensupları, üniversite ve yüksekokul öğrencileri veya mezunları, öğrenim durumuna bakılmaksızın görme özürü kullancılar ve yabancı uyruklu araştırmacılar, üye olarak Millî Kütüphaneden yararlanabilir.

İzmir Millî Kütüphane

Ülkede bir sivil toplum örgütü (İzmir Millî Kütüphane Cemiyeti) tarafından kurulması açısından bir "ilk" olma özelliğine sahiptir. Neo-Klasik Türk Mimarisi ekolünün İzmir'deki en önemli yapısı konumunda olan İzmir

Millî Kütüphane, 20. yüzyılın başlarında açılmıştır. İçinde 700 bine yakın kitap, 5 bine yakın dergi ve 8 bin civarında gazete bulunur. Ankara'daki Millî Kütüphane kurulmadan önce, Atatürk'ün yönlendirmeleriyle derleme yasasının temelleri ilk kez bu kütüphane için atılmıştır.

Klasik anlamda bir kütüphane olmasının yanı sıra, kültürel etkinliklere de ev sahipliği yapan İzmir Millî Kütüphane, çeşitli projeleri hayata geçirmek için de öncülük eder. Bu projelerin en önemlileri Millî Kütüphane koleksiyonunun bibliyografik künyelerinin sayısal ortama aktarılması, yazma ve nadir eserlerin görüntülü sisteme aktarılması ve Arap harfli Türkçe kitapların katalog basımı olarak sıralanabilir.

Turabibaba Kütüphanesi

1800'lü yıllarda Turabi Baba Tekkesi olarak kullanılan bina, tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından bir dönem, Kasımpaşa Spor Kulübü binası olarak kullanılır. Kazanılan şampiyonlukların ardından, burada Gençliğe Hitabe ilk kez okunarak duvara asılır ve bina bu özelliğiyle tarihe geçer. Bina zaman içinde aldığı hasarlar nedeniyle kullanılamaz hale gelir ve nihayet 2007 yılında Beyoğlu Belediyesinin girişimiyle Beyoğlu Araştırma Merkezine dönüştürülür.

Çocuk Okuyucu, Beyoğlu Belleği, Genel Okuyucu bölümleri, çok amaçlı salonu ve 20 bine yakın materyaliyle hizmet verir. Beyoğlu tarihçesi film arşivi, kültür-sanat etkinlikleri arşivi ve Beyoğlu'na

dair efemeraları bünyesinde barındırarak bir "hafıza merkezi" niteliği kazanır (<http://213.238.157.11/yordam.htm> adresinden online ziyaret edilebilir).

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi

Bursa Büyükşehir Belediyesinin 9 tane halk ve özel araştırma kütüphanesi vardır. Bunların içinde yer alan Bursa Şehir Kütüphanesi, kentin tarihi ve kültürel mirasını korumak ve bu mirası gelecek kuşaklara aktarmak, halkın kentlilik bilincini geliştirmek amacıyla 1998 yılında kuruldu. Genel okuma salonları, Bursa Kitaplığı ve çocuk alanlarından oluşan kütüphane, beş katlı bir yapıda hizmet verir. Bursa Büyükşehir Belediyesine bağlı kütüphanelerin katalog araması: <http://kutuphane.bursa.bel.tr/yordambt/yordam.php> adresinden yapılabilir.

Kayseri Araştırma Kütüphanesi

Restorasyonu ve tüm planlamaları tamamlanan eski Meryem Ana Kilisesi, Kayseri Araştırma Kütüphanesi olarak yakın bir tarihte kullanıcının hizmetine açılacak. Çocuk, okul, üniversite ve halk kütüphanesi niteliği taşıyan, çok amaçlı bir bilgi merkezi olarak işlev kazanacak olan yapı, Kayserililerin geçmiş ve gelecekle olan bağını kuvvetlendirmenin yanı sıra "okuyan ve okutan şehir" olmanın önemine de vurgu yapacak. 7/24 açık olması planlanan kütüphanede şimdilik 50 bin kitaplık bir derleme bulunuyor. Kayseri Araştırma Kütüphanesinin hedefleri arasında ise dijital ve basılı kaynakların zenginleştirilmesi geliyor.

KENT KÜTÜPHANELERİNE YEREL YÖNETİMLERİN KATKISI

Kent kütüphaneleri, yerel kültür mirasını korumak, araştırmacıyla buluşturmak ve kentlerin yerel belleğini oluşturmak için en değerli organizasyonlar arasında yer alır. Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı işbirliğinde yürütülen envanter çalışmalarıyla birlikte, kültürel miras konusunda artan farkındalık ve bilinç sayesinde giderek daha fazla tarihi yapı kütüphane olarak işlevlendiriliyor; kent hafızası kayda alınıyor ve araştırmacılara sunuluyor. Envanter kitaplarının yanı sıra, araştırmacılar ve akademisyenlerin çalışmaları da yerel yönetimler tarafından yayına dönüştürülerek, kent belleğine kazandırılıyor. ÇEKÜL Bilgi Belge Merkezi özellikle Anadolu'da yayımlanan bu bellek kitaplarını barındırıyor.

Ayfer Yavi
ÇEKÜL Vakfı Gönüllüsü, Yemek Tarihi Araştırmacısı-Yazar

YEMEĞİN TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ

Sayı 58, 2019 / Sayfa: 12-17

Kıbrıs Nor Böreği Yapımı

*Yemek kültürüne
ilişkin bilgimiz
yazıtlara, tabletlere,
duvar resimlerine,
kabartmalara, seramik
eserlere, fresklere,
arkeolojik kazılarla
açığa çıkan gıda
malzemelerine ve yazılı
belgelere dayanıyor.*

Pişirmeyle başlayan devrim yerleşik düzene geçişle taçlanır. Tarımın başlaması, sonrasında yemeğin sosyal farklılaşma aracı olması, gıdanın yolculuğa çıkması, yer değiştirerek kıta kıta, ülke ülke dolaşması, yani binlerce yıllık serüvenin, insanoğlunun temel gereksiniminin yolcuğudur bu.

Tahılın ekimi, icadı bugün Anadolu'nun güneyini içine alan "Bereketli Hilal" dediğimiz bölgede yapılmıştır. İlk verileri buğday üzerinden Urfa-Göbeklitepe'de MÖ 12.000'de karşımıza çıkmakta. MÖ 7500'de pirinç, MÖ 3500'de mısır ekimini düşününce buğdayın krallığını anlamak hiç de zor değil. Atalarımız, Anadolu'daki yerleşkelerinde hep tahılla yoğruldu. Kimi zaman lapa, kimi zaman ezme, çorba, içecek, kimi zaman ekmek, yufka oldu ekin. Ana sütü gibi besledi insanoğlunu binlerce yıl. Daha sonraları Anadolu'da görülmeye başlanan devletleşme, büyüme faaliyetlerinde tahılların beslenmedeki önemi katlanarak büyüdü. Hamurun ana maddesi buğday, Anadolu'da yer alan tüm uygarlıklarda binlerce yıl süregelen önemini arttırarak günümüze kadar korudu.

KÜLTÜREL ALIŞVERİŞLE ŞEKİLLENEN MUTFAK

Yerleşik olmayan Orta Asya toplumlarının göçebe hayatı bize ana gıda maddesi ekmek türevi olarak yufkayı kazandırmıştır. Türkler, göçle gittikleri yörelerde doğal yetişen hayvan ve bitkilerden yararlanmış, bunlardan yöre şartlarına uygun olanları yetiştirmiş ve yetiştirdiklerini basit tekniklerle işleyerek bulunmayan zamanlarda kullanmışlardır. Anadolu bilgi, kültür, birikim doluydu. Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler, zengin bir mutfak kültürüne sahiptiler. Birçok kültürle komşuluk yapmış ve onlarla iç içe yaşamışlardı. Bu kültürel alışverişler yanında, yiyecek çeşitlerinin bolluğu, gelenek ve görenekler gibi faktörler de zengin bir mutfağın oluşmasına yardımcı

olmuştur. Yiyeceklerin ana maddesini oluşturan buğdaydan yapılan ekmek en sevilen besin olarak kutsallaşmıştır. Buğday besin olarak değerlidir diğer tahıllardan.

Arpa ise daha verimlidir buğdaya karşı. Arpa ve buğdaydan sonra tarih sayfasına çıkar ehli çavdar. Arpa Yunanlıların ana gıdasıdır. Galeta, lapa olarak yenmekte, bazı içkiler de arpadan yapılmaktadır. Neolitik Çağı'nı geç yaşayan Yunan uygarlığı, Mezopotamya'dan çok sonra MÖ 6500-3500 tarihlerinde buğdayı yerleşik hale getirmiştir. Onu yenebilir hale getirmeleri ise çok uzun bir süreçtir, bekleyiştir, kap kakac icadına dayanır kökeni bu işin.

Mısır darısı ise Orta Amerika kökenlidir. Meksika ve Peru'nun ana gıda maddelerinin başında geldiği bilinmekte. Yeni Dünyanın bulunması ile insanoğlu onunla tanışmıştır. 1600 yıllarında Suriye yoluyla Mısır'dan İstanbul'a 'Mısır buğdayı' ya da 'Mısır darısı' adıyla gelmiştir. Zaman içinde de 'mısır' adını almıştır.

Sümer, Hitit, Mısır uygarlıklarında yemek bilgilerini yazıtlardan tabletlerden, duvar resimlerinden, kabartmalardan, seramik eserlerden edinebiliyoruz. Yunan ve Roma dönemlerinde mutfak ve sofraya kültürüne dair kaynaklar arasında; freskler, seramik, sikke, mozaik ve taş eserler bize yol gösterici olmakta. Lavlar altında kalan Pompei belgeleri ise o günün günümüze ulaşmasında ana kaynaktır. Gerek duvar resimleri gerekse lavlar altında kalmış ve arkeolojik kazıların bize kazandırdığı gıda

malzemeleri, yazıtlar ve benzeri belgeler günlük yaşam konusunda bilime önemli kaynak oluşturmuştur.

Klasik ve Helenistik Dönemde kümes hayvanları, geyik, dağ keçisi, yabandomuzu, tavşan, ardıçkuşu, bal, peynir, zeytin, soğan, pancar, elma, nar, incir, üzüm sofralarda öne çıkarken, tuzlanmış, tütsülenmiş, kurutulmuş balıklar da halkın önemli bir besin kaynağıydı. Romalılar üç öğün yemek yerd. Yemek "kline" denen döşeklere uzanarak yenirdi. Bu geleneğin Perslerden kaynaklandığı ve Anadolu üzerinden Yunanlılara geçtiği düşünülmektedir. Romalılar dönemindeki bulgulardan; arpa, buğday, iri taneli fasulye, bezelye, koyun, domuz, sığır, üzüm, zeytin, incir yediklerini görebiliriz. Zengin Romalılar deniz ürünlerine rağbet etmiş; mercan, mersin, müren, merina balığı, midye, istiridyeyi önemli miktarda tüketmişlerdir. Kalkan, çipura, sardalye, uskumru ise halkın alabileceği kadar ucuzdu. Ayrıca kaz, horoz, ördek, sülün, beç tavuğu, güvercin, fındık faresi sofralarında yer alırdı. Garum adı verilen, tuzlanmış balığın ayrışımından elde edilen sıvı hemen hemen tüm yemek tariflerinde karşımıza çıkmakta. Romalıların başlıca içeceği şaraptı. Aşırı tarzda süslü sofralar zenginlere mahsustu, halkın çoğu ise "popina" denilen mekânlardan (aşçı dükkânı) hazır yemek almaktaydı. Kaynaklarda burada sunulan yemeklerin genelde lezzetsiz olduğu dile getirilmiştir. Yoksul kesime hibe edilen yemeklerin içinde ekmek, şarap, domuz eti, zeytinyağı yer alıyordu. Sebzeler yoksul kesimi beslerken varlıklı

kesim de onları tümüyle sofralarından kaldırmamıştır. İmparator Nero sesini açtığına inandığından pırasaya düşkün olduğunu antik yazarlardan öğrenmekteyiz. Aynı zamanda mantar, lahana, kabak, pazı, havuç, roka gibi sebzelerden söz edilmektedir.

BAŞLICA KAYNAKLAR: RİSALELER, KANUNNAMELER, SEYAHATNAMELER

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Yunanlılar, Romalılar, Persler, Arapların istilaları, daha sonra Haçlı Seferleri, İpek Yolu güzergâhı yemekleri şekillendirmiş, zenginleştirmişti. Ancak antik uygarlıklardan miras kalan, göçlerle gelen ürünler; tahıl, et, süt ürünleri, sebzeler, meyveler, baharatlar ve mutfak kültürleri, pişirme şekilleri birleşince zengin Anadolu mutfağını yaratmıştır. Mesela; *Bir Dünya Börek* kitabımda da bahsettiğim gibi Laz Böreği aslında Trabzon'da kurulmuş Rum Pontus İmparatorluğundan miras kalmış bir tatlı olup, halen Yunanistan'da da Galaktobourekko adıyla aynı tarifte yapılmaktadır. Pers ordusuna paralı asker olarak giren Türklerin savaş sonrası ülkelerine dönerken Büyük İskender'den "Tutma bizi aç," diyerek istedikleri yemek, günümüzde Anadolu'da hâlâ yapılagelen tutmaçtır. Bu örnekleri olabildiğince çoğaltabiliriz.

Yemek konusunda dinin ve geleneklerin etkisi büyük olmuştur. 14. yüzyılda bir

Uygur Türkü tarafından yazıldığı düşünülen ve Moğol İmparatoruna sunulan yemek risalesi, yalnız Türk, Moğol ve Çin yemeklerini değil, Batı Asya Müslüman dünyasının yemeklerini de içeren bir mozaik yansıtmaktadır. Selçuklu ve Memlûk Türkleri, onlardan önceki Emevîler ve Abbasiler gibi geleneklerine sadık kalmakla birlikte, sarayda kozmopolit yemek kültürlerinin gelişmesini teşvik ettiler. Topkapı Sarayının beslenmesini, Fatih döneminde kurulduğu tahmin edilen Matbah-ı Âmire Emâneti sağlamaktaydı. Emânete bağlı birimler arasında; ekmek ve unluwarenın pişirildiği biri has diğeri harcî (fodula) olarak adlandırılan fırınlar bulunmaktaydı. Türk mutfağı yönünden önem taşıyan kaynakların başında Kanunnameler gelmektedir. Adım adım deve üzerinde onlarca yıl batıdan doğuya, doğudan batıya yolculuk ederek değerli seyahatnameleri yazan seyyahlar, özellikle 17. yüzyılda yaşamış Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi* sofraya yeme-içme kültürümüzün mutfak tarihimizin en önemli belgelerindedir. Günümüzdeki Anadolu mutfağı ise, bunca yıl sonra süzülerek olgunlaşmış; imparatorluklar, Balkanlar, Adalar, Ege, Kafkasya, Türkî Cumhuriyetler, Arap, İran, Suriye, Lübnan'ın bir tencerede, tepside birleşerek oluşturduğu zengin bir mutfaktır.

Hasan Tuluk
ÇEKÜL Vakfı Gönüllüsü, Araştırmacı, Metal Sanatçısı

BİR KÜLTÜREL HAFIZA MEKÂNI: GÜPÜR HAMAMI

Sayı 59, 2019 / Sayfa: 12-17

Güpür Hamamı, Çorum

*Selçuklu Dönemi
anıtsal eserlerinden
olan Güpür Hamamı,
Çorumluların kent
hafızasında önemli
bir yere sahip. Bugün
yıkılmaya yüz tutmuş
olan hamamı korumak
ve kente kazandırmak
için ilgi göstermeliyiz.*

Osmanlı toplum hayatında hamamların önemli bir yeri vardır. Hamamlar, temel temizlik ihtiyacının yanı sıra, bulunduğu kentin kültürel kimliğinin de parçasıdır. Bu yıkanma, temizlenme ihtiyacı halka açık çarşı hamamlarında, varlıklı aileler için konak hamamlarında ya da sıradan evlerin gusülhanelerinde giderilirdi. Çorum yöresinde köy halkının hamamı, yunaklıklardır.

Kentler için çarşı hamamları, köyler için yunaklıklar aynı zamanda sosyalleşme mekânlarıdır. Haftanın belirli günlerinde çarşı içindeki hamama gitmek kentliler, ama özellikle de kadınlar için iletişim kurma, haberleşme, dertleşme, yani sosyalleşme anlamı da taşır. Köy ahalisi için bu ihtiyaç, aynı zamanda çamaşır yıkama mekânı da olan yunaklıklarda karşılanır.

Çorum'daki Paşa Hamamı, Yeni (Ali Paşa) Hamam ve Güpür Hamamı; çarşı hamamlarına örnektir. Bilinen yegâne özel hamam, bugün Ömer Paşa Konağı bahçesinde harap haldedir. Özel hamamların geç dönemli ilginç bir örneği, ne yazık ki yakın zamanda yıktırılan Mehmet Battal Evinde tespit edilmiştir⁽¹⁾. Gusülhaneler ise geleneksel Çorum evlerinin neredeyse alternatifsiz temizlenme mekânıdır ve bazı örneklerde suyun aynı mekânda ısıtıldığı ilginç uygulamalarla dikkati çeker⁽²⁾. Bugün müze binası olarak kullanılan 1914 tarihli Emraz-ı Umumiye Hastanesinin arkasında da bir hamamın var olduğunu, binanın 1950'li yıllarda benim de öğrencisi olduğum Erkek Sanat Okulunun demir ve tesviye atölyesi metal hurdalığı olarak kullanıldığını çok iyi hatırlıyorum.

ÇORUM'DA HAMAM KÜLTÜRÜ: ANILARDA KALANLAR

Osmanlı hamam kültüründe olduğu gibi; güya (damat) hamamı, asker hamamı, gelin hamamı; hamam kültürünün Çorum'daki belli başlı eğlencelerindedir. Evlenecek gençler için ya da askere gidecek delikanlılar

için düzenlenen hamam toplantılarında komşular, akrabalar kendi aralarında eğlenirlerdi. Hamamlar evlenme çağına gelmiş erkek çocuklara anaların kız beğendiği mekânlardı. Hamama sonradan gelen dostların hamam paralarının “sıhhatler olsun” dilekleriyle ödenmesi; yaşı küçük, görüntüsü olgun erkek çocukların kadın hamamlarına alınmaması, ısrarcı olanlara “babasını da getirseydin” alaycı serzeniş; hamam çıkışı sokakta karşılaşan kadınların birbirlerinin ellerini tutarak salavat getirmeleri, çocuk ve gelinlerin büyüklerin ellerini öptükten sonra iyi dileklerde bulunup ayrılmaları da bu kültürün bir parçasıydı.

Kadınların hamam keyfi daha eğlenceli olurdu. Kanaviçe işlemeli hamam bohçasına hamam eşyaları konduktan sonra aile büyükleri, örtündükleri atkı, siyah çarşaf ya da Çorum'a has döşeme içinde ve koltuk altına aldıkları bohçayla hamama giderdi. Bohçada hamam taşı, tarak, sabun, lif, kese ve kil olurdu. Kil, saçın açılmasını kolaylaştırdığı için önceden ıslatılırdı. “Hamama gidecek kadın akşamdan kilini ıslatır” sözü bu geleneğin ürettiği atasözüdür.

Kadınlar gün boyu hamamda kalır; pazar ekmeği, pervede, pekmez, mayalı, çörek götürmeyi de ihmal etmezlerdi. Hele bir de bütün turşu⁽³⁾ varsa hamam sefasına doyum olmazdı. Göbek taşına serilen örtü üzerine doluşup, karınlar bir güzel doyurulurdu. Eğlenen grup dışındaki hamam sakini çocuk ve yeni gelinler de ihmal edilmez, gözü açık bir yakının “Anam turşu pek güzel koktu. Biraz verir misin?” talebine

çoğu durumda “O nasıl söz. Al anam all!” diyerek karşılık verilirdi.

Osmanlı Döneminde, hatta bu yüzyılın başına kadar hamamlar sosyal yaşamın neredeyse ayrılmaz bir parçasıydı. Hamamlar çoğu gün ve belirli saatlerde aşırı kalabalık olur, erken gelip bir kurnanın başına çöreklenen kadınlar, yakınlarını da yanlarına alınca uzunca bir süre oradan ayrılmaz, yer bulamayanlar da en yakın kurnadan hamam taşıyla su alarak boş bulunduğu bir köşede yıkanmak zorunda kalırdı. Kimi zaman bu durum sert tartışmalara da neden olurdu. Böyle bir zamanda hamamdan dönen bir kadına sorulan “Hamam nasıldı?” sorusuna “Tas tas üstünde” cevabı verilirdi.

Çorum'da hamama gitmek çocuklar için de eğlenceliydi. Bakırcı esnafının kız çocukları şanslı olanlardandı. Babanın yaptığı küçük bakır helke ya da hamam taşı çocukların başlıca oyuncuğu olurdu. Götürülen kabuklu ceviz ile içi-dışı kalaylı bu kaplarla oynanır, vakit geçirilirdi.

Çorum'da geleneksel sanatların itibar gördüğü yıllarda esnaf ve zanaatkârların hafta sonu yorgunluklarını attıkları yerler de yine hamamlardı. Bakırcı ustalarının kalfa ve çıraklarıyla birlikte hamama gitme geleneği yıllarca sürdü.

Çorum'da Paşa Hamamı, Yeni (Ali Paşa) Hamam ve Güpür Hamamı bu kültürün yaşatıldığı yerlerdi. Çocukluktan üniversite yıllarıma kadar, özellikle de ilkokul ve sanat okulu öğrencisi olduğum yıllarda belirli

aralıklarla babamla (Hıdır Tuluk) birlikte G p r Hamamına giderdik. Babam tanınan bir sima olduğu ve bahşisi hiÇ eksik etmediği iÇin epeyce itibar görürdük. Bize yeni havlular çıkarılır, giyininceye kadar da iki kez havlu değiştirilirdi.

Hamamda gün boyu çay servisi olur;  aycı, hamam iÇinde köşe bucak koştururdu. Kimi demli ve kesme Őekerli  ay, kimi de limonlu kant isterdi. Bardaklar o yıllarda bana daha doyurucu gelirdi. Kırmızı beyaz desenli seramik tabak iÇinde ocaktaki buharıyla getirilen sıcak su bardağına yarım dilimlik limon, posası çıkıncaya ve bardağın yüzeyinde limon lifleri görününceye kadar sıkılır, parmaklar arasında kalan limon suyu harareтли dudaklarla buluşturulur, sonra da keyifle iğilirdi.

Sosyalleşme mekânları olan hamamlar, Osmanlı toplum hayatında önemli bir yer tutardı. Bu haberleşme, dertleşme, buluşma ortamının kadınlar ve çocuklar iÇin taşıdığı anlam, kuşkusuz, daha fazlaydı.

Hamamda benim tercihim her zaman sade gazozdu. Büyüklerimiz tembih etse de zararına aldırış etmeden buz gibi gazozu zevkle iğerdim. Öyle hoş olurdu ki, çabuk tükenmesini istemediğim iÇin arada bir Őiřeyi kontrol etmekten de kendimi alamazdım. Hamam çıkışında da pekmeze bandırılmış sade  orum simidini bugünkü Ziraat Bankasının karşı köşesinde bulunan simiği d kk nından almadan eve girmezdim.

Hamam zevkini, sanat okulu  Ğrencisi olduğum yıllarda arkadaşlarımızla da yaşardık. Hamam  alışanları ikaz etse de suyla Őakalařmadan edemez, hamamın keyfini sonuna kadar çıkarmadan ayrılmazdık. Bu eğlencemizi de daha çok Yeni Hamamın yüksek kubbeli, aydınlıklı, geniş göbek taşlı ve ortasında s s havuzu bulunan mek nında yapardık.

Ramazan gelmeden 10-15 gün önce evlerde hanımlar - orum tabiriyle- “ev kaldırır”, köşe bucak temizler, sonra da hamama gidip temizlenirlerdi. Ramazan ayı böyle karşılanırdı. Ramazan’da hamamlar sabaha kadar aÇık olurdu. Biz gençler bunu fırsat bilir, hamamda eğlenir, yeni güne sahurunu yaparak başlardık. Tava mayalı, katmer, yanı , kayısı hoşafı, pekmez ya da çay da hamam sahurlarımızın başlıca yemekleri olurdu.

HALK KÜLTÜRÜNÜN SİMGESİ

Bugün Paşa ve Yeni Hamam hâlihazırda hizmetlerine devam ediyor. Güpür Hamamıysa ne yazık ki harabe halde; yapıyı fark etmek bile güç. Ulu Caminin doğu tarafındaki iki katlı iskedos bir yapıyla, Arnavut kaldırımlı dar bir koridorun her iki yanına küçük dükkânların sıralandığı eski Dikiciler Arastasının arasına sıkışıp kalmış durumda.

Güpür Hamamının hangi tarihte ve kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmiyor. Ancak 1530 tarihinde hamamın işletmeye açık olduğu, buradan Ulu Camiye 10 bin 500 akçe akar temin edildiği biliniyor. Bir rivayete göre ise Ulu Caminin deprem sonrası yıkılması üzerine Sultan Murad zamanında onarılırken camiye akar olarak 1436 yılında inşa edilmiş, 1595 yılından itibaren suyunun kesilmesi sonucu bakımsız kalıp kullanılmaz hale gelmiştir⁽⁴⁾.

Tarihi yapı moloz taş temel üzerine yığma tekniğiyle inşa edilmiş erkek ve kadınlar bölümünden oluşuyor. Erkekler kısmı dikdörtgen planlı ve 16 kurnalı. Soğukluk ve ılıklik bölümünden yıkanma bölümüne geçişler, duvar kalınlığından dolayı koridor gibi hissedilen kapılardan sağlanıyor.

Kadınlar kısmı ise merkezi kubbe altında sekizgen göbek taşı ve etrafında karşılıklı dört eyvandan oluşuyor. Yarım kubbe

formundaki eyvanların her birinde ikişerden sekiz adet taş oyma kurna mevcut. Merkezi kubbenin iki ayağı arasından hamam girişi ve hamam göbek taşından küçük kubbeli odaya geçiş sağlanıyor. Fıskiyesi sökülmüş havuzlu soğukluk bölümünden sıcaklık denen yıkanma bölümüne geçişteki ahşap kapı yerinden sökülmüş. Makara, ip ve ağaç kütükten oluşan bir mekanizmayla çalışan, sade ama işlevsel kapının her açılıp kapanışındaki görüntüsünü hatırladım. Hamamın arasokaktan giriş kısmı, yapının onarımı sırasında betonarme olarak iki katlı yapıp soyunmalık bölümü eklenmiş.

Güpür Hamamının dükkân komşuları, definicilerin hamama zarar vermelerinden endişe duymuş olmalı ki giriş kapısını kendi imkânlarıyla gizleyerek komşu malını koruma altına almışlar. Ne kadar haklı olduklarını omuzları çökmüş, ayakta durmaya gücü kalmamış, iki yanındaki komşu yapıların adeta koltuk değneği gibi destek verdiği bu tarihi yapıya yıllar sonra ilk kez girdiğimde, halvet bölümünün tabanında açılmış bir metreye yakın çukuru görünce anladım. Hamam gerek doğa şartları gerekse de hırsız ve definicilerce epeyce tahrip edilmiş. Hırsızlar gömülü olan metal su borularını sökerken duvarlara zarar vermiş. Definiciler akıl almaz yerlerde bir şeyler aramışlar. Kadınlar bölümünün kubbesiyse otlarla adeta görünmez hale gelmiş, otlar, yalıtım için serildiği anlaşılan orijinal toprak tabakaya tutunmuş.

Her Şeye rağmen benim gibi pek çok orumlunun hatıralarının saklı olduğu, zaten az sayıda olan memleketimizin birkaç Selçuklu Dönemi anıtsal eserinden birisi olan Gpr Hamamını kurtarmak hâlâ mümkün. Sadece biraz ilgi ve duyarlılığa ihtiyaç var. Tıpkı bugünkü orum Müzesi gibi. Hatırlatmak gerekirse, 1914 yılında Emraz-ı Umumiye Hastanesi olarak inşa edilen, zamanla pek çok farklı işlev yüklenen, 1988 yılındaysa ne yazık ki yanıp yapı taŐlarından başka her Őeyini kaybeden Taş Mektep, aklın gücü ve kültürel duyarlılıkla dönemin aydınları tarafından tarihe kazandırılmıŐtı. Bunu yeniden baŐarmak bizim elimizde. Aksi halde millî Őairimiz merhum Mehmet Akif Ersoy'un "Süleymaniye" Őiirinde ifade ettiği gibi:

"Yıkmak insanlara yapmak gibi kıymet mi verir,
Onu en ulpa herifler de emin ol becerir.
Sade sen gsteriver, işte Şu kubbe diye,
İki ırgatla iner Şimdi Süleymaniye.
Ama gel kaldıralım dendi mi heyhat o zaman,
Bir Süleyman daha lazım yeniden, bir de Sinan."

Kaynakça

1 Ömer Paşa Konağı ve Mehmet Battal Evi hamamlarının rlvelerini 2009 yılında oğlum mer İskenderle birlikte almıŐtik. Bu hamamlara ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için Şu çalıŐmaya bakılabilir: "Tuluk, Ömer İskender, orum'da Mehmet Battal Evi Hamamı", Çorum Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 39-51, 2010

2 Bu konudaki geniş kapsamlı çalışma için: Tuluk, Ömer İskender, "Erken 20. Yüzyıl Çorum Evlerinde Banyo Teknolojisi", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA), Cilt: 27, Sayı: 2, s. 61-82, 2010

3 Kelek, yani olmamıŐ kavun ya da karpuz turŐusu

4 İlca, Ali, "Tarih Mirasımızdan Bir rnek: orum Gpr Hamamı ve Vakfiyesi", Gazi niversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002/1, s. 316-343, 2002

Aygül Dumanoğlu
İSKİVakıfSu, Şube M¼d¼rl¼đ¼, Restorat¼r

D¼NDEN BUG¼NE İSTANBUL'UN TARİHİ SU YOLLARI

Sayı 61, 2020 / Sayfa: 16-23

Valide Sultan Bendi, Belgrad Ormanı, İstanbul

İstanbul'un tarihi su yapıları; bentler, kemerler, çeşmeler ve su terazileri yüzlerce yıl öncesinden bugüne varlıklarını korumayı başardığı gibi, bugün de kentin su ihtiyacının karşılanmasında rol sahibi.

İstanbul'un yüzyıllar boyunca su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiş ve bir kısmı günümüze kadar ulaşmış 6 su yolu bulunuyor: Halkalı, Kırkçeşme, Üsküdar, Taksim, Hamidiye ve Terkos. Vakfedilmiş ve herhangi bir vakfa ait olmayan tüm sular; 1926 yılında yürürlüğe giren "Sular Hakkında Kanun" ile İstanbul Belediyesine verildi. 1933 yılında İstanbul Sular İdaresine verilen bu sular, 1981 yılında 2560 sayılı kanun ile İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresine devredildi. Bu devir sonrası özellikle İSKİ sorumluluğunda ve işletmesinde olan, Avrupa Yakasında 17 vakıf memba suyuna ait 66 çeşmeden, Anadolu Yakasında ise 47 vakıf memba suyuna ait 117 çeşmeden halka bedelsiz su verilmeye devam edildi.

İstanbul'un fethinden günümüze ulaşmış yaklaşık bin 200 tarihi çeşme olsa da İSKİ'nin mülkiyetinde 5 tarihi çeşme bulunuyor. Bunlar Eyüpsultan'daki Kırkçeşme Su Yolları Sisteminin parçası olan Savaklar Maksemi ve Çeşmesi; Üsküdar'daki 4. Mehmet Han (Fatih) Çeşmesi ile Taksim Su Yolları Sisteminin parçası olan ve Maslak'ta bulunan Maslak Taksim Suyu Çeşmesidir. Taksim Maksemi ve Maksem'e ait 2 çeşmeysen İBB'ye tahsis edilmiş durumda. Maksem günümüzde İBB'ye bağlı Taksim Cumhuriyet Sanat Galerisi olarak hizmet veriyor.

HALKALI SU YOLLARI

Halkalı Su Yolları, İstanbul'un batısında bulunan Halkalı ve Cebeciköy arasındaki pınarlardan beslenerek kurşun ve pişmiş toprak borularla şehre getirilen memba sularıdır. İlk tesisler Geç Roma Döneminde Hadrianus, I. Konstantinos, Valens ve I. Theodosios zamanlarında inşa edildi ve fetihden sonra Fatih Sultan Mehmet'in emriyle eski su yolları onarıldı, yeni su yolları bulunarak isale hattına dâhil edildi. Halkalı Su Yollarınının 16 bağımsız kolu bulunuyor. Bu 16 kolun dışında Ramî Kışlası (Kültür ve Turizm Bakanlığınca restorasyonu sürüyor) ve

Davutpaşa Kışllarına (günümüzde Yıldız Teknik Üniversitesi) su veren 2 kolu daha bulunuyor. Bu sular, kentteki camilerin, imarethanelerin, kışlların ve çeşmelerin kaynağı durumundaydı. 130 kilometre olan Halkalı Su Yolları İsale Hattının debisi 4 bin 212 metreküp/gündür. Halkalı Su Yolları İsale Hattı kolları üzerinde birçok kemer yapılmış olsa da günümüze sadece 6 su kemeri ulaşabilmiş: Bozdoğan (Valens) Kemer, Paşa Kemer, Mazul Kemer, Kumrulu Kemer, Avasköy Kemer (Kara Kemer, Yılanlı Kemer) ve Alipaşa Kemer. Ancak Halkalı Su Yolları günümüzde İstanbul'daki yoğun nüfus artışı ve kentleşmeyle birlikte işlevselliğini kaybetti.

Bu su sistemine ait olan Fatih'teki Bozdoğan Kemerinin restorasyon çalışmalarına İSKİ tarafından 2018 yılı sonunda başlandı.

KIRKÇEŞME SU YOLLARI

Kırkçeşme Su Yollarına, Geç Roma Döneminde Belgrad Ormanlarında bulunan derelerin ızgaralarla tutulup kabartılarak galeri şeklinde kente su verilmesiyle başlandığı biliniyor. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet bu isale hattının Cebeciköy'den şehre kadar olan kısmı tamir ettirdi ve hattın üzerine 21 adet su kemeri yaptırdı.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde artan nüfus nedeniyle su sıkıntısının baş gösterdiği biliniyor. Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan başkanlığında bir su komisyonu oluşturarak İstanbul'un su ihtiyacının

karşlanması için çalışmaların başlatılmasını isteyince Belgrad Ormanlarında bulunan suların kente getirilmesi planlanıyor. 9 yıl içinde büyüklü küçüklü 33 su kemeri inşa ediliyor ve onarılıyor. Sistem, 1564 yılında tamamlanıyor. Takip eden yıllardaysa derelerin kabartılarak su temin edilmesi yetersiz kaldığı için çeşitli zamanlarda ızgaraların yerine 4 yeni bent inşa ediliyor. Bunlar; Kömürcü Bent (Karanlık Bent), Büyük Bent, Ayvad Bendi ve Kirazlı Benttir. Sistemin 33 adet su kemeri bulunuyor. Bunlardan Eyüpsultan Kemerburgaz'da bulunan Uzun Kemer, Eğri Kemer (Kırık Kemer, Kovuk Kemer) ile Alibeyköy Barajı üzerinde bulunan Mağlova ve Güzelce Kemerleri abidevi yapılarıdır. Ayrıca sistemin 8 çökeltme havuzu var ki bu havuzlardan bazıları; Baş Havuz, Çifte Havuz ve Kurt Kemer Havuzudur. Belgrad Ormanlarından Topkapı Sarayına kadar giden hat üzerinde birçok mahalleye çeşmeler vasıtasıyla su verilmesini sağlayan sistem, 55 kilometrelik bir uzunluğa sahip. Günümüzde kısmen çalışır durumda olan sistem, hâlihazırda Alibeyköy Barajını besliyor.

Bu sisteme ait Uzun Kemer ve Eğri Kemerin onarım projeleri İSKİ tarafından hazırlatıldı, 2018 sonunda da restorasyon çalışmalarına başlandı.

TAKSİM SU YOLLARI

Kentin Beyoğlu ilçesi ve civarı, 18. yüzyıl ortalarına kadar merkezi bir su sistemine

sahip değildi. Halk, su ihtiyacını kuyu, sarnıç ve bölgesel kaynak sularından karşılıyordu. Nüfusun fetihten sonra artması ve Boğaz'ın Rumeli kıyılarındaki yalı ve sarayların sayısının çoğalmasıyla, bu bölgeler ile Beyoğlu civarındaki su ihtiyacı arttı. Tüm bu gelişmelerle Sultan I. Mahmut döneminin ilk yıllarında Taksim Su Yollarının inşasına başlandı; Sultan I. Abdülhamit, Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut dönemlerinde devam edildi. Toplam dört aşamada yapılan tesisin tamamlanması 100 yılı buldu. Sistem, Belgrad Ormanlarındaki dereler üzerine kurulan Sultan Mahmut Bendi, Valide Bent, Topuzlu Bent; Sultan I. Mahmut Su Kemer ve Bahçeköy Su Kemer ile çökeltme-toplama havuzu işlevi gören Balabandere Havuzundan oluşuyor. Belgrad Ormanlarından Taksim Maksemine kadar giden 25 kilometrelik isale hattına sahip olan Taksim Su Yolları, Beyoğlu ve civarları ile Boğaz'ın su ihtiyacını, o dönemde büyük oranda karşıladı. Günümüzde de sistem, Belgrad Ormanlarından İSKİ Hacıosman Arıtma Tesisine kadar çalışıyor ve arıtılarak kente veriliyor.

İSKİ, 2000 yılında 59 tarihi çeşme ile başladığı restorasyon çalışmalarında, öz varlığımız olan su yapılarını işler hale getirmeyi, tanıtmayı ve ziyarete açmayı hedefledi.

Bu sisteme ait Sultan Mahmut Bendinin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri İSKİ tarafından hazırlanıyor.

TERKOS SU SİSTEMİ

İstanbul'da nüfusun hızla artması ve çok katlı binaların çoğalması, mevcut su kaynaklarının yetersiz kalmasıyla sonuçlanınca 1874 yılında Sultan Abdülaziz Terkos Gölünden Beyoğlu ve civarıyla Boğaziçi'nin Rumeli Sahiline su getirilmesi için Hariciye teşrifatçısı ve İstanbul'un ilk belediye başkanı olan Kamil Bey ile mühendis Ternau Bey'e 40 yıl süreli imtiyaz verdi. Bu imtiyaz 1882 yılında bir anonim şirkete devredildi. 1883 yılında Terkos Gölünün kenarına günlük 33 bin metreküp kapasiteli buharla çalışan pompa istasyonu yapıldı. Devredilen şirketin kuruluşu ise 1889 yılında tamamlanarak Fransız Dersaadet Su Şirketi (Compagnie des eaux de Constantinople) adını aldı. Su, 1883 yılından 1926 yılına kadar arıtılmadan, ham olarak şehre verildi. 1926 yılında Kâğıthane'ye su arıtma tesisi yapıldı ancak bu tarihten sonra sular arıtılıp klorlandıktan sonra

şehre verilmeye başlandı. İmtiyazı dolan Dersaadet Su Şirketi 1932 yılında satın alınarak 1933 yılından itibaren Üsküdar Kadıköy Su Şirketine devredildi. 1937 yılında yine satın alınarak 1938'de İstanbul Sular İdaresine (İSİ) bağlandı.

Terkos Su Sistemine ait şehrin muhtelif yerlerinde ilk yapılan Terkos tesislerinin dışında depo ve dağıtım yapıları bulunuyor. Bunlardan bazıları; Edirnekapı Su Deposu, Feriköy Su Deposu ve Dağıtım Binaları, Şişli Su Deposu (Şato), Beşiktaş Arnavutköy Su Deposu ve Kâğıthane Su Dağıtım Yapısıdır.

Kağıthane Su Dağıtım Yapısı, Arnavutköy Su Deposu ve Şişli Su Deposunun (Şato) rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri İSKİ tarafından hazırlatıldı ve ilgili koruma kurullarından uygun görüş alındı. Diğer yapıların onarım projelerinin hazırlanmasına devam ediliyor. Terkos Pompa İstasyonunun restorasyon çalışmalarıysa tamamlanarak Hamidiye Su Tesislerinden olan ve Terkos Pompa İstasyonunun hemen ardından restorasyon çalışmaları bitirilen Cendere Terfi Merkezi ile birlikte İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi adıyla 2009 yılında ziyarete açıldı.

HAMİDİYE SU TESİSLERİ

Hamidiye Suyu; 1902 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından Taksim Sularının yetersiz kalması üzerine yaptırılan, Kemerburgaz'ın güneydoğusundaki Kırkçeşme Tesislerinin doğu kolu üzerindeki

Karakemer ve Eğri Kemer civarındaki membalardan alınarak font borularla Cendere'deki Terfi Merkezine getirilen ve kente dağıtılan sulardır. Sertliği düşük, kalitesi yüksek bu sular Cendere Terfi Merkezinden Beşiktaş Yıldız Sarayına kadar güzergâh üzerindeki semtlere dağıtılıyordu. Günümüzde İBB'ye bağlı Hamidiye AŞ olarak işlevini sürdürüyor.

ÜSKÜDAR SULARI

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Üsküdar'a 18'i büyük, 17'si de küçük olmak üzere toplam 35 isale hattı yapıldı. Çamlıca tepelerinin eteklerinden çıkan membalardan toplanan bu sular 3 ile 15 kilometre uzunluğundaki isale hatlarıyla şehirdeki çeşme, cami, hamam, şadırvan, dergâh ve kiliselere veriliyordu. Solakbaşı Sinan Ağa tarafından yaptırılan Solak Sinan Su Yolu, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın inşa ettirdiği Mihrimah Su Yolu, Sultan III. Murat'ın annesi Nurbanu Valide Sultan'ın Atik Valide Su Yolu ve III. Ahmed'in veziriazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı düşünülen İbrahim Paşa Su Yolu en önemli isale hatlarındandır.

İSKİ'NİN RESTORASYON ÇALIŞMALARI

İSKİ, restorasyon çalışmalarına 2000'li yıllarda başladı. 59 tarihi çeşmenin restorasyonu ile işe başlayan İSKİ ayrıca Asya ve Avrupa yakalarında, görev alanında

olmayan tarihi çeşmelerden de su akıtılmasını sağlıyor. Bunun için mülkiyet sahipleriyle protokol yaparak ve muvaffakiyet alarak çalışmalarını sürdürüyor. Vakıf memba sularından beslenen 41 tarihi çeşmenin de onarım projesi hazırlandı. İSKİ, memba sularının düzenli olarak analizlerini yaparak kentlilerin sağlıklı suya ulaşmasını sağlıyor.

Uzmanlar, tarihi su kemerlerinin aslına uygun restore edilmesi için çalışıyor. Kırkçeşme Su Yollarına ait Uzun Kemer ve Eğri Kemerin restorasyonu sırasında su kaybını önlemek için sular derelere verildi. Restorasyonlarının tamamlanmasının ardından sistem yeniden isaleye devam edecek. Yapılacak çevre düzenlemesiyle de halkın ziyaretine açılması planlanıyor. Bu kapsamda ilgili tüm kurumlarla koordineli çalışılıyor.

Geçmişin geleceğe köprüsü olan tüm bu su yapıları (bentler, kemerler, çeşmeler ve su terazileri ve benzerleri) kentimizin değerli mücevherleridir. Bu yapılar bizim öz varlığımız olmasına rağmen haklarında yeterli bilgiye sahip olunmaması nedeniyle, sahiplenme konusunda da yetersiz kalınıyor. Ayrıca, bu eserlerin restorasyon sonrasında korunması da oldukça önem taşıyor. Tüm bu yapıların geçmişten emanet alındığını unutmadan, gelecek kuşaklara ulaştırılması bilinciyle düzenli bakımlarını yapan İSKİ, çalışmalarına bu yönde devam ediyor. İSKİ, kentin içinde olmalarına rağmen çok fark edilmeyen su yapılarının yeniden işlevlendirilmesi ve çalışır hale getirilmesiyle onların zamanın karanlığında yitip gitmelerinin önüne geçmeyi ve yaşatmayı başlıca sorumluluğu olarak görüyor.

Kaynakça
İSKİVakıfSu Arşivi

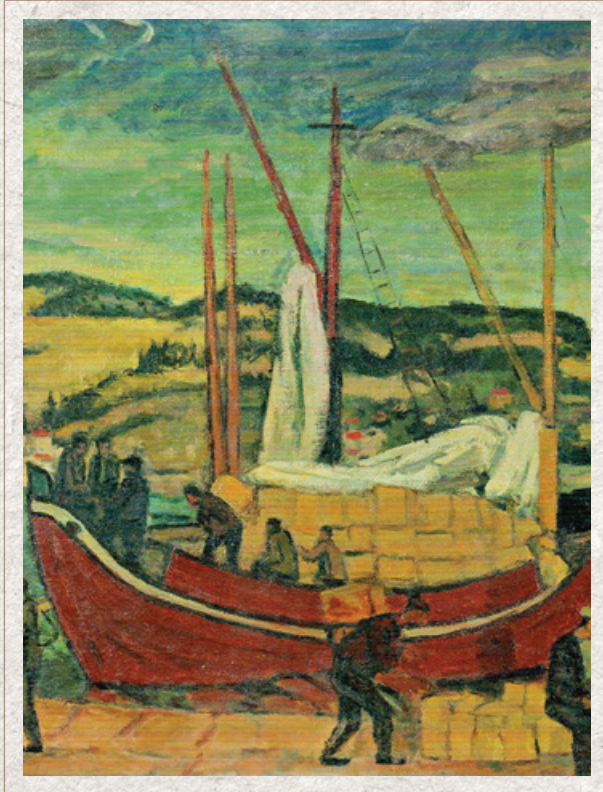

Prof. Dr. Ufuk Kocabaş
İstanbul Üniversitesi Sualtı Kültür Kalıntılarını Koruma Ana Bilim Dalı Başkanı

ALLI PULLU KARADENİZ ÇEKTİRMELERİ

Sayı 62, 2020 / Sayfa: 10-17

Cemal Tollu "Limanda", Mustafa Taviloğlu Koleksiyonu

*Karadeniz koşullarına
uygun inşa edilmiş
olmakla birlikte
tüm kıyılarımızda
kullanılan çektirmeler,
30 yıl öncesine
kadar hemen hemen
tek nakliye aracıydı.
Çektirmeler, 1980’li
yillardan itibaren yerini
saç gemilere bıraktı.*

Boğaziçi'nin bıçak gibi akan sularını aşmaya çalışan çektirmenin, nizam topu gibi patlayan tek silindirli motorlarının egzozundan çıkan duman ve kuruma eşlik eden gürültü, yeri göğü inletir, yalı sahiplerini yerinden hoplatırdı. Karadeniz'in hırçın dalgalarıyla boğuşacak kadar güçlü ve çalımlı yapıda olan bu ahşap tekneler, İstanbul'a yakışan rengârenk boyalarıyla bir devre imzalarını atarak, sesiz sedasız denizcilik tarihindeki yerini aldı. Yuvarlak yapılı gövdeleri, yüksek ve geniş pruvaları ile geleneksel Karadeniz formunda, bir dönem deniz ticaretinin olmazsa olmazıydı çektirmeler.

Türk gemi inşa mühendisliğinin duayenlerinden Ord. Prof. Dr. Ata Nutku, çektirmeleri incelediği bir makalesinde “Orta Çağdan kalma langa lunga ırgatları ve Admiralty demirleriyle ancak esir mesaisi ile denizde gezebilmektedirler,” demektedir. Bu tekneler, işletme maliyetleri, inşasında kullanılan kerestenin temininde yaşanmaya başlanan zorluklar, maliyet ve kapasitelerinin yetersiz kalması gibi nedenlerle, 1980’lerin ortalarından sonra yerini küçük ölçekli saç gemilere bıraktı.

GELENEKSEL YORDAM

Tarihin her döneminde deniz ticaretinin merkezinde yer alan Anadolu ve Trakya kıyılarında, babadan oğula geçen bilgi birikimiyle kendine özgü şekil, form ve teknikte tekneler üretilmiştir. Amiral Paris, 1882’de yayımladığı değişik uygarlıklara ait gemilerin sınıflamasında, bizim sularımızdaki tekneler hakkında da ufak bazı bilgiler vermiştir. O zaman için endaze ve genel görünüşleri gösterilmiş bazı tip teknelerin (Pereme ve benzeri) biçimi tamamen çektirme formuna sahip olup, ölçülerinde büyük bir fark yoktur. Çektirmeler, özgün görünüşleri ve geleneksel yordamla oluşmuş ölçüleriyle Karadeniz’in kendine has özelliklerinin ve Karadeniz insanının denizcilik tecrübelerinin sonucudur. Sadece yelken kullanıldığı

dönemlerde en revaçta olan tekneler yaklaşık 50 ile 110 ton arasındadır. Teknelerde motorların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte 250 ton kapasite, son zamanlarında ise 400-450 tonluk boyutlara ulaşılmıştır. Burmeister&Wain ve denizciler arasında “Doğu Alman” olarak adlandırılan SKL gibi makinelerle özdeşleşen çektirmeler, aile işletmelerine hizmet vermiştir. Özellikle Bartın, Amasra ve Sinoplu ustalar babadan kalma geleneksel yöntemlerle ve büyük emek sarf ederek bu tekneleri balta ve ayak keseri ile inşa etmekteydiler. Ahşap seçiminde de bölgenin ağaçları teknenin uygun yerlerinde kullanılırdı. Gürgeç veya tercihen dayanımı iki katı olan meşe; omurga, iç omurga ve ıstralyalarda kullanılırken, dişbudak; postalar, döşekler, bodoslamalar, kemereler ve kamara inşasında tercih edilirdi. Dış kaplamalarda çam kullanılırsa 6 yıl; kestane kullanılırsa 20 yıl ömür biçilmekteydi. Çam, acı suyu olmadığından iyi boya tutma özelliğiyle bilinmekteydi. Bunun tersine kestane ise yapısındaki acı suyu akıtıldıktan sonra bile pek boya tutmaz; bu tekneler hep boyasız görünürdü.

ÇEKTİRME BÖLÜMLERİ

Teknelerin baş taraftaki su hatları dolgun olmasına karşın, kış tarafın su hatları daha narindir. Baş bodoslamada Admiralti demiri (çapası) yer alır. Pruva kısmında bulunan langa lunga ırgat, özellikle küçük ağaç teknelerde karşılıklı iki kişinin, kolları bir aşağı-yukarı sıra ile hareket ettirmesi

sonucu, demir zincirinin sarıldığı kütüğün döndürülmesiyle demirin vira edilmesi için kullanılan bir düzeneştir. Pruva kısmında sancak ve iskele taraflarında, kuzine-mutfak ile tuvalet karşılıklı olarak konumlanır.

Onların arasındaki kabinden de teknenin başaltına inilir. Oldukça loş olan bu kısımda, mürettebatın uyuması için ranzalar bulunur. Teknenin ortasında konumlanan ambar kısmı, her türlü yükün taşınması için yapılmıştır. İstanbul kıyılarındaki küçük çektirmeler günlük sebze meyve ihtiyacının karşılanmasında; Marmara Denizinde çalışan görece büyük olanlar ise özellikle Marmara Adasından çıkartılan mermerin, hasat edilen zeytin, zeytinyağı ve Güney Marmara hinterlandında yetişen sebze-meyvelerin nakliyesinde kullanılırdı. Ambarın üzeri, ambar kapakları ve branda ile deniz suyu-yağmurun girmesini engellemek için kapatılırdı. Teknenin pupa kısmında yer alan, onu kumanda etmek için kullanılan yekesinde dümen tutmak açık havada gerçekleştirilirken, tekne boyutlarının büyümesi ile beraber önce küçük bir kabin, boyut büyümesine koşut olarak da kaptan köşkü diyebileceğimiz iki katlı köprüler inşa edilmiştir. Zaman içinde, iki katlı kaptan köşklerinin inşa edilmesiyle beraber dümen sistemleri de değişir. Kaptan köşkünün altındaki mekân da bu değişikliklere paralel olarak tayfaların yemekhanesi ve mutfaka dönüştürülür. Hemen alt kısım ise makine dairesi olarak kullanılmaktadır. Hemen hepsinin bir filikası vardır. Bunlar, alargada

demirlediklerinde kıyıya çıkmak için ya da kıçtankara rıhtıma yanaştıklarında palamarı kıyıya bağlamak için kullanılır.

1960'larda 2 bin 500 adet limana kayıtlı çektirme olduğu bilinmektedir. 30 yıl öncesine değin denizlerde hemen hemen tek nakliye aracı olarak görev yapmıştır. Karadeniz koşullarına uygun bir modelde inşa edilen çektirmeler, tüm kıyılarımızda uzun süre kullanılmıştır. Yine özgün Karadeniz formu olan takalar da şiddetli karayel fırtınalarına dayanabilecek model ve boyutta olmalarına karşın, fırtına sırasında karaya çekilebilecek kadar da hafif ve küçüktür. Karadenizli denizciler "üçleme" ya da "üçleme" olarak bilinen üçlü dalgadan faydalanmasını da bilmiştir. Örneğin, ana

*Sayırsı bir elin parmaklarını geçmeyen ahşap tekneler; bir dönemin tanıkları.
Bu tekneleri korumak, denizcilik tarihimizde önemli rol almış Karadeniz
çektirmelerinin hafızalardan silinmesini de engelleyecektir.*

yardım yolu Karadeniz Bölgesi olan Kurtuluş Savaşı sırasında, takalarla taşınan cephane Karadeniz'de genellikle dere ağızlarına boşaltılmıştır. Babası, babasının dedesi de ahşap tekne inşa ustası olan Âdem Saruhan, 1985 yılında Prof. Dr. Önder Küçükerman ile yaptığı söyleşide, üçlü dalgalardan nasıl faydalandıklarını açıklar: Açık suda bekletilen tekne, üçleme geldiği zaman dalgaya kaptırıp kıyıya bastırılır. 15 dakika sonra gelecek olan üçlemeye kadar cephane boşaltılıp bir sonraki üçlemenin geri çekiş etkisiyle sahilden uzaklaştırılır. "Konuk sevmeyen deniz" in insanları, Karadeniz'in hırçınlığıyla da nasıl baş edeceğini öğrenmiştir. Karadenizli tekne yapımcılarının uygun forma ulaşmalarında en önemli nokta hem usta hem kaptan hem de denizci olmalarıdır. Geleneksel formu denizin zorluklarını görerek, çilesini çeke çeke bulmuşlardır.

AYVANSARAY KALAFAT YERİ

Çektirmelerin inşası kadar bakım, tutum ve tamiri de büyük zorluklarla gerçekleştirilirdi. Çektirmelerin yıllık bakımları, Ayvansaray sahilinde, halicin ve İstanbul'un en büyük kalafat yerinde yapılırdı. İstanbul'un en meşhur çekek ve kalafat ustaları, çektirmeleri kızığa alıp karaya çekmek, kalafatladıktan sonra denize atmakta mahirdiler. Teknelerinin bakımını bir an önce yaptırmak, navlun peşinde koşan kaptanların da maharetindeydi

biraz. Sabırsızlığı ve kimseyi boş durdur-mamasıyla bilinen dedem Kocabaş Kaptan da bunlardan birisiydi. Teknenin altındaki kekamozu temizletmek, boyayı kazımak, kalafat, boya, zift, zehirli derken “hadi kesimim” diyerek işlerin hızlıca yapılma-sını temin edermiş. Çünkü gemi kalafat yerinde kaldıkça seferden geri kalır ve günlük toprak kirası verilir; 4-5 gün süren kalafat için işçilerinin hüsnüniyeti geçerli olurmuş. İstanbul’da hiçbir arsanın bir kalafat yeri kadar verimli olmadığı da o dönemler için söylenmektedir.

NESLİNİN SON TEMSİLCİSİ

Haliç’te bulunan eski Hasköy Tersanesi, günümüzün Rahmi Koç Müzesi, son çektir-melerden birine ev sahipliği yapmaktadır. 1861 yılında Şirket-i Hayriye tarafından kendi gemilerinin bakım-onarımı için kurulmuştur bu tersane. Günümüzde ise Tekel 15 isimli, neslinin son örneklerinden biri müzede sergilenmektedir.

Bu teknelerin benim için ayrı bir nostaljik değeri vardır. Çocukluğumda babam, 5 metrelik teknesiyle İstanbul-Marmara Adası arasındaki seyrimizde yakalandığı-mız bir fırtınada, “Korkma, bize denizde ölüm yok,” demişti... Kendi çocukluk yıl-larında, çektirmede yaşadığı anısını bir gün benimle paylaştı: Kaptan dedemin 3 çektirmesi olmuş; Yıldır, Yıldır Yiğitler ve Uğurlu. 1944 yılının Ocak ayında, çok fırtınalı, karlı bir kış gününde dedem Kocabaş Kaptan, iki amcam ve teknede miço olarak aileye yardım eden babam,

Kapıdağ Yarımadası önlerinde 80 tonluk çektirmeleriyle fırtınayla boğuşmaktadır. Müthiş bir kar fırtınası, donmuş çarmıklar ve yönünü bulmakta zorlanan bir tekne... Aile fertleri bitap, kaptan dedem dümeni henüz 13-14 yaşında olan babama vermiş ve yorgunluktan bir an içi geçmiş. O anda bir ışık huzmesinin içine giriyor tekne; her yer gecenin karanlığında bembeyaz, zaman donuyor. Babam dedemi uyandırıyor ve olanları bir çırpıda anlatıyor. Dedem bu-nun “inayet” olduğunu ve bu fırtınadan kurtulacaklarını söylüyor. Gerçekten de tekne batmadan kurtuluyorlar ve Kapıdağ Yarımadasında sığındıkları koyda bir hafta yoğun kar yağışı altında, geminin yükü olan patatesi tuzlu suda haşlayıp yiyerek hayatta kalıyorlar. “Gemici nuru” olarak da bilinen bu doğa olayı, Antik Çağda “Aziz Elmo Ateşi” olarak isimlendirilmiştir. Sonradan, o geceki fırtınada Bandırma yakınlarında seyreden Trak yolcu gemisi-nin Aya Andria Feneri önlerinde battığını ve kaptan dâhil 25 mürettebatın hayatını kaybettiğini öğrenirler.

Eminönü, Karaköy önlerini gösteren siyah-be-yaz Haliç fotoğraflarından aşına olduğumuz birbirine teğet geçen salaş sandallar, mavnalar ve çektirmeler sanatçıların da tuvallerine yansımıştır. Feyhaman Duran, Cemal Tollu gibi ressamlar çektirmeleri ve liman insanların hayatlarını konu edinmişlerdir çoğu kez. Döneminin en geniş çektirme filosuna sahip olan ve Marmara Adasında yetişen İsmet Değirmenci de, bu tekne cümbüşüne kayıtsız kalamayan günümüz sanatçılarındandır. Gündoğdu

Köyünde babalarının, dedelerinin seferden dönmesini hasretle bekleyen çocuklara denizde oynamaları için yapılan teneke gemiler sanatçının ilgi odağında olmuştur.

Çektirmelerde yetişmiş bir grup yaşlı denizci ve meraklı ise sosyal medyada bu tekneleri anılarda yaşatmaya çalışıyor. Çektirme hayranlarından biri olan çocukluk arkadaşım İlker Tomba, miller ötesinden hangi çektirmenin yaklaştığını tahmin etmekte çok mahirdi. Her biri diğerine benzer özellikteki gemilerin farklılıklarını çok iyi bilir, gemi yaklaşıp görünür olduğunda da hep haklı çıkardı. Bir döneme şahitlik yapmış bu teknelerin artık sadece maketleri yapılıyor meraklıları için. Neslinin son temsilcilerinden birkaçı gezi teknesi olarak kullanılıyor. Bir elin parmakları kadar kalan bu ahşap tekneleri koruyabilirsek, denizcilik tarihimizde önemli bir rol oynamış Karadeniz çektirmelerinin anılardan ve hafızalardan silinmesini önlemiş olmaz mıyız?

Kaynakça

Kafalı K., 1955. "Türkiye Sularında Çalışan Hafif Tekneler: Takalar", Gemi Mecmuası, 1: 12-19

Küçükerman Ö., 1985. "Taka ve Denizin Hakkı", Turing, 1984-85. 73/352: 8-46

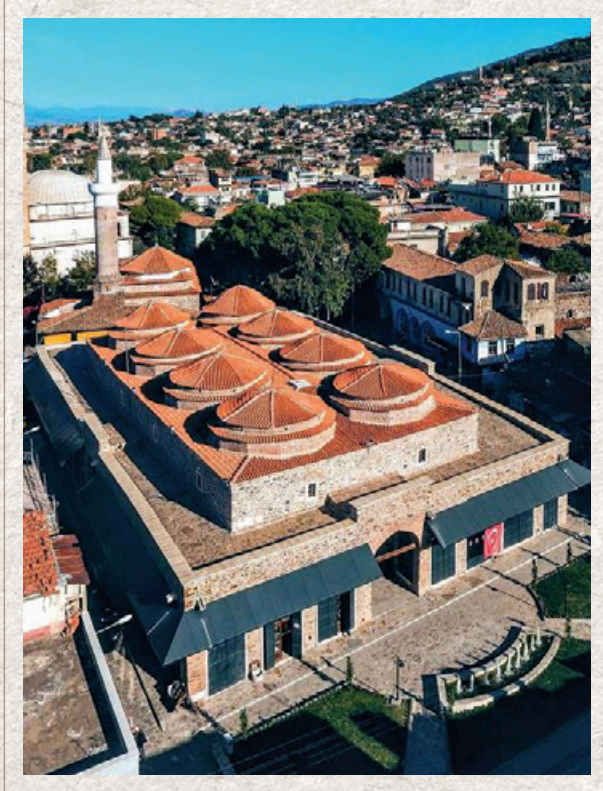
Müller-Wiener W., 1998. "Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı", çeviri E. Özbek. İstanbul

Nutku A., Küçük F., 1963. "Türk Kıyı Tekneleri I Çektirme, Gulet", İTÜ Gemi Enstitüsü Bülteni, 8: 1-36

KORUNAN KENTLER, CANLANAN HAYAT

Sayı 63, 2020 / Sayfa: 12-17

Tire Bedesteni, İzmir

*Toplumun önce
kendi kültür mirasını
koruması, yaşatması ve
dünya kültür mirasına
armağan etmesi
yaklaşımı, var olan tüm
kültürlerin ortak miras
olduğu anlamına gelir.
Bu, dünya barışının da
temelidir.*

İnsanoğlu asırlar boyunca ihtiyaçları doğrultusunda üreterek, yaşadığı yeri bir kültür coğrafyası haline getirmeyi bildi. Beslenmek için üretim alanlarını, barınmak için evleri ve mahalleleri, alışveriş için çarşıları, yani kısacası kentleri inşa etti. Döneminin uygarlık izi olan bu tarihi kentler, ortak kültür mirasının taşıyıcısıdır. Kültür mirası, o uygarlık döneminin üretim ilişkilerinden, o toplumun etnik kökeninden ve inanç sisteminden beslenerek gelişti, zenginleşti ve çeşitlenerek farklılaştı. Farklılıkların bir üstünlük ve egemenlik hedefi haline geldiği dönemlerde savaş ve felaket, farklılıkların bir kültürel çeşitlilik ve zenginlik olarak görüldüğü dönemlerde ise barış ve huzur iklimi hâkim oldu dünyaya. Bir toplum, büyük dünya ailesi içinde saygın ve kimlikli bir yer istiyorsa, her şeyden önce kendi kültür mirasını korumalı, yaşatmalı ve onu dünya kültür mirasına armağan etmelidir. Bu yaklaşım, dünyada var olan tüm kültürlerin bir ortak miras olduğu anlamına gelir ki bu kabul de dünya barışının siyasi temelidir.

Yeni yüzyılda, tüm dünyada yoğunlaşan doğal ve kültürel mirası koruma çabaları, ülkemizde de yeni bir bilinç ve anlayışla ele alınıyor. Başlangıçta, merkezi yönetim marifetiyle ve sadece anıt eserlerin tek yapı ölçeğinde korunmasını yeterli gören anlayış, giderek çeşitlendi, sivil mimarlık örneği yapıların, kent dokularının, doğal ve arkeolojik sit bölgelerinin ve nihayet somut olmayan kültür mirasının da korunmasını kapsayacak şekilde genişledi.

TARİHİ KENTLERİMİZİ YENİDEN KEŞFETTİK

Koruma sürecinde yakalanan bu ivme, koruma eylemine katılan yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla başarıldı. 1990 yılında kurulan ÇEKÜL Vakfı ve 2000 yılında kurulan Tarihi Kentler Birliği, koruma eyleminin sivilleşmesini, yerelleşmesini ve kitleselleşmesini

sağlayarak, bu sorumluluğu gerçek sahiplerine bırakan yeni bir anlayışın öncüsü oldu. TKB ve ÇEKÜL işbirliğiyle dile gelen bu söylem, 20 yıldır eylem içinde gelişerek, TKB üyesi tarihi kentlerde somut projeler olarak hayata geçiyor. Tam da bu nedenle, kuruluşundan bu yana, 20 yılı geride bırakan Tarihi Kentler Birliğini, koruma tarihimizde bir milat olarak görmek, bu verimli döneme gerçekten yakışıyor. Çünkü ondan sonra her şey değişti. Tarihi kentlerimizi yeniden keşfettik.

Bu keşif sürecinde geliştirilen projelerin başında, tarihi kentlerimizde kalenin, çarşının ve tarihi dokuyu oluşturan mahallelerin korunması gelir ki bu koruma eksenini aslında tarihi kentin bütüncül olarak korunması ve hayatın yeniden canlanması anlamına gelmektedir. Tarihi Kentler Birliğinden önce, tarihi kentlerimizde kaleler kaderine terk edilmiş, tarihi çarşılar gözden düşmüş, sivil mimarlık örneği o güzelim evlerimizin dokuduğu mahalleler boşalmıştı. Bu bir kader olmazdı. Bu duruma razı olmayan hareketi başlatan koruma projesinin mottosunu Metin Sözen Hoca söyledi. Dedi ki:

Kale düşerse kent düşer.
Çarşı biterse hayat biter.
Mahallede hayat var.

KALE DÜŞERSE KENT DÜŞER

Asırlar boyunca kaleler bizi korudu. Şimdi biz kaleleri korumalıyız. Gerçekten de

özellikle Orta Çağ'da kaleler savunma yapılarıydı. Kentin çekirdeği, savunulması kolay, tepelik bir yerde kurulur, surlar ve burçlarla tahkim edilirdi. Keşifler, bilimsel ve teknolojik buluşlar önce üretim ilişkilerini sonra da kentleri değiştirdi, dönüştürdü. Yeni savaş teknikleri karşısında kentleri savunmak için kale duvarları yetmez oldu. Kentler de, kaleden aşağıya doğru çarşılarla, mahallelerle, dönemi simgeleyen anıtsal yapılarla ve yeni merkezlerle büyüdü. Geçmişte kenti savunan görkemli kale, bu kez büyüyen kentin silüeti içinde, o kentin tarihi kimliğini temsil eden bir sembol yapıya dönüştü.

Kalesini koruyan kentini de korur. Kaleler kimlikli kentlerin başının tacıdır. Tarihi Kentler Birliği ile birlikte kalelerimizin korunması önemli bir proje başlığı haline geldi. Başta Bursa, Ankara, Gaziantep, Diyarbakır, Afyon, Kayseri, Kastamonu, Kars olmak üzere, birçok tarihi kentimizde kaleler restore edildi, işlevlendirildi ve o kentlerin en değerli anı odakları olarak hemşerileriyle birlikte yeniden yaşamaya başladı.

ÇARŞI BİTERSE HAYAT BİTER

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, kervan yolları üzerinde kervansaraylar, köprüler, limanlar ve çarşısıyla birlikte büyüyen ve zenginleşen kentler inşa edilmiştir. Evliya Çelebi eserinde Osmanlı coğrafyası üzerinde yer alan 250 kale (kent) ve 160 çarşığı uzun uzun anlatır. Osmanlı çarşısı

modeli, ilk başkent olan Bursa'da başlar ve gelişir. Bu çarşı modeli aslında bir alışveriş sokağıdır. Çarşının ana aksı üzerinde yer alan dükkânlarla birlikte bu aksa takılan hanlar da çok önemlidir. Her birinin ayrı bir işlevi vardır. Kapan Han çarşıya gelen malın ölçülüp biçildiği, değerinin tespit edildiği yerdir. Geceleri kapıları kilitlenen bedestende değerli ürünler satılır. Diğer hanlar da içinde satılan ürüne veya vakfeden kişiye göre isim alır. Sokakların birbirine eklemlediği genişleyen küçük meydanlarda bir çınar, bir çeşme, bir kıraathane mutlaka bulunur. Han avluları da aslında geleneksel kültürümüzün huzur veren meydanlarıdır. Tarihi çarşılar aynı zamanda bir yaşam merkezidir. Bu yeni yaşam çevresinin oluşumunda iki büyük örgütlenme modelini görürüz: Birincisi vakıf örgütlenmesi, ikincisi ise ahi örgütlenmesidir.

Tarihi Kentler Birliği ile birlikte, kalelerimizin korunması önemli bir proje başlığı haline geldi. Kalesini koruyan, kentini de korur yaklaşımıyla birçok tarihi kentte kaleler restore edildi, işlevlendirildi ve yeniden yaşamaya başladı.

Vakıf örgütlenmesi, çarşmayı inşa eden ve yaşatandır. Vakıf malı kutsaldır, kimse el uzatamaz. Bu nedenle bu eserler asırlar boyu korunarak bu günlere gelmiştir. Çarşının içini dolduran ise ahi örgütlenmesidir. Tarihi çarşılarda, mekân kalitesi çok değerli olan yapılar ve fiziksel çevrenin yanında, çarşı kültürünü oluşturan toplumsal yapıyı, bu yapının dirliğini, düzenini, yani ahi geleneğini görmek gerekir. Tarihi çarşılar insanların alışverişte bulunduğu, esnafla müşterinin göz göze geldiği, düzenli, güvenli, huzurlu bir mekân örgütlenmesidir.

Tarihi çarşılar bugün de varlığını sürdürüyor ama eskisi gibi değil. Çarşmayı ayakta tutan vakıflar etkisiz, çarşı kültürünü ayakta tutan ahi örgütlenmesi artık yok. Üstelik tarihi çarşılarımızın ciddi rakibi olarak ortaya çıkan alışveriş merkezleri hızla çoğalıyor. Eskiyen, gözden düşen tarihi çarşılarımıza yeni bir anlayışla yaklaşmamız gerekiyor.

TARİHİ ÇARŞILARIN GELECEĞİ

Tarihi çarşılarımızın geleceğine bir koruma ve yaşatma projesi bütünselliğinde bakılmalıdır. Asırlar boyu çarşmayı ayakta tutan vakıflar ve ahi örgütlenmesinin yerini alacak yasal tabana oturan yeni bir kurumsal

yapı oluşturulmalıdır. Yerel yönetimler ve esnaf örgütleri bu yapı içinde söz ve karar sahibi olmalıdır. Henüz böyle bir yapı olmamasına rağmen, TKB önderliğinde ve ÇEKÜL Vakfının katkılarıyla, birçok tarihi kent belediyesi inisiyatif kullanarak tarihi çarşılarına sahip çıktı; onları yeniden kente armağan etti. Restore edilen çarşılar, hemşeriler tarafından benimsendi, hayat yeniden canlandı. Bu deneyim de gösteriyor ki tarihi çarşılarımız, bir alışveriş mekânı olarak, rakipsizdir.

MAHALLEDE HAYAT VAR

Ülkemizdeki geleneksel kent dokusu, 1950'li yıllarda, köklü bir şekilde değişmeye, dönüşmeye ve bozulmaya başladı. Anadolu'dan büyük kentlere doğru yayılan plansız göç dalgası önlenemedi. Kent çeperlerinde kaçak yapılarla gettolar oluştu. Planlı diyebileceğimiz gelişme yeni yerleşim bölgeleri oluşturmak yerine, mevcut geleneksel doku üzerinde plan değişiklikleri yaparak, sivil mimarlık örneği az katlı ahşap veya taş evler yerine, çok katlı apartmanları dikmek şeklinde gerçekleşti. Mahalleler boşaldı, yalnızlaştı, eskidi. Hem kentsel doku hem de mahalle kültürü kaybedildi.

ÇEKÜL Vakfı, elde kalan kentsel sit mirasını gündeme taşıyarak "Kendini Koruyan Kentler" projesini geliştirdi. 1992 yılında Safranbolu'da başlayan ilk sokak sağlıklılaştırma eyleminde slogan şöyleydi: "Evlerinizin içi sizin, dışı hepimizindir." Safranbolu halkı bu söyleme sahip çıktı,

harap durumdaki o eşsiz sivil mimarlık dokusu kısa sürede elbirliği ile ayağa kaldırıldı. Gitti diye bakılan Safranbolu geri dönmüştü. Bu başarılı örnek diğer tarihi kentleri de özendirdi.

Bursa, Muğla, Kütahya, Tokat ve Kastamonu'da elde kalan kültür mirası kentlilerle buluştu. Hemşeriler de kaybolan kimliklerini yeniden bulmuş gibi mutluydular. Mahallede hayat vardı. 2000 yılında kurulan Tarihi Kentler Birliği, sokak, mahalle ve doku koruma hedefini ilk önemli proje başlığı olarak belirledi. Böylece kent-çarşı-mahalle ekseninde bütüncül koruma eylemi, tarihi kent belediyeleri önderliğinde yerleşmiş, sivilleşmiş ve yurt çapında yaygınlaşmış oldu.

KORUNAN KENTLER, CANLANAN HAYAT

Kale-çarşı-mahalle rastgele dizilmiş bir örgü değildir. Bunlar asırlar boyunca oluşmuş geleneksel yaşam kültürümüzün fiziksel mekânlarıdır. Mahalle kimlikli kentin sağlıklı dokusudur. Çarşı bu dokuya hayat veren, tarihi kentin omurgasıdır. Kale ise kültürle yoğrulmuş kentin belleğidir, başındaki tacıdır. Tarihi kaleleri, çarşıları, mahalleleri korumak, kenti bütüncül olarak korumak anlamına gelir ki bu sürecin sonunda marka kentler icat etmeye çalışmak yerine, kimlikli kentlerimizi yeniden keşfedebilir ve geleceğe taşıyabiliriz.

A. Faruk Göksu
ÇEKÜL Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

SAVUNMASIZ MİRAS RİSKLERİNİN AZALTILMASI

Sayı 64, 2020 / Sayfa: 4-15

Haydarpaşa Garı Yangını, İstanbul

*Afet ve salgın riskleri,
savunmasız kültür
mirasımız için en
büyük tehdittir. Kültürel
miras, somut ve soyut
bileşenleriyle binlerce
yıllık yaşanmışlığın
ürünüdür ve geri
getirilmesi mümkün
değildir.*

Gezeganimizi tehdit eden iklim değişikliği, göç, afet, savaş, yoksulluk gibi küresel tehlikelere günümüzde pandemi de eklendi. Yaşadığımız coğrafyanın büyük bir bölümündeki deprem, sel, yangın afetleri ile COVID-19 salgını ekonomik ve toplumsal düzende değişimi tetikledi; paydaşlar arası işbirliği, risklerin yönetimi, finansman yaratma, süreç tasarımı, kültürel ve doğal mirasın yönetimi ve benzeri konuların önemini ve önceliğini arttırdı.

Salgının iş ve ev yaşamı ilişkisi, bireysel ve toplumsal davranış biçimleri, eğitim ve sağlık sistemi, ekonomik, siyasal, sosyal düzen gibi konularda değişimleri tetikleyici rolü tartışılıyor. Son aylarda hâkim olan “Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” söylemine “Salgının seyri nasıl düşecek?”, “Gelecekte neler değişecek?”, “Doğanın mesajlarının farkındalığı başladı mı?” gibi temel soruların yanıtlarını bulma çabası eşlik ediyor.

Depremine ise yerleşim politikaları ve planlama sistemi, yapı ve yaşam riskleri, planlama ve tasarım ilkeleri ve benzeri pek çok konuda değişimi tetikleyeceği, 1999 büyük Marmara depreminden bu yana söylenmekte ve her depremin ardından da söylenmeye devam etmektedir. Son İzmir depremi ile yeniden afet riskleri tartışılmaya başladı. Ancak tartışmalar, “Yapı riskleri nasıl azaltılır?”, “Toplanma ve tahliye koridorları için açık alanlar nasıl yaratılır?”, “Yerleşmeler nasıl dayanıklı hale getirilir?” temel soruları yerine depremin şiddeti, hangi fayın kırılacağı ve olası depremlerin zamanlaması ve yerleri üzerinden ilerliyor.

Riskler tartışılırken gündeme yeterince alınmayan konu ise savunmasız durumdaki kültür ve miras alanları. Salgın sürecinde miras alanlarının, müzelerin, tiyatroların, sinemaların ve diğer kültürel kurumların kapalı olması, sanatçılar ve yaratıcı endüstriler için finansman sağlanmasını ötelemekte, özellikle kültür ve turizm sektöründe çalışanlar ile yerelin korunmasını tehlikeye

sokmaktadır. Salgın, ritüeller ve törenler de dâhil olmak üzere somut olmayan kültürel miras uygulamalarının her yerde askıya alınmasına sebep olmuş ve bu tüm toplulukları etkilemiştir.

Geçmişte savaş ile toplumsal değişim dönemlerinde özellikle kültür ve sanat, toplumun kenetlenmesinde ve değişimin tetiklenmesinde en etkili araçlar olmuşlardır. Günümüzde de dünyanın dört bir yanındaki milyarlarca insan, COVID-19 krizi sırasında dijital platformda olsa da kültür ve sanatla sosyal kısıtlamaların üstesinden gelmeye çalışıyor.

TOPLUMSAL DAYANIŞMA ÇAĞRILARI

Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, UNESCO gibi küresel örgütler de kültürel endüstrileri ve mirası desteklemek için girişimlerde bulunuyor ve özellikle pandemi döneminde toplumsal dayanışmayı arttırmak üzere çağrılar yapıyor. Çağrılarının ortak özelliği, kültürel mirasla ilgili olmaları.

Birincisi, UNESCO'nun "COVID-19 krizinin küresel doğası, uluslararası toplumun, uluslararası işbirliği ve hükümetler arası diyaloga yeniden yatırım yapma" çağrısıdır: "UNESCO, hem COVID-19 salgınında hem de salgının ötesinde, sanatçıların ve kültür kurumlarının nasıl en iyi şekilde desteklenebileceği konusunda küresel bir tartışmaya liderlik etmeye ve herkesin miras ve kültürle iletişim halinde kalmasını

sağlamaya kararlıdır"⁽¹⁾. Bu çağrıyla, kitlesel izolasyon döneminde, kültüre ve eğitime kültürel miras çerçevesinde erişimi teşvik etmek için küresel çapta sosyal medya kampanyaları başlatması, kültürün birleştirici gücünün önemini göstermesi açısından önemli. #Shareculture ve #ShareOurHeritage, dünya mirası alanlarını korumak ve sürdürülebilir turizmi teşvik etmek için, alınan tedbirler hakkındaki düşüncelerin paylaşılmasını sağlamak üzere devam ettiriliyor.

İkincisi, BM, 2030 Gündeminin Gerçekleştirilmesinde Kültür: Kültür2030 Hedefi Kampanyası tarafından hazırlanan ve 21 Mayıs 2020 tarihinde "Dünya Diyalog ve Kalkınma İçin Kültürel Çeşitlilik Günü"nde yayımlanan bildirme⁽²⁾: "Bugün COVID-19 salgını ile karşı karşıya olan dünyamızda, yarın toplumlarımızı yeniden inşa etmek için, kültür günümüzün tam merkezinde olmalıdır. Kültür insanların hayatlarına ilham, rahatlık ve umut getirir." BM; kuruluşlarını, hükümetleri ve diğer tüm paydaşları göreve davet etmektedir.

UNESCO'nun kültürel çeşitliliğin korunmasını teşvik etmek üzere ResiliArt hareketini başlatması sanatçıları, kültür üreticilerini, hükümetleri, sivil toplum kuruluşlarını ve özel sektörü biraraya getirmeyi; salgının etkisini birlikte yansıtmayı; kültürel çeşitliliği kolektif zekâ ve ortak kültürel yapı ile geliştirmeyi amaçlıyor⁽³⁾.

Üçüncüsü, Schuman Deklarasyonu ve Avrupa entegrasyon süreci başlangıcının

70'inci yılı nedeniyle yapılan çağrı⁽⁴⁾: "Avrupa Günü"nde, COVID-19 virüsünün neden olduğu, benzeri görülmemiş bir krizin üstesinden gelmek için Avrupa ve bütün dünyanın mücadele ettiği, toplumlarımızı ve ekonomilerimizi yeniden inşa etmek için güçlendirme politikalarını tanımlamak durumunda olduğumuz bir zamanda; salgının kültürel miras profesyonelleri ve gönüllüleri için ciddi kültürel, sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurduğunu; özellikle kültür ve kültürel miras camiasının yoğun olarak etkilendiğini akılda tutarak, kültür ve kültürel miras aktörlerinin, insanların morallerini yüksek tutmak için olağan- üstü zenginlikte kültürel içeriğe erişimi paylaşan sıra dışı çabasından etkilenerek, bizler, Avrupa çapında aktif, geniş kültürel miras çevreleri temsilcileri olarak, Avrupa'nın liderlerine ve yurttaşlarına güçlü bir dayanışma, umut ve birlik mesajı vermek üzere European Heritage Alliance (Avrupa Kültürel Miras İttifakı) adı altında biraraya geldik. Avrupa projesinin uzun erimli gelişiminin yanı sıra, Avrupa'nın acil sosyal ve ekonomik toparlanmasına da katkıda bulunmaya hazırız," mesajı da toplumsal dayanışma açısından önemlidir.

Doğal ve kültürel mirası korumak üzere harekete geçen ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri örnek uygulamalara imza atsa da, çabalar hâlâ yetersiz.

Dördüncüsü, ICOMOS Türkiye'nin COVID-19 etkisinde insan-yer-etkileşim ekseninde kültürel mirası korumaya yönelik çevrimiçi farkındalık etkinliğidir. Üç tema ve üç temel soru/alt sorularla sorgulama ve tartışmayı bir süredir gündemde tutması da önemli bir girişimdir.

İnsan: Herkes yerinde kaldığı için kültürel miras alanları bir süre insansız kaldığında neler oluyor?

Yer: Herkes yerinde kaldığı için ancak hemen yakındaki kültürel varlıklar ulaşılabilir olduğunda, uzaklardan erişim kısıtlandığında neler oluyor?

Etkileşim: Fiziksel ayrılığa rağmen sanal ortamda biraraya gelme alanı genişlediğinde ne oluyor?⁽⁵⁾

Beşincisi ise Avrupa Birliği (AB) Komisyonunun, 2050'ye kadar hüküm sürdüğü coğrafyayı iklime, çevreye, doğaya karşı duyarlı ve zararsız kılmak hedefiyle Avrupa Yeşil Anlaşmasını-AYA (The European Green Deal) yayımlamasıdır⁽⁶⁾. "İklim değişikliği ve çevresel sorunlar gün geçtikçe

kendisini daha çok hissettirmekte ve şiddetini arttırmaktadır. Tüm bu yaşananlar, dünyanın hemen her bölgesinde çok önemli bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Fosil yakıtlara olan bağımlılık, daha az maliyetle daha fazla üretim yapmak için yok olma noktasına getirilen doğal kaynaklar, her geçen gün azalan ormanlar ve kirlenen denizler ve okyanuslar, gezegendeki 8 milyon türün 1 milyonun kaybolma riski ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. AB'nin yeni büyüme stratejisi olarak da tanımlanan AYA; enerji, sanayi, ulaşım ve tarım gibi alanlarda hayata geçirilecek programlarla, 2050 yılında Avrupa'yı iklim dostu ve karbon-nötr (sıfır emisyon) bir kıta haline getirmeyi hedeflerken modern, kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiyle AB'yi adil ve yaşanabilir bir topluma dönüştürmeyi de öngörmektedir.”

Beş çağrı, sağlıklı ve risklere karşı dayanıklı topluluklar oluşturmak için kültürün etkileyici ve birleştirici gücünün önemini göstermektedir. Afet ve salgın riskleri, savunmasız kültürel mirasımız için de en büyük tehdittir. Depremin yıktığı yapılar yeniden yapılabilir, salgından korunmak için aşilar geliştirilebilir, ancak yeri dolduramaz kültürel mirasımızı geri getirmek mümkün değildir. Çünkü kültürel miras somut ve soyut bileşenleri ile binlerce yıllık yaşanmışlığı ve benzersizliğin ürünüdür. Bu nedenle, savunmasız mirasımızın riskler karşısındaki olası etkilerinin azaltılması için en az yapı ve yaşam riskleri kadar özen gösterilmelidir.

RİSKLERİN AZALTILMASINDA TASARIMIN GÜCÜ

Gerçekleşen ve olası depremler, yaşadığımız ve olası salgınlar değişimin fırsatı olabilir. Tarihte, bazı büyük sorunların değişimleri tetiklediğini biliyoruz. Eğer sistemler yeniden tasarlanacaksa özellikle deprem ve virüs salgınının verdiği temel mesajlar unutulmamalı.

Küresel salgın yalnızca sağlık krizi olarak değil, tüm boyutlarıyla bir “sistem krizi” olarak değerlendirilirse, sorunlara kalıcı çözümler bulabiliriz. Bu nedenle, küresel sorunların verdiği temel mesajlar unutulmadan öncelikle kamusal sistemler yeniden tasarlanmalıdır. Doğanın ağları yeni sistemlerin kurulması, özellikle de “kamusal alan” yaratılması ve mevcutların kullanımı için önemli ipuçları verebilir. Yerleşmelerimizin ekonomik, mekânsal ve toplumsal risklere karşı dayanıklı hale getirilmesi için öncelikle sistemlerin nasıl kurgulanması gerektiği tartışılmalı. Kamusal sistemlerin tasarlanmasında eşitlik, erişilebilirlik, etkileşim, çeşitlilik, kimlik gibi bilindik ilkeler öncelikli olmalı.

Ayrıca, deneyimlerden yeterince yararlanmadığımız için yaygınlaşabilir modeller ve projeler geliştiremiyoruz tespitini dikkate alarak “Deneyimlerimizi nasıl kolektif işbirlikleri haline getirebiliriz?” sorusu; proje geliştirme yaklaşımı, yeni finansal sistemler, kesimler ve disiplinlerarası işbirlikleri, deneyim transferi ve benzeri başlıklarla yanıtlanmalı.

Risk yönetimi basit ifadesiyle sorunları anlamak ve çözüm bulmaktır. Risk yönetiminin uzun vadeli bir süreç tasarımı olduğunu unutmamak gerekir. 2015 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Afet Risklerinin Azaltılması III. Dünya Konferansında Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesinin⁽⁷⁾ kabulüyle, daha dayanıklı yerleşmeler için önemli bir adım atıldı. Söz konusu belge, afet riskinin azaltılması, afetlere karşı dirençliliğin artırılması ve bu anlamda mevcut risklerin tespit edilerek ortadan kaldırılmasını içeren önemli bir kılavuz niteliği taşıyor. Geleceğin tasarlanmasında kültürel ve doğal mirasın itici gücü tasarımın öncelikli temel ilkesi olmalı. Bu ilke doğrultusunda ister afet ister salgın riskleri olsun, olası riskleri önlemede kamu, özel ve sivil kesimlerle işbirliği içinde ortak sorunlara ortak çözümler bulunmalı. Yeri doldurulamaz ve savunmasız durumdaki kültürel ve doğal mirasımıza yönelik olası risklerin neler olduğu konusunda gelecek kuşaklar için kapsamlı ve bütünlüklü çalışmalar yapılmalı ve bazı temel sorular tartışılmalı:

- Risk önlemede işbirliği nasıl olmalı?
- Zaman içinde biriken hasarlar nasıl anlaşılır?
- Deprem ve salgın gibi ani hasarların ekonomik, fiziksel ve toplumsal etkileri nasıl azaltılır?
- Riskleri önleme ve hafifletme için nasıl kararlar alınır?

Hızlı kentleşme sürecinde yok olma tehdidi ile karşı karşıya olan kültürel ve doğal

mirasımızın korunması için özellikle son çeyrek yüzyılda gerek UNESCO gibi küresel kuruluşlar gerekse Tarihi Kentler Birliği (TKB) ve ÇEKÜL Vakfı başta olmak üzere pek çok ulusal kuruluşun bilinç ve kapasite oluşturma çalışmaları ile özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kesimlerinin örnek uygulamaları önemli ama yeterli olmayan çabalardır.

Kültürel ve doğal miras değerlerimizin korunması ve yaşatılması süreci, geçmişin bugüne ve yarına aktarılması gibi çok kapsamlı ve öncelikli hedefleri içeren uzun vadeli eylemler bütününe kapsamlı. Yeri doldurulamaz mirasın üzerindeki her türlü riskin azaltılması için mevcut kaynakları optimize eden özel uzmanlıklar içeren sürecin yönetimi de kapsamlı ve katılımcı ortamlarda tasarlanmalı; sorunların tespiti ve çözümü için iyi yönetim yaklaşımları geliştirilmeli.

COVID-19 salgınının geniş kapsamlı etkileri ve onu kontrol altına alacak önlemler, miras dünyası da dâhil olmak üzere yaşam ve yaşam ortamımızın tüm yönleri üzerinde önemli bir etki yaratıyor.

Geçmişte görüldüğü gibi, bütçe tahsislerinde ilk ödün verilen, ekonomik ve finansal dalgalanmalardan en fazla etkilenen, sıklıkla kültür olmuştur. Deprem sonrası dönüşüm ve yaşadığımız salgın sürecinde olduğu gibi, merkezi yönetimin yerel yönetimlerle ve sivil kesimlerle yetki paylaşımına girmemesi, erki merkeze alan yasaların çıkarılması, açık yönetim ve

özellikle de risk yönetimi için çok büyük tehdit oluşturuyor. Bu nedenle, süreç tasarımı yaklaşımı ile ortak soruna ortak çözüm bulunması için iş ve güç birliğine her zamankinden fazla gereksinimiz var.

ORTAK SORUNA, ORTAK ÇÖZÜM ÇAĞRISI YAPILMASI

Yaşadığımız coğrafyanın kültürel zenginliği ve çeşitliliği dikkate alınarak yeri doldurulamaz kültürel ve doğal mirasımızın olası risklere karşı dayanıklı hale getirilmesi için başta Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfına öncülük rolü düşüyor “Sorun ortaksa, çözüme de herkes ortak olmalı” yaklaşımıyla kamu, özel ve sivil kesim işbirliğiyle bir manifesto hazırlanmalı. Manifesto, savunmasız ve yeri doldurulamaz mirasımızın risklere karşı dayanıklı olması için aşağıdaki temel ilkeleri içeren bir yol haritası niteliğinde olmalı.

İttifak: Kültürel mirasın dayanıklılığının artırılması için uluslararası ve ulusal kurum ve kuruluşlar ile disiplinler arası işbirliği ortamları yaratılmalı, deneyimlerden yararlanmalı.

Platform/ağ: Risk tanımlama, risk azaltma, afet sonrası kurtarma ve kültürel mirasın korunması konusunda eğitilmiş uzmanlardan oluşan platformlar kurulmalı ve ekosistem ağları oluşturulmalı.

Süreç tasarımı: Mirasın risklere karşı dayanıklılığı süreci katılımcı ortamlarda

tasarlanmalı. Tasarım düşüncesi yaklaşımı ile sorunlar tespit edilmeli, çözümler geliştirilmeli.

Veri tabanı: Yeri doldurulamaz somut ve soyut mirasla ilgili verilerin dijital ortamda toplanması için standartlar oluşturulmalı, veriler açık kaynak olarak paylaşımına açılmalı ve bütçeler oluşturulmalı.

Risk etki değerlendirilmesi: Mirasa yönelik olası risklerin önceden tespiti yapılmalı ve risklerin azaltılması için program ve projeler geliştirilmeli. Risk Etki Değerlendirilmesi raporları yasal zorunluluk haline getirilmeli.

Çağrılar: Risklerin yarattığı ekonomik ve toplumsal kırılmalıkların azaltılması için dayanışma çağrıları yapılmalı ve katılımcı kampanyalar düzenlenmeli.

Eğitim: Risk yönetimi konusunda özellikle yerel kapasitenin artırılması için bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yaygınlaşmalı.

Rehber: Risklerin türlerine göre hazırlanacak eylem planları için rehberler hazırlanmalı.

Risk yönetim planı: Afet öncesi ve sonrası süreçleri ele alan risk yönetim planları hazırlanmalı, tarafların rolleri ve sorumlulukları belirlenmeli.

Yeni nesil: Gençler kültürel mirasa yeni bir hayat vermekte. Kültürel ve doğal mirasın korunması sürecine gençleri dâhil edecek sistemler tasarlanmalı. Yeni nesil ekonomiler ve araçlardan yararlanılmalı.

Sonuç olarak, küresel ve ulusal düzeydeki farklı risk türlerinin yeri doldurulamayan somut ve soyut mirasın üzerinde olası riskleri önceden tespit ederek, riskleri azaltacak tedbirleri almak için yeni bir işbirliği yaklaşımına gereksinimimiz var. Risklerin artması ve etkisinin yaygınlaşması karşısında bilindik organizasyonların çaresiz olduğunu en son salgınla deneyimledik. Bu süreçten ders alarak ve sorunun yalnızca sağlık sorunu olmadığı bilincine vararak, doğanın vermiş olduğu mesajı da görerek sağlık, eğitim gibi sistemler yeniden tasarlanmalı.

Kültürel ve doğal mirasımızın korunması ve yaşatılması, sistemin tasarlanmasının en temel ilkesi olmalı. Savunmasız ve yeri doldurulamayacak değerlerimizi olası risklere karşı dayanıklı hale getirmek için bilindik kurumsal ve bireysel davranış biçimlerinden uzaklaşarak ve hâlâ doğanın sisteminden alınacak dersler olduğuna inanarak, yeni davranış biçimleri geliştirmeli.

Deprem sonrası “Kentler eskisi gibi olmayacak”, salgın anında ise “Hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” gibi çok sık kullandığımız söylemleri, risk ortadan kalktıktan sonra unutmamalı; ortak sorunlarımıza ortak çözümler bulmalıyız.

Dipnotlar

- 1 Genel Direktörü Audrey Azoulay: COVID-19 kaynaklı kapatmalar sırasında UNESCO, kültürü ve mirası desteklemektedir
- 2 Message from Ms. Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO, on the occasion of World Day for Cultural Diversity for Dialogue and Development
- 3 RESILIART Artists and Creativity beyond Crisis, UNESCO.
- 4 Avrupa Kültürel Miras Manifestosu, Kültürel Miras: Avrupa'nın Geleceği İçin Güçlü Bir Katalizör
- 5 COVID-19 Etkisinde: İnsan, Yer, Etkileşim ve Kültürel Miras, Ortak Kültürel Mirasımız, Ortak Derdimiz, Ortak Sorumluluğumuz
- 6 “COVID-19 Salgını ile Avrupa Yeşil Anlaşması'nın İlişkilendirilmesi”, TEPAV, Günlük
- 7 “The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030”, United Nations

---

Ahmet Onur Altun
ÇEKÜL Vakfı Anadolu Araştırmaları Koordinatörü

ÇOK KATMANLI KENTLERDE KORUMA: SIDE ÖRNEĞİ

Sayı 64, 2020 / Sayfa: 16-23

Side Antik Kenti, Manavgat

*Venedik Tüzüğü
ile benimsenen
bütün dönemlerin
izlerine saygı' ilkesi,
beraberinde orijinal
eserin korunarak
tamamlanması
uygulamalarını getirdi.
Apollon Topmağı
restorasyonu, bu ilkeye
iyi bir örnektir.*

Anadolu; tarihte görülen ilk yerleşimlerden bugüne çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasıyla dünyanın en zengin coğrafyalarından biri. Bugün içinde yaşadığımız kentlerin pek çoğu, kelimenin iki anlamıyla da bu mirası temel alıyor: Kültürel devamlılık veya yıkıntıların üstüne kurulmuş olma. Yaşadığımız alanlarda farkında olduğumuz ya da olmadığımız, yer altı ve yer üstünde pek çok kültürel miras ögesi, katmanlar halinde birarada bulunuyor.

KENTLERİN PLANLANMASI

Kentler büyürken ve yeni mekânsal planlar oluşturulurken bunların pek azı kentle iç içe olan tarihi ve kültürel mirası göz önünde bulunduruyor. Kent planlama süreci birden fazla disiplini barındıran, çok değişkenli, zor bir süreç. Yeni planların üretilme aşamasında geçmişin izlerini korurken birden fazla kültürel katmanı da bu denklemin içine yerleştirerek çözüm üretmek gerekiyor. Ancak kültürel miras konusundaki farkındalığın yetersiz olması ve mekânsal planlar hazırlanırken ortaya çıkan siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar, kültürel mirasın sürece dâhil edilmesini zorlaştırıyor. Çoğu zaman, özellikle de arkeolojik miras söz konusu olduğunda, farklı dönemlere ait katmanlar mekânsal planların hazırlanma sürecinde dikkate alınmıyor, konunun ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği düşünülüyor. Buna ek olarak plansız gelişme, altyapı çalışmaları, rant kaygıları ve doğal alanların tahrip edilmesi de bu tarihsel birikimin zarar görmesi ve nihayetinde yok olmasıyla sonuçlanıyor.

PLANLAMA VE KORUMA İLİŞKİSİ

Planlama sürecinde korumanın nerede durduğu, kimler tarafından yürütüleceği uzun yıllardır önemli bir tartışma konusu. Koruma alanında Rönesans Döneminden bu yana pek çok çalışma yapıldı; farklı yaklaşımlar ortaya çıktı.

Uzun yıllar süren çalışmalar sonucunda uluslararası anlaşmalar ve tüzüklerle koruma çalışmalarına belirli standartlar geliştirilmesi amaçlandı. Özellikle tarihi dokuda yaşamın kısmen de olsa devam ettiği kentlerde yürütülecek çalışmalar için altılık oluşturan ilk anlaşmalardan biri Atina Sözleşmesidir. Bu sözleşme 1933'de toplanan Çağdaş Mimarlık Kongresinde kabul edildi. Anlaşmaya göre, yapılar kullanılarak korunabilir; ancak bu kullanım onlara zarar vermemelidir.

Atina Anlaşmasından sonra, 1964'te Venedik'te yapılan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresinde farklı meslek gruplarının, idarecilerin ve uygulamacıların tarihi yapıları gelişigüzel müdahaleleri eleştirildi ve bu alanlardaki çalışmaların bir yönetmelik çerçevesinde düzenlenmesi kararlaştırıldı. 16 maddeden oluşan Venedik Tüzüğü ile birlikte kabul edilen en önemli kararlardan biri, 'tarihi anıt' kavramının yeniden tanımlanması ve korumanın kapsamının tek yapı ölçeğinden tarihi dokusuyla bütünleşen kentsel ya da kırsal yerleşimleri kapsayacak bir ölçeğe genişletilmesi oldu.

Kongrede kabul edilen diğer bir ilke de "bütün dönemlerin izlerine saygı" kuralıdır. Özellikle arkeolojik alanlardaki restorasyon uygulamalarında yalnız anastylosis uygulamasına, yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların biraraya getirilmesine karar verildi. Bu birleştirmelerin ayırt edici olması, orijinal eser ile tamamlanan kısmının birbirinden

farklılaştırılması gerekliliği vurgulandı. Side Apollon Tapınağı restorasyonu bu kararın uygulamasına iyi bir örnektir.

Türkiye, yıllar içinde kültür mirasının korunması konusunda uluslararası belgelere imza attı, yetkili ve sorumlu kanalları oluşturarak koruma alanında belirli bir yol kat etti. 1954'de Avrupa Kültür Antlaşması; 1967'de (3 yıl gecikmeli olarak kabul edilen) Venedik Tüzüğü; 1975'te Amsterdam Bildirgesi ve 1999 yılında kabul edilen Malta'daki Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi bunların başlıcalarıdır. Yine de ülkemizde koruma alanında hâlâ alınması gereken epey yol var.

ÇOK KATMANLI KENTLERDE KORUMA

Farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan ve gelişimin üzerinde hâlâ sürdüğü, gündelik yaşamın devam ettiği kentlerde mevcut koruma anlayışlarının yetersiz kalması üzerine "kent arkeolojisi" kavramı ortaya çıkmıştır. Kent arkeolojisi ile çok katmanlı kentlerin birden fazla boyutta ele alınması ve kentin geçmiş katmanlarıyla anlaşılabilir olarak korunması amaçlanır. Tarihi katmanların araştırılarak ortaya çıkarılması, envanterinin tutulması ve bu bilgiler ışığında kentsel gelişim-koruma dengesinin sağlanması, tarihi varlıkların kent yaşamına kazandırılması ve sergilenmesi için çalışmalar yapılır. Bu süreçte katılımcı ve çok disiplinli bir çalışma yürütülmesi gerekir. Bu yüzden koruma ve planlama

çalışmaları birlikte yürütülmeli ve farklı disiplinlerden uzmanlar koordinasyon içinde çalışmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen anlaşma ve tüzükler çerçevesinde yürütülen kent arkeolojisi çalışmaları arkeologlar, şehirciler, mimarlar, sanat tarihçileri, sosyologlar, antropologlar ve ilgili diğer uzmanların katılımıyla yürütülmelidir. Çok katmanlı kültürel mirasa sahip kentlerde ancak bu şekilde kapsamlı ve çok boyutlu çalışmalarla doğru bir koruma ve gelişim stratejisi belirlenebilir.

SİDE ANTİK KENTİNİN KORUMA İMAR PLANI İLE DÖNÜŞÜMÜ

Side geçmişten bu yana pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, günümüzde yaşamın devam ettiği, çok katmanlı kültürel mirasa sahip önemli yerleşimlerden biri. Özellikle son yıllarda turizmin de artmasıyla beraber kentteki yaşam alanları hızla değişirken, kültürel miras alanları bu değişimden olumsuz etkilenmeye başladı. Manavgat Belediyesinin uzun yıllardır tartışma konusu olan alanın planlanması yönündeki çalışmalarında uygulama aşamasına gelindi ve Manavgat Belediyesi bu çalışmalarıyla 2019 TKB Koruma Uygulamalarını Özendirme Yarışmasında Metin Sözen Koruma Büyük Ödülüne değer bulundu.

Türkiye, yıllar içinde kültür mirasının korunması konusunda uluslararası belgelere imza attı, yetkili ve sorumlu kanalları oluşturarak koruma alanında belirli bir yol kat etti.

Side, Antalya'nın en önemli antik kentlerinden, Pamphylia bölgesinin de en önemli liman kentlerinden biri. Pers ve Makedon egemenliklerinden sonra geç Helenistik Dönemde bağımsızlığını kazandı; çevrede gelişen korsanlığa kapılarını açtı ve bu sayede zenginleşti. Daha sonra Roma egemenliğine giren Side, zaman zaman bölgenin idari merkezliğini de yaptı. Bir süre Roma donanmasının önemli üs kentlerinden biri oldu. Erken Bizans Döneminde de gelişen kent, 7. yüzyılda Akdeniz'de ticareti olumsuz etkileyen Arap akınları sırasında önem kaybederek küçüldü ve Selçukluların bölgeyi ele geçirmesinin ardından, 13. yüzyılda terk edildi.

19. yüzyıl sonunda Girit'ten gelen Türk ailelerden bazıları Side'ye yerleştirildi ve buraya sultanın oğlu Şehzade Selim'in isminden hareketle Selimiye Köyü adı verildi. Yerleşim daha sonra tekrar Side ismini alarak belde oldu. Side tüm bu medeniyetlerin, farklı kültürlerin, geçmişin izlerine eklenerek; yeri geldiğinde bu izlerin üzerinde yeniden kurularak günümüzdeki biçimine ulaştı. Side'yi var eden tüm parçaların nasıl korunacağı ve yaşatılacağı, kentin özgün kimliğinin sürekliliğinin nasıl sağlanacağı bu noktada büyük önem taşıyor.

Side'nin koruma serüveni 1969 yılında başladı ve 2014 yılına kadar tartışmalara konu oldu. Özellikle arkeolojik alan ile iç içe gelişmiş olan Osmanlı Dönemi kırsal mimari mirası olan yapıların nasıl değerlendirileceği, arkeolojik alanların mekânsal planlamada doğru yere nasıl oturtulacağı gibi konular yukarıda da bahsi geçen koruma tartışmalarına benzer şekilde uzun yıllar tartışıldı. Kamulaştırma, yıkım ve kazı çalışmaları sürekli olarak ertelendi. Pek çok revize plan çalışmasının ardından 2014 yılında Side Antik Kenti Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı, Antalya Koruma Bölge Kurulu ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca onaylanarak yürürlüğe girdi.

Manavgat Belediyesi özellikle turizm baskısının yoğun olduğu ve tehdit altındaki antik kentle birlikte yaşamın devam ettiği bir alanda bütüncül koruma anlayışıyla katılımcı bir süreci yürütüyor. Belediye; Müze Müdürlüğü, Mimarlar Odası, ÇEKÜL

Vakfı, Tarihi Kentler Birliği, yerel STK'lar ve derneklerle birlikte hareket ediyor.

Side Antik Kentinin Koruma İmar Planı ile Dönüşümü Projesinde, geleneksel dokunun ve antik kentin koruma planı kararlarıyla birarada korunmasını sağlamak; antik kentin tahrip edilmesinin ve kaçak yapılaşmanın önüne geçmek; kültürel dokuya uygun az ve nitelikli yapının bölgeyi koruyacağı bilincini oluşturmak; halkın, STK'ların, kamunun koruma imar planı uygulama sürecine dâhil edilmesine önayak olmak; yapılan sondaj ve bilimsel kazılarla antik kentin haritasını ve planını çıkartmak; analiz, sentezleme ve yorumlamayla kentin yer altı bilimsel kazısını yapmak; turizm-koruma ilişkisi içinde somut ve somut olmayan mirası korumak amaçlanıyor.

Geleneksel konut dokusunda kaçak yapılar yıkılıp tarihi yapılar onarılirken bir yandan da antik kentin sadece üst toprak kotunda olan arkeolojik kalıntıları değil, toprak altında kalan ve dönüşüm süreciyle bulunan yapısal kalıntıların, sütunlu cadde ve yapıların çıkarılması sağlandı. Bu kalıntıların koruma uzman raporları doğrultusunda sağlamlaştırılması ve onarımı yapıldı. Belirli yerlerde açık ama çoğunlukla cam döşeme altında sergilenmesi sağlandı. Yine tarihi yarımada içinde iki etap halinde kentsel tasarım ve yayalaştırma çalışmaları yapılarak kamusal mekânların niteliği artırıldı ve bu alanlara erişim daha güvenli hale getirildi. Bunların yanında Giritli kültürünün korunması ve

sürekliğinin sağlanması amacıyla alandaki eski okul binası Giritliler Kültür Evi - Giritliler Müzesi olarak işlevlendirildi. Yine meydana Giritli Kahvesi açılarak gündelik yaşamın izlerinin korunması amaçlandı. Side Antik Kenti planlama alanı içinde yaklaşık yüzde 30 parselin uygulaması tamamlandı; çalışmalar devam ediyor.

Side'de yürütülen çalışmalar yıllar süren akademik ve mesleki tartışmaların sonucunda mümkün olan en kapsamlı ve katılımcı süreci, çok katmanlı bir alanda uygulamaya koyması açısından oldukça değerli. Tamamlandığında Anadolu'daki pek çok alan için örnek olabilecek nitelikteki bu proje, koruma gündemi içinde önemli bir yer tutuyor.

Dr. Deniz Dinçel
ÇEKÜL Vakfı Bilgi Ağacı Koordinatörü

EKOKÖYLER: BAŞKA BİR DÜNYA GERÇEKTEN MÜMKÜN MÜ?

Sayı 65, 2021 / Sayfa: 4-13

Damanhur Ekoköyü, İtalya

Dünya, geri döndürülmesi zor bir sürece girdi. Bu, hem insan yaşamını hem de insan-dış yaşamı tehdit ediyor. Gidişatı değiştirmek için yapılan girişimlerden biri, ekoköyler.

2013 yılı Mayıs ayında, insanlık tarihinde ilk kez, atmosferdeki karbondioksit (CO₂) seviyesi 400 ppm'e (bir milyon birimdeki parçacık miktarı) ulaştı, bugün 415 ppm seviyelerinde⁽¹⁾. Atmosferdeki karbondioksit seviyesi en son 1 milyon yıl önce bu kadar yüksekti (NASA, 2015). Atmosfere 66 milyon yıldan beri hiç görülmeyen bir hızda CO₂ pompalıyoruz (Zeebe et al. 2016). Dünya Doğayı Koruma Vakfının birkaç ay önce yayımladığı rapora göre son 50 yılda canlı türlerinin popülasyonları yüzde 68 azaldı (WWF, 2020). İnsanların bir yıl içinde tükettiği doğal varlıkları, gezegenin yenilemesi 18 aydan fazla sürüyor (WWF, 2012). Yani mevcut durumda insan etkinliklerini sürdürebilmek için 1,5 gezegene eşdeğer doğal varlık kullanıyoruz. Jeologlar, insanların Dünya'ya olan etkisinin en üst düzeye çıktığı bu dönemi, "İnsan Çağı" anlamına gelen Antroposen (Anthropocene) olarak adlandırıyor. Dünya artık geri döndürülmesi zor bir sürece girdi ve bu durum hem insan yaşamını hem de insansal olmayan yaşamı tehdit ediyor. Tüm bu veriler, acilen, doğayla uyumlu yaşamaya başlamamız gerektiğini ortaya koyuyor. İşte bu gidişatı değiştirmek için yapılan girişimlerden biri de ekoköyler.

Ekoköyler; ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda sürdürülebilir yerleşim modelleridir. Doğayla uyumlu tasarım uygulamaları ve gönüllü katılımıyla ekolojik ayak izlerini düşürmeyi hedefler. Ekoköylerin kuruluş ilhamı, ekolojik, ekonomik ve/ya sosyal/ruhsal alanlardaki kaygıdan gelir ve her biri kendi ekolojik, kültürel ve ekonomik çevresiyle uyumlu sürdürülebilir bir model oluşturmayı hedefler.

Ekoköyler, her ne kadar yeni bir akım gibi görünse de Dawson'un (2014, s.9) da belirttiği gibi "Bir topluluk içinde, hem de sadece akrabalık bağlarıyla değil, ortak değer ve görev anlayışıyla da yaşama arzusu tarih öncesi zamanlara kadar uzanıyor." Dolayısıyla ekolojik köyler aslında sandığımız kadar yeni ya da yabancı değil. Aksine,

köklerimizi, yüzyıllar boyunca doğayla uyum içinde yaşamının yollarını bilen atalarımızı, Anadolu'nun imece kültürünü bize yeniden hatırlatıyor. Bununla beraber bir geçmişe öykünme hareketinden de bahsetmiyoruz. Ekoköyler; çağdaş ekolojik tasarım uygulamaları ve yeşil teknolojilerle katılımcı ve destekleyici sosyal yapıları birleştirmeyi amaçlıyor. Bu sebeple ekoköyleri hem Batı'nın gelişmiş hem de Güney'in az gelişmiş ülkelerinde, kırsal ya da kentsel alanlarda, geleneksel yerleşimler yahut yeni kurulan bilinçli topluluklar olarak görmek mümkün.

EKOKÖYLERİN FAALİYET ALANLARI

Ekoköyler tek bir modelle tarif edilemeyecek kadar çeşitli; birkaç aileden oluşan ekolojik yerleşkelerden birkaç yüz kişinin yaşadığı büyük topluluklara kadar çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilirler. Ancak kabaca bazı ortak noktaları belirlemek mümkün. Ekoköy toplulukları genellikle ekolojik, sosyal, ekonomik ya da manevi anlamda güçlü ortak değerlere sahip olma eğilimindedir ve aşağıdaki alanlarından bazılarında ya da hepsinde faaliyet gösterebilirler:

- Yerel organik gıda üretimi,
- Ekolojik mimari,
- Yenilenebilir enerji sistemleri,
- Sıfır atık/Atık yöntemi,
- Permakültür tasarım yöntemlerinin uygulanması,

- Bütüncül eğitim,
- Barışçıl yollarla çatışma çözümü,
- Birarada uyumlu yaşama kültürü oluşturmak,
- Katılımcı halka dayalı yönetim biçimlerini hayata geçirmek,
- Yerkürenin bozulan dengesini onarmak,
- İşbirliğine dayalı sürdürülebilir yerel ekonomiler kurmak ve yaşatmak.

Ekoköylerin faaliyet alanları büyük bir çeşitlilik gösterse de genel olarak bu etkinlikleri iki ana başlık altında toplamak mümkün: Doğa-dostu insan yerleşimleri tasarlamak ve birarada uyumlu yaşama kültürü oluşturmak.

1-Doğa-dostu insan yerleşimleri tasarlamak

Doğa-dostu insan yerleşimleri tasarlamak, ekoköylerin varoluş amaçlarının özünü oluşturmaktadır ve enerjiden atığa, gıda üretiminden mimariye farklı boyutları içeren çok kapsamlı bir konudur. Doğa-dostu yaşamının yolu, ekolojik ayak izi düşük bir yerleşim tasarlamaktan geçer. Bunun için de kullanılan tüm malzemelerin yerel kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde elde edilmesi, kullanılan enerjinin yenilebilir kaynaklardan gelmesi ve çıkacak tüm atıkların doğaya zarar veren kimyasallar kullanılmadan arıtılarak yeniden sisteme sokulması kritik önem taşır. Özetle, şu an yaptığımız gibi her aşamada atık çıkaran ve fosil yakıtlara bağımlı doğrusal (lineer) sistemlerden vazgeçerek, tıpkı doğada olduğu gibi hemen hiç atık çıkarmayan ve yenilenebilir enerjiye dayanan kapalı döngülerin kurulması gerekir. Kapalı döngü kurmak için yapılabileceklerden

biri; bütüncül bir bakış açısıyla dış girdi ihtiyacını azaltarak, iç kaynak akışını arttıran sistemler tasarlamaktır. Mesela mutfak atıkları, köydeki tarımsal üretim için kolaylıkla komposta dönüştürülebilir ya da biyolojik olarak arıtılan atık su, gıda üretimi için sulama amaçlı kullanılabilir. Bu tür düzenlemeler, dışarıdan kaynak ihtiyacını azaltarak, kaynakların, sistemin kendi içinde yeniden kullanımını ve ekolojik ayak izinin küçültülmesini sağlar. İskoçya'daki Findhorn Ekoköyünün⁽²⁾ ekolojik ayak izi⁽³⁾ çalışması buna güzel bir örnektir. 2005 yılında ekolojik ayak izi hesaplanan Findhorn Ekoköyünün gıda üretimi kaynaklı ayak izi ulusal ortalamanın sadece yüzde 37'si iken, enerji ayak izi ise ulusal ortalamanın yüzde 21'idir. Gıda ayak izlerinin bu kadar düşük olmasının sebebi, tükettikleri gıdanın büyük kısmını yerel tohumlarla, organik olarak topluluk destekli tarım (community supported agriculture-CSA) yöntemiyle üretmeleridir. Topluluk destekli tarım modelinde, üreticilerle tüketiciler, organik ürün yetiştirmenin ve pazarlamanın hem risklerini hem de avantajlarını paylaşırlar.

Ekoköy toplulukları ortak değerlere sahip olma eğilimindedir. Çağdaş ekolojik tasarım uygulamaları ve yeşil teknolojilerle katılımcı ve destekleyici sosyal yapıları birleştirmeyi amaçlarlar.

Belli bir aidat ve/ya çalışma saati karşılığı sisteme üye olan tüketiciler, her hafta organik sebze/meyve içeren bir kutu ürün alır. Böylece bir yandan gıdaların paketlenmesi ve nakliyesinden doğan sera gazı salımı en aza indirilirken öte yandan organik üretim yapmak isteyen çiftçiler yıl boyu ürünlerini satın alacak tüketiciler bulurlar. Tüm üretim kimyasal gübre ve ilaç kullanılmadan zehirsiz olarak gerçekleştiği için hem toprak temiz kalır ve biyolojik çeşitlilik korunmuş olur hem de sisteme üye olan tüketiciler sağlıklı gıdalarla beslenir. Topluluk destekli tarım modellerinin örneklerini ülkemizde de görmek mümkündür. Ankara yakınlarında yer alan Güneşköy Kooperatifi 15 yıldır topluluk destekli tarım modeli ile onlarca aileye ulaşmaktadır. Ayrıca Yeryüzü Derneği⁽⁴⁾ kurduğu gıda kooperatifleriyle, başta İstanbul olmak üzere farklı kentlerde temiz üretim yapan üreticilerle, sağlıklı gıdaya erişmek isteyen tüketicileri aracısız şekilde buluşturmaktadır.

2-Birarada uyumlu yaşama kültürü oluşturmak

Her ne kadar ekoköylerin en önemli etkinlik alanı doğayla uyumlu insan

yerleşimleri tasarlamak gibi görünse de bundan daha önemli faaliyetleri aslında, bu tasarımı da yapmalarını sağlayan birlikte yaşama kültürünü kurmak ve sürdürmektir. Birlikte yaşama kültürü, ekolojik köylerin tüm faaliyetlerinin kalbinde yer alır ve üç ana temeli vardır: Güven ve şefkat kültürü oluşturmak; verimli ve katılımcı karar alma süreçleri tasarlamak ve çatışmaları barışçıl yollarla çözmek. Birçok ekoköyde kararlar uzlaşarak alınmaktadır, bu da kararın tam tamına oybirliği sağlanmadan alınmayacağı anlamına gelir.

Uzlaşma, karar alma süreçlerini yavaşlatsa da herkesin sesinin duyulması ve kimsenin dışlanmaması bakımından önemli bir yöntemdir. Ancak yine de ekoköyün nüfusu arttıkça uzlaşma ile karar almak zorlaşabilir ve katılımcı demokrasi, sosyokrazi⁽⁵⁾ ve benzeri farklı yöntem ve tekniklere geçilebilir.

Ekoköylerin şefkat kültürünü desteklemek için çalıştıkları alanlardan bir diğeri; barışçıl yollarla çatışma çözümüdür. Bir çatışma ortaya çıktığında amaç; çatışmayı bastırmak ya da geçiştirmek yerine “dile getirilmesi zor duyguları yıkıcı olmayacak şekillerde ifade ederek, çatışmanın içinde barındırdığı potansiyelden yaratıcı bir şekilde yararlanmaktır” (Dawson, 2014, s.77).

Neticede ekoköyler, genellikle birlikte yaşama niyetiyle biraraya gelen gruplardan oluştuğu ve yeni bir yaşama düzeni kurmayı hedeflediği için ortak yaşama kültürünü oluşturmak tüm ekoköylerin,

üzerinde kafa yorduğu çok önemli bir konudur.

TÜRKİYE’DE EKOÖY VAR MI?

Bu soru ekoköylerle ilgili etkinliklerde sıkça sorulmakla beraber, “evet” ya da “hayır” gibi net bir cevabı yok. Ülkemizde, Avrupadaki örneklerine benzer şekilde, ekolojik köy kurma niyetiyle biraraya gelen, yüzlerce kişinin yaşadığı yerleşkeler henüz yok ancak kırsal alanda birlikte ekolojik bir yaşam kurmayı amaçlayan birçok küçük topluluk⁽⁶⁾ var. Bunlardan biri de Ankara yakınlarında hayat bulan Güneşköy Kooperatifi.

Güneşköy Kooperatifi⁽⁷⁾:

Güneşköy 2000 yılında kâr amacı gütmeyen bir çevre kooperatifi olarak kuruldu. Ana sözleşmesinde amaçlarını; yerelde ekolojik tarımın yaygınlaştırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve uygulanması, permakültür prensipleri ile doğanın tasarımı, geri dönüşümlü malzemelerle ekolojik yapı üretme olarak belirledi. Ankara’nın doğusunda Balaban Vadisinin yamacında yer alan 74 dekar taşlık arazisi yıllar süren bir emekle canlandırıldı. Güneşköy’de 2006 yılında Topluluk Destekli Tarım projesi başlatıldı. Ekolojik prensiplerle sağlıklı besin üretmek Ankara’dan destekçilerinin sağlıklı beslenmelerini sağladı, geliştirdiği yöntem yerel çiftçiler için bir eğitim ve uygulama yeri oldu. 2004 yılında Avrupa Ekoköyler Ağı (GEN-Europe) üyesi oldu. Sürdürülebilir yaşam için GEN içinde

kollektif deneyimlerle geliştirilen Ekoköy Tasarım Eğitimi, EDE'nin Türkiye'de uygulanmasını sağladı. Birleşmiş Milletler UNDP, Küçük Destek Projesi (SGP) desteği ile 2004-2006 yılları arasında fosil yakıt yerine çiftçinin kendi ihtiyacını karşılamak üzere bitkisel yağ ile çalışan traktör projesini geliştirdi. Yine aynı kaynağın desteğiyle 2019 yılında "Gençler İklimle Dayanıklı Yaşam Oluşturuyor, GİDYO" projesi ile gençlere kırsalda sürdürülebilir yaşam deneyimini kazandırdı. Güneşköy Kooperatifi hakkında daha fazla bilgi almak için: <https://www.guneskoy.org.tr/>

Küresel Ekoköyler Ağı (Global Ecovillage Network-GEN):

1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler HABİTAT Konferansı sırasında kurulan Küresel Ekoköyler Ağı; Dünya'yı onaracak toplulukların oluşumunu destekleyen bir katalizördür. Latin Amerika, Kuzey Amerika, Afrika, Avrupa ve Asya-Okyanusya olmak üzere beş ana bölgede faaliyet gösteren ağ; sürdürülebilir yerleşimlerin gelişimini destekler, hem ekoköylerin hem de ekoköyler arasındaki ağların kapasite geliştirmesine destek verir ve ekoköy deneyiminin yararlarını, geniş kitlelere, hükümetlere, özel sektöre ve STK'lara duyurulmasını sağlar. Küresel Ekoköyler Ağı'nın üyeleri arasında, Sri Lanka'daki 2 bin geleneksel köyü örgütleyen Sarvodaya hareketinden Los Angeles kent merkezindeki ekolojik mahallelere, birkaç ailenin birarada yaşadığı küçük ekolojik yerleşkelerden, Batı'daki yüzlerce kişilik ekoköylere kadar uzanan, farklı coğrafyalardan 10 bin topluluk ve proje bulunmaktadır. Küresel Ekoköyler Ağı hakkında daha fazla bilgi edinmek için: <https://ecovillage.org/>

Dipnotlar

1 <https://tr.co2.earth/daily-co2>

2 Findhorn Ekoköyü hakkında daha detaylı bilgi almak isterseniz: www.findhorn.org

3 Ekolojik ayak izi analizi, kaynak kullanımını ölçmeye yarayan bir araçtır ve ölçüm birimi hektar bazında biyolojik olarak verimli alandır.

4 www.yeryuzudernegi.org

5 Sosyokrazi, ekip üyeleri arasında tam şeffaflığı sağlayacak güven ilişkisi ve bağlantı kurma yoluyla, herkesin karar alma süreçlerine katılmasını sağlayan kollektif bir karar alma sistemidir (Sivil Sayfalar, 2019).

6 Bu topluluklar hakkında daha detaylı bilgi almak isterseniz; ekoloji temelli iletişim, bilgi ve dayanışma ağı olan Ekoharita'nın web sitesini ziyaret edebilirsiniz: www.ekoharita.org

7 Bu bölümde yer alan bilgiler; Güneşköy Kooperatifi Kurucu Üyeleri İnci Gökmen ve Ali Gökmeniden tarafından sağlanmıştır.

Kaynakça

Dawson, J. 2014, "Ekoköyler" Çev. Deniz Dinçel, İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi

NASA. 2015, NASA scientists react to 400ppm milestone. <http://climate.nasa.gov/400ppmquotes>

Sivil Sayfalar <http://www.sivilsayfalar.org/2017/05/29/sosyokrazi-kampi/> adresinden 20 Şubat 2019 tarihinde alınmıştır

WWF. 2012, Yaşayan Gezegen Raporu-2012. İstanbul: WWF-Türkiye

WWF. 2020, Yaşayan Gezegen Raporu-2020. İstanbul: WWF-Türkiye

Zeebe, R., Ridgwell, A., Zachos J. 2016, "Anthropogenic carbon release rate unprecedented during the past 66 million years". Nature Geoscience. 9: 325-329

Y. Metin Keskin
ÇEKÜL Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

DİVRİĞİ'DE BİR KONAK: AYAN AĞA KONAĞI

Sayı 66, 2021 / Sayfa: 26-29

Ayan Ağa Konağı, Divriği

*Ayan Ağa Konağının
yaşatılması için
yapılan çalışmalar,
Prof. Dr. Metin Sözen
önderliğinde başlayan
ve ÇEKÜL Vakfı
bünyesinde gelişen
koruma çalışmalarının
önemli bir parçasıdır.*

Divriği evleri Anadolu'nun geleneksel konut mimarlığında, özgün plan düzeni, cephe kuruluşu, mimari unsurları ve yerleşim dokusuyla tarihsel öneme sahiptir. Selçuklu yapı geleneğine kadar uzanan etkiler, evlerin plan düzeninden özgün mimari unsurlara kadar bütün değerleriyle izlenir. Evlerin gelişme sürecinde, biçimlenişinde ve plan kurgusunda 20. yüzyıla gelinceye kadar kırsal yaşam biçiminin önemli etkisi vardır. Yüksek avlu duvarlarının arkasında müstemilatı, tandırı, kuyusu, ahır, bostanı, meyve ağaçlarıyla birlikte planlanan evler, içe dönük günlük yaşamı geçerli kılmıştır.

Geleneklerin içe dönük yaşamı şekillendirdiği, kırsal etkinin evlerin kullanımına yansıdığı dönemlerde, avluları birbirinden ayıran komşu bahçe duvarları üzerinde açılan "komşu kapıları", ortak yaşamsal ilişkilerin mimarideki yansımasıdır.

Geleneksel Divriği evlerinin önemli örneklerinin başında gelen Ayan Ağa Konağı, bütünlüğünü koruyamamış, özgün özelliklerini bir ölçüde yitirmiş olsa da, dönemin yerel mimari üslubunu günümüze taşıması açısından özenle incelenmesi, bütünlüğünü yansıtacak ölçekte korunması ve yaşatılması gereken mimari değerdir. Konağın Anadolu konut mimarisini kapsamında yalnızca bir mimari miras olarak değerlendirilmemesi gerekir. Ayan Ağa Konağı, dönemin Divriği'de hüküm sürmüş bir derebeyinin kimliğinde, yaşamsal özellikleri, gelenekleri, anıları yaşatır, hikâyeleri gizler.

Ayan Mehmed Ağa için bugün bile anlatılan hikâyeler, konağın her köşesinde, kimi zaman heybetle yükselen başodanın zengin mimarisinde, kimi zaman gizli, karanlık, penceresiz hücrelerin feodal kimliğiyle karşınıza çıkar. Hâlâ geleneksel dokusunu koruyan sokak boyunca mütevazı Divriği evlerinin arasından yükselen Ayan Ağa Konağının görkemli ölçeğiyle vurgulanan etki, aynı zamanda Ayan Mehmed Ağa'nın zengin ve kudretli kimliğinin mimariye yansıyan biçimidir.

BİR UÇTAN DİĞER UCA: ANILAR EŞLİĞİNDE MİMARİ YAPI

Ayan Ağa Konağı günümüzde her biri birbirinden ayrılmış, özgün kullanımında ise birbirleriyle mekânsal ilişkileri bulunan bir yapılar bütünüdür. Yapısal birimler incelendiğinde bu yapılar topluluğunun ana bölümler olarak, selamlık, mabeyn dairesi, harem dairesinden oluştuğu, zemin katın ise ahır, samanlık, mutfak, kiler ve depo gibi servis birimlerine ayrıldığı görülür. Divriği evlerinin özgün mekânı olan toyhane de harem dairesinde, zemin katta yer almaktadır. Selamlık ve mabeyn dairesi arasında kalan, altta samanlık ve ahırın, üstte selamlık bölümünün devamı olan divanhanenin bulunduğu bölüm yıkılmıştır. Üst kat plan şemasının özgün durumu değerlendirildiğinde yapılar bütünüünün bir ucundan diğerine, sofalarla, hayatlarla ilişkilendirilmiş uzun bir koridor ile ulaşıldığı izlenir. Necdet Sakaoğlu, Divriği evleri için çok değerli bir kaynak olan *Divriği'de Ev Mimarisi* adlı kitabının bir bölümünde bu konuya evin en yaşlı torunu olan Sabriye Ayanoğlu'nun sözleriyle açıklık getirmiştir: "Çocukluğumuzda bir baştan girer, öbür baştan çıkardık. Ama, uzun yollardan, karanlık merdivenlerden, sayısız kapıdan geçerek. Bu bize, komşuya gitmiş kadar zevk verir, öbür taraftaki aile yakınlarımıza kavuşur, bir süre sonra tekrar aynı yollardan dönerdik. Sonraları, amcamlar, ayrı ayrı bozdular. Her biri kendi hissesini ayırdı." Günümüzde konağın ana parçalarını oluşturan bölümler mülkiyet

kavramı çerçevesinde duvarlar örülerek birbirlerinden ayrılmıştır.

Ayan Ağa Konağının selamlık dairesi, bazı mekânlarına müdahale edilmiş, mabeyn dairesi ile arasında kalan bölüm yıkılmış olsa da, başodası ve yaz odası ile iyi korunmuş durumdadır. Yakın geçmişte onarılmış olan selamlık dairesinin, başodası ve geçmişte ahır olarak kullanılan bölümü, konakla ilgili fotoğrafların ve konağa ait yapısal unsurların sergilendiği bir mekân olarak düzenlenmiştir. Selamlık bölümünden günümüze, alt katta ahır, üst katında ise sofasından geriye kalan bölümü, başodası, yaz odası ve kahve ocağı kalmıştır. Sofaya çıkıştaki ahşap merdiven ve yerel deyişle ayakcakbaşı, yapının onarımdan geçirildiği dönemde bozulmuştur, özgün değildir. Başoda selamlık bölümünün en görkemli odasıdır. Bir cephesiyle avluya, diğer cephesiyle sokağa açılır. Başodaya girişte, aşağı sekide, bitkisel motiflerle donatılmış, tavana kadar yükselen, gösterişli bir çiçeklik nişi ve çiçekliğin iki yanında kavukluk dizisi yer alır. İşlevsel bir plan kurgusu, başodasını küçük bir kapıyla kahve ocağına bağlar. Başodanın çıkmalarla sokağa taşınan görkemli etkisi odanın içinde de kendini gösterir. Kuşkusuz bu etkinin en önemli unsurlarından biri, mekânı bütünüyle örten, özenle işlenmiş, ahşap bezemeli, ortasında büyük bir göbek bulunan ahşap tavandır. Mekânı çepeçevre saran sedirin üst sınırında, birbirlerine yakın olarak sıralanan bir dizi kapaklı pencere, odayı sokak ve avluya taşır. Pencerelerin kapakları örtüldüğünde, revzenlerin rengârenk camlarından

süzülen gün ışığı, loş odayı renklerin çeşitliliğiyle boyar. Kapsamlı bir mekânsal değişimden geçirilen mabeyn dairesinin özgün plan düzeni bozulmuştur. Geniş cephesiyle avluya, dar cephesiyle ahşap payandalar üzerinde taşınarak sokağa açılan yaz odası, onarılmış olan tavanı dışında, alçı süslemeli ocağıyla özgün mekânsal çizgisini korumaktadır. Zemin katın özgününde ambar olan mekânı avluya açılan bir kapıyla odaya dönüştürülmüş, üst kat ile bağlantı kurulmuştur.

Kültürel gelişme bir bütündür. Her kesim kültür düzeyinin yükselmesinden kendine düşen payı alır. Kesin çözüm bu düzeyin yükseltilebilmesindedir.

Harem dairesinin mabeyn arkasında kalan bölümü ara sokaktan sağır, cüsseli bir duvarla ayrılır. Sokağa kapanan duvarın arkasında ise yarı açık hayat, bahçe cephesinden taşan çokgen planlı köşküyle doğaya, yeşilin bütün tonlarını taşıyan geniş bahçeye açılır. Geçmişte belki de konağın en canlı mekânı olan hayatın zarif çizgili, ahşap sütunçeli, parmaklıklı, pencere üstleri kemerli köşkü bugün harap durumdadır. Harem dairesinin doğu ucu ile mabeyn arasındaki bölümünün üst katı yakın zamanda çökmüştür. Bu bölümde üst kat yarı açık hayat ve odalara ayrılmış, alt kata ise odalar, toyhane, mutfak ve ambar yerleştirilmiştir.

EV HAMAMI

Hayat bölümünün hemen altında, geçmiş yüzyıllar öncesine uzanan geleneğin devamı olan toyhane, tavanının bir bölümü çökmesine karşın mekânsal olarak iyi korunmuş durumdadır. Divriği evlerinin çoğunda bulunan "toyhane" geleneği, Selçuklu Döneminden günümüze uzanan mekânsal sürekliliğin mimari yansımasıdır. Ayan Ağa Konağında incelikle işlenmiş kapakların örttüğü yüklük içindeki gizli geçidiyle gizemli hikâyeleri hayal ettiren toyhane, bölümlerini sınırlayan sekizgen sütunçeleri, alçak ahşap parmaklıkları, ay-yıldızlı çiçeklik nişi ve orta göbekli ahşap tavanları ile günümüze ulaşabilmiş özgün toyhane örneklerinin başında gelmektedir. Harem dairesinin doğu ucundaki bölümü ise alt ve üst katıyla konut olarak planlanmıştır. Alt katın bir bölümünde çalışanlara ait odaların olması gerekir. Harem dairesinin en ilgi çekici bölümlerinden biri ise bugün tümüyle yıkılmış olan ev hamamıdır. Divriği evlerindeki benzer örnekler ve konakta yaşayanların anlattıkları doğrultusunda,

cepheden taşkın yapan tek hücreli ev hamamına geçilen oda, klasik hamam kullanımındaki camekân bölümü yerine geçmekteydi.

1960'lara kadar harem dairesinin orta sofası çıkma yaparak cepheden taşar, yüksek kemerli pencereleriyle geniş avluya açılırdı. Haremin odaları ve sofası, rengârenk camlı tepe pencereleri, göbekli, çarkıfelekli ahşap tavanları, alçı çiçeklikleri, bezemeli, yaşmaklı ocakları ile selamlık ile yarışan güzellikteydi. Bir cephesiyle avluya, diğer cephesiyle sokağa cephe veren yaz odası ise, çarkıfelekli tavanıyla harem dairesinin en gözde mekânıydı. Günümüzde mekânsal boyutlar korunmasına karşın, sofanın ve odaların özgün tavanları yok olmuş ya da yenileriyle değiştirilmiş, yaşamsal incelikler taşıyan mimari detaylar kaybolmuştur.

AYAN AĞA KONAĞININ GELECEĞE TAŞINMASI HAKKINDA

Ayan Ağa Konağının yıkılmış bölümlerinin tamamlanması, yıkılmakta olan bölümlerin onararak restitüsyon önerisi doğrultusunda ve restorasyon ilkelerine bağlı kalarak ayağa kaldırılması, her boyuttaki kapsamlı çalışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Konağın çok parçalı yapılar bütünüünün bozulmuş olan birlikteliğinin yeniden kurularak, özgün mimarisıyla bir konaklama kompleksi olarak işlevlendirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda üst katların konaklama

birimlerine, zemin kattaki mekânların servis birimlerine ve ortak kullanıma ayrılması, anı mekânlarının özenle korunması projenin işlevsel boyuttaki kararlarıdır. Bu kapsamda konağın selamlık başodası ve özgün toyhanesi anı mekânları olarak korunacaktır.

Ayan Ağa Konağının çok kapsamlı bir konaklama kompleksi olarak geleceğe taşınması çerçevesinde, komşu parselde konağın konaklama işlevine destek olacak toplantı, gösteri, sergi işlevlerini üstlenen, çağdaş çizgide, tek katlı bir oditoryum yapısı planlanmıştır.

Konağın bir dönem endemik bitkiler ve meyve ağaçlarıyla donatılmış bahçesinden ve bostanından geriye kalan meyve ağaçları konağın çevre verileriyle birlikte korunması gereken doğal varlıklarıdır.

SİVAS VE DİVRİĞİ'DE KORUMA ÇALIŞMALARI

Ayan Ağa Konağının yaşatılması ve Divriği konut mimarlığının bir dönemi anılarıyla birlikte koruyan en değerli örneklerinden biri olarak geleceğe taşınması kapsamında yapılan çalışmalar, yıllar öncesinde Prof. Dr. Metin Sözen önderliğinde başlayan, ÇEKÜL Vakfı bünyesinde gelişen ve bir bölümü yaşama geçirilen Sivas ve Divriği'deki koruma çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Konağın yaşatılması kapsamında Prof. Dr. Mahir Tevrüz'ün çok değerli çabaları, Necdet

Sakaoğlu'nun yıllardır süren çalışma ve yayınları, Dünya Mirası Divriği Mengücek Vakfının ve duyarlı Divriğililerin yereldeki katkıları, bu çerçevede gerçekleştirilen proje çalışmalarıyla birlikte konağın korunmasına yönelik umutları canlı tutmaktadır.

Namık Kemal Döleneken
ÇEKÜL Vakfı Yüksek Danışma Kurulu Üyesi
Zafer Okuducu
ÇEKÜL Vakfı Gaziantep Temsilcisi

YESEMİK TAŞ OCAĞI VE HEYKEL ATÖLYESİ

Sayı 68, 2021 / Sayfa: 18-23

Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi, Gaziantep

*UNESCO Dünya
Mirası Geçici
Listesinde bulunan ve
kalıcı listeye alınması
için Alan Yönetim
Planı hazırlanan
Yesemek Taş Ocağı
ve Heykel Atölyesi,
işbirliklerinin önemi
konusunda önemli
ipuçları veriyor.*

Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi 19. yüzyıl sonlarında ilk kez kayıtlara geçen, 1950'lerden başlayarak araştırılan ve belgelenen bir kültür mirasımız. Daha başlangıçta alanda bulunan yüzlerce heykel taslağı ve taş ocağı ile bilim insanlarının dikkatini çekse de ulaşım zorluğu ve çoğu eserin yüzeyde, görülür olması nedeniyle daha ileri araştırmalara konu olmadı.

2010 yılı ve sonrasında TKB ve ÇEKÜL'ün teşviki, eğitim ve teknik desteğiyle yerel yönetimler UNESCO Dünya Mirası konusuna eğilmeye başladı; kültür mirası varlıklarını uluslararası alanda hak ettiği yere konumlandırma arayışına girdi. O dönemde Gaziantep Büyükşehir Belediyesi de kent merkezinden itibaren tüm alanda kültür mirasını görünür kılmak, koruma ve kültürel değerlerini sürdürmek açısından önemli bir başarı sağladı. Ancak bu çabanın uluslararası bir ödülle taçlandırılmasını da haklı olarak bekledi.

ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERLER

2011 yılında Selimiye Camisi ve Külliyesinin yerel yönetimin girişimiyle UNESCO Dünya Mirası Listesine girmesi, yerel yönetimlerin ve Gaziantep'in de bu alana yönelmesinde özendirici oldu. 2012 yılı başlarında Selimiye ekibi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisinin davet edilmesiyle alanda tespit çalışması yürütüldü. Ve bu ilk etütler sonucu Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi ile Zeugma Antik Kentinin üstün evrensel değere sahip olduğu ve üzerinde çalışılabileceği kararlaştırıldı. O güne değin bilim insanlarının bu alanlarda yaptığı araştırmalarla elde edilmiş bilgiler doğrultusunda hazırlanan dosyalar ve yapılan değerlendirme sonucu aynı yıl içinde iki varlık da UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine girdi. İlk günden başlayarak yerel yönetim ve diğer aktörlerle yapılan bilgilendirme toplantılarının ardından ÇEKÜL Akademi tarafından Gaziantep ve bölgede yerel

yönetimlere dönük ilk UNESCO Dünya Mirası ve Alan Yönetimi eğitimi yapıldı.

UNESCO Dünya Mirası sürecinde alan yönetimi oluşturma, planlama yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığında olduğu için yerel yönetimle Bakanlık arasında bir protokol yapılarak, ülkemizde ilk kez ortak bir çözüm üretildi. 2016 yılında alan yönetimi oluşturma yetkisi Gaziantep Büyükşehir Belediyesine verildi. 2015 yılında GBB KUDEB Daire Başkanlığı bünyesinde kurulan UNESCO Dünya Mirası ve Alan Yönetimi Şube Müdürlüğü çalışmalarına 1 yıl kadar önce başlamıştı.

Bakanlık ile yerel yönetim arasında işbirliğine katılması gereken iki önemli kesim daha vardı. Bunlardan birincisi yereldeki paydaşlar, ikincisi de akademik kadrolardı. Yerel paydaşlarla toplantılar yapılarak bilgilendirme, farkındalık yaratma ve yol haritası oluşturma çalışmaları sürerken diğer yandan alanda çalışmış veya dönem tarihi üzerine araştırması bulunan bilim insanları ile değerlendirmeler yapılmaya başlandı.

PAYDAŞLARLA İŞBİRLİKLERİ

Özellikle doğru paydaşların seçilmesi verimli çalışma ve hedefe yürüme için şarttı; köy muhtarından turizm rehberlerine, yerel kamu kurumlarından sivil örgüt temsilcilerine, kamu meslek örgütlerinden esnaf derneklerine tüm tarafların biraraya geldiği toplantılarla konu kamuoyuna aktarıldı.

Bilim insanlarıyla çalışmalar, kaynak araştırmaları sonucunda o güne kadar yapılan araştırmalarda elde edilen veriler ve varılan sonuçların yeterli olamayacağı belirlenince dönem ve konunun uzmanlarıyla 2017-2018 yıllarında iki uluslararası sempozyum gerçekleştirildi.

Yine aynı dönemde Alan Başkanı atandı, farklı kesimlere yönelik çalışmalar kapsamında ilgili alanlarda eğitim gören dört üniversitenin öğrencilerine yönelik iki gençlik kampı da düzenlendi. Hedefler doğrultusunda uluslararası bilinirliği arttırmak ve doğrudan bilgi aktarmak için ICOMOS merkezi ve bilimsel komiteleri ile ilişkiler kuruldu. Bunun bir parçası olarak ICOMOS/ICAHM yıllık toplantısına katılım sağlanarak Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi anlatıldı.

Gelinen noktada birkaç önemli sorun ortaya çıktı: Elimizdeki bilgiler ve uluslararası uzmanlardan edinilen bilgiler UNESCO başvuru dosyası için yeterli değildi. Var olan bilgiler birbiriyle çelişen varsayımlar taşıyordu. Bu aşamada Bakanlık bilimsel araştırmalar için bir akademisyen görevlendirdi, Alan Başkanlığının koordinasyonunda yerel yönetim ve üniversite de bu araştırma ekibine destek vermeye başladı.

O süre içinde yerel yönetim tarafından yaptırılan alan yönetim planı da tamamlandı; kurullarda onaylanmış 5 yıllık çalışma programı kesinleşti; tüm etkinlikler bu kapsamda yürütüldü. Araştırmanın daha ilk evrelerinde o güne kadar varsayılanın

aksine heykel atölyesinde üretilenlerin çevreye gönderilmek için değil, aynı yerde yapımına başlanan bir kent için olduğu ortaya çıkmaya başladı. Bunun yanı sıra yine atölyenin geç Hitit Beylik Dönemi değil, Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenmesi gerektiği de kabul görme noktasına geldi.

Böylece dosyanın belki de yeniden ele alınmasını gerektirecek bir sürece girilmiş oldu. Çözüme yardımcı olması ve doğru bir yaklaşımın belirlenmesi için ülkemizde ilk kez Uluslararası ICOMOS ile GBB upstream* sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme uyarınca ICOMOS, konunun uzmanlarından bir grubu Yesemek konusunda çalışma yapmak üzere görevlendirdi. Aynı dönemde Yesemek Heykel Atölyesi ve Taş Ocağı yanında yapımına başlanan gölet inşaatı; Koruma Kurulunun kararları, bakanlığın Kültürel Etki Değerlendirme Raporu talep etmesi ve yerelde oluşan sivil karşı çıkış nedeniyle beklemeye alındı. Geline aşamada, belediye-üniversite-bakanlık, UNESCO Dünya Mirası Adaylık Başvuru Dosyasını birlikte hazırlamaya başladı.

ÇALIŞMANIN ÖĞRETTİKLERİ

Yerel-kamu-sivil-akademi birlikteliği ve katılımcı modelin önemi bir kez daha ortaya çıktı. Bölgede ilk kez yerel yönetim ile üniversite arasında bu kadar kapsamlı ve kalıcı bir işbirliği gerçekleştirildi. Uluslararası ilişkiler ile korumanın evrensel boyutları, ICOMOS ve UNESCO'nun kültür mirasına bakış açısı tecrübe edildi ve önemli çıkarımlara erişildi. Mevcut yasalar, kurumların ve paydaşların ortak girişimi ile varlığa zarar verebilecek uygulamaların yeniden değerlendirilebileceği kanıtlandı. Bu sürecin en önemli yanı da, son dönemde ortaya çıkan farklı arayışlara karşın mirası koruma çalışmalarında yerel yönetimlerin olmazsa olmaz baş aktör olması gerektiğinin bir kez daha kanıtlanması oldu. Elbette ÇEKÜL ekibinin başından bu yana sürecin tasarlayıcısı, yöneticisi ve destekleyicisi olması savunduğumuz doğruların yaşama geçtiğinin görülmesi bizim açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

*Upstream: UNESCO Dünya Mirası Başvuru dosyası hazırlama sürecinde, UNESCO Miras Komitesi ve ICOMOS International uzmanları ile birlikte kültür varlığının Üstün Evrensel Değerini tanımlama çalışmasına verilen ad.

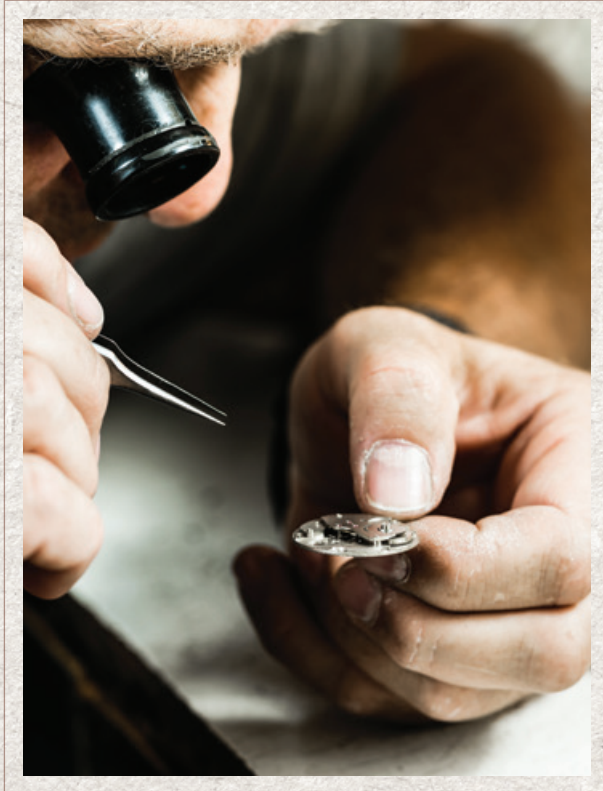

Dr. Ceyda Bakbaşı Bosson
ÇEKÜL Vakfı İş Geliştirme Koordinatörü

KENT DOKUSUNU SAAT ENDÜSTRİSİ İLE OKUMAK

Sayı 70, 2022 / Sayfa: 16-21

Bir Saat Ustası

*La Chaux-de-Fond,
yaratıcı bir endüstrinin
uluslararası ölçekte
kabul gören bir kent
imajına dönüşümünü
ve kent dokusuyla
bütünleşik bir kültürel
mirası örnekliyor.*

İsviçre'nin Jura Dağlarının kalbinde, 2 bin metre yüksekliğinde bir platoda bulunan La Chaux-de-Fond kenti yaklaşık 37 bin nüfuslu, tarımsal üretimin, sanayinin ve ticaretin coğrafi koşullar nedeniyle gelişemediği, ancak İsviçre saat endüstrisinin yüzyıllardır odak noktası olmuş bir kent. Uzun yıllar boyunca demir ve karayolu bağlantılarından yoksun, dışarıdan bakıldığında klasik orta ölçekli bir kent olan La Chaux-de-Fond, çetin geçen kış koşulları ve az gün ışığına rağmen kendi içine gömülü bir yaratıcı ekonomiyi uluslararası düzeyde bir marka haline getirebilmiş. 18. yüzyıldan bu yana saat endüstrisinde tasarımdan üretime tüm üretim zinciriyle bütünleşik bu kent, 2009 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine yaratıcı saat endüstrisi ve bu endüstrinin kent planlamasına olan organik bağıyla girdi. Bir başka deyişle, La Chaux-de-Fond, Avrupa kentlerinde görülen klasik Art Nouveau ya da Barok mimarisi ile değil, belirli bir mahallenin özgün karakteri ile de değil; bütün kent planının bir sektörle beraber varolmasını bir miras olarak yaşatma yoluna çıktı.

LA CHAUX-DE-FOND KENT PLANI

Saat üretimi süreci La Chaux-de-Fond kentinde yüzyıllardır tüm elemanlarının tek bir fabrikada üretildiği dikeyde üretim organizasyonundan farklı olarak yatayda bütünleşen ve bireysel olarak evlerde gerçekleşen bir üretim süreciydi. Mimari olarak değerlendirildiğinde bu üretim atölyelerinin kentin mimari dokusundan farklılığı yoktu. 18. yüzyılda çıkan ve kenti büyük ölçüde etkileyen yangınlar, La Chaux-de-Fond kentini yeniden yapılanma sürecine itti (Novarina, 2016). İlk başta tartışılan planların temel odağı, kenti yangın riskine karşı korumaktı. Ancak 1835 yılında Charles-Henri Junod'un yaptığı planların odağı ve amacı diğerlerinden farklıydı; kent nüfusunun yüzde 50'sinin çalıştığı saat endüstrisinin ihtiyaçlarına ve gelişimine odaklanmaktaydı. Plan, belirli bir kent merkezi etrafında organize olmuş plan yerine lineer olarak bir

kent dokusunu önermekteydi. Bu, ilk bakışta geniş kent açıklıklarının olduğu monoton bir ızgara sistem gibi gözükebilir ancak odak noktası yangınların engellenmesinin yanında saat endüstrisinin kentin sahip olduğu coğrafi zorluklarına rağmen ihtiyaçlarının karşılanması üzerineydi (De Pieri, 2019). Ünlü mimarlık tarihi uzmanı Jacques Gubler'e göre Junod Planı ızgara değil, kent ekonomisinin şekillendirdiği bir abaküs gibiydi (Novarina, 2016). Plan, 15 metre genişliğinde ana bir arter üzerine ikincil arterlerin birleşmesi ve bu arterler üzerinde geniş bina kütlelerinin koyulmasını önermekteydi.

Yeni yapılacak binalarda bu sistemin gözetilmesi beklenmekteydi. Planın önemli özelliklerinden biri, yapı adaları yerine caddeye paralel olarak konumlandırılmış bina kütlelerinin olmasıydı. Binaların 8-10 metre arasında boşluklar ile yer almasını önermekteydi. Detay çalışması yoğun olduğu saat sektörü ışığa erişimin öncelik kazanması, La Chaux-de-Fond gibi gün ışığının sınırlı olduğu bir yerde çok önemliydi. Ancak, geniş caddelerin yapılmasının nedeni sadece güneş ışığı değildi. Rakımı yüksek olan La Chaux-de-Fond kentinde kar yağışı çok yoğun ve yollar sıklıkla erişime kapanıyordu. Yatayda üretim zincirine sahip saat endüstrisinin farklı üretim atölyelerine 24 saat ulaşım imkânı, sektör için çok önemliydi. Bu bağlamda tasarlanan planla geniş caddelerin açılması sağlandı.

Mimari dokuya gelince, plan hem sektörel hem de kentteki yaşam biçimlerini öngören bir kurgu önermekteydi. Saat atölyelerinin

bulunduğu binalar ışığı maksimize etme amacıyla büyük açıklıklarla tasarlanmış, işçi lojmanları, saat atölyeleri, simgesel binalar farklı tipolojilerle kurgulanmış ve "abaküs" şeklindeki plana sıralandırılmıştı. Günümüzde "Saat Şehirciliği"⁽⁴⁾ olarak tanıtilan La Chaux-de-Fond kenti, sadece Le Corbusier'nin doğup büyüdüğü yer değil, endüstriyel ekonomik gelişiminin mekânsal yansımasıyla birlikte kurgulandığı kent olarak da bilinmektedir.

UNESCO VE LA CHAUX-DE-FOND

1950'li yıllarda başlayan koruma çalışmaları sadece tarihi kent merkezine ve buradaki tarihi yapıları odaklanıyordu. Bu süreçte yapılan araştırmalar koruma anlayışının tarihi kent merkeziyle sınırlanmaması ve 1855 yılında yapılan bütüncül plan sınırlarıyla birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koydu. La Chaux-de-Fond şehir planı, saat endüstrisi bağlamında değerlendirilmediğinde klasik, sıkıcı ve estetik kaygıların olmadığı bir kent planı olarak nitelendiriliyordu. Fakat kentliler için saat ve planlama birleşiminin mirasına olan uyanış ve farkındalık, 1855 yılında inşa edilmiş işçi lojman binasının 1970'li yıllarda yıkılma fikrinin ortaya atılmasıyla vücut buldu. Mimarlık öğrencilerinden sivil topluma kadar uzanan büyük bir tepki uyandırdı ve La Chaux-de-Fond'u korumaya yönelik ilk adımlar atılmaya başlandı. Saat endüstrisi için kurulmuş ve saat endüstrisinden doğmuş kent olarak nitelendirildi ve geleceğinin geçmişle bütünlük olması gerektiği düşüncesi benimsendi. '70'lerde yaşanan ekonomik kriz ve saat endüstrisinin bu krizden etkilenmesi, koruma uyanışının etkiledi.

Bu dönemdeki en önemli adımlardan biri, açılışı 1974'te yapılan Uluslararası Saat Müzesinin kuruluyor olmasıydı. Müze, sadece bölgede üretilmiş saat koleksiyonu ile değil; insanlığın zaman ve mekânla kurduğu bağı anlatan yapısıyla da anılacak bir müzeydi. Zamanın insanlık için taşıdığı anlamı araştırırken, zaman algısının yüzyıllar boyunca geçirdiği evrimi anlatıyordu. Yıldızların konumlanması ve güneşin dönüşüyle başlayan zaman algısının, saniyeleri hesaplamaya varan dönüşümünde insanın zamana nasıl sıkıştığını anlatan bir bakış açısı sunuyordu. Bu müze günümüzde, La Chaux-de-Fond kentinin yaratıcı saat endüstrisi ile temellendiğini söylerken, somut ve somut olmayan mirasın kenti anlamak için bütüncül değerlendirilmesinin önemini de işaret etmesiyle de özel bir mekân oldu.

Bursa'da ipekböcekçiliğinin gelişimine destek olan geniş sundurmaların bulunduğu konut tipolojisi ya da Akkale'de, üretilen zeytinyağının taş kanallarla limana götürülmesi, ekonominin mekânla bütünlük kurgusunun akla gelen ilk örnekleri.

Kent, 2000'li yılların başında UNESCO Dünya Mirası Listesine girme çalışmaları başladı. Başvuruda kenti anlatan önemli başlıklar sadece kamu aktörleri tarafından destelenmedi. 1970'lerde başlayan ve bütün aktörleri dâhil eden topyekûn koruma anlayışı, UNESCO sürecinde de devam etti. Dışarıdan bakıldığında hiç de organik olmayan plan, başvuru dosyasında saat endüstrisi ile beraber kurduğu doğal bağ kapsamında anlatıldı ve "saat şehirciliği" kavramı bölgeye özel geliştirilen bir kavram olarak ortaya atıldı. UNESCO başvurusunun temelini, sadece bir bina ya da bir mahalle değil, mekânın zamanla ve yaşam tarzıyla kurduğu bağ oluşturdu. 18. yüzyıldan başlayarak günümüzde de dünya saat endüstrisinin önemli bir odağını oluşturması, mekânın yaşayanları sektörle birleştiren bir plana sahip olması ve bütüncül olarak yıllardır oluşturulan koruma bilinci La Chaux-de-Fond'un değerleri arasındaydı. Kent, 2009 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine yaratıcı bir sektörün etkilediği kent dokusu bağlamında oluşmuş bir miras olarak kabul edildi.

BUGÜNÜ VE YARINI

Günümüzde La Chaux-de-Fond'daki saat endüstrisi hem ünlü markalar hem de sınırlı ve kişisel üretim yapan atölyelerden oluşuyor (Novarina,

2016). Nitelikli işgücündeki gömülü bilgi ve saat üretimi anlamındaki mekânsal prestij, markaların La Chaux-de-Fond'a yerleşmelerini sağladı. Bu yer seçiminin bir başka neden ise ürünlerde Swiss Made⁽²⁾ akreditasyonunu alabilmek için üretimden birleştirmeye kadar olan sürecin en az yüzde 50'sinin İsviçre topraklarında yapılması yönündeki yasal kısıtlamalar.

Ulusal Saat Mirası Bienali ile birlikte İsviçre'de saat endüstrisi üzerine eğitim alan öğrenciler, yeni tasarımcılar ve sektördeki önemli aktörler biraraya geliyor. Kent içindeki atölyelerde hem profesyonellere hem de turistlere yönelik saat üretim atölyeleri düzenleniyor.

Bu koruma anlayışı önemli bir turizm aracı olarak da ortaya çıkıyor. Kentin UNESCO Dünya Mirası Listesine girmesiyle ziyaretçi sayısı beş kat artış gösterirken, kentin birçok yerinde "saat şehirciliği" kavramı bütün incelikleriyle anlatılıyor. Detayda hatasız bir üretimin nasıl yapıldığından mekânın bu üretimi desteklemek için nasıl önemli bir araç olduğuna, pek çok bilgi kentin birçok yerinde aktarılıyor.

La Chaux-de-Fond örneği yaratıcı bir endüstrinin uluslararası ölçekte kabul gören bir kent imajına dönüşümünü, ekonomik büyümenin kent dokusuyla bütünleşik bir kültürel miras oluşma sürecini ve koruma anlayışının çok boyutlu ele alınması gerektiğini gösteren bir örnek. Bu elbette sadece İsviçre'ye özgü değil. Türkiye'de de mekân ve yaratıcı ekonominin ortaklığını görmek

mümkün. Bursa'da ipekböcekçiliğinin gelişimine destek olan geniş sundurmaların olduğu konut tipolojisi (Postalci, 2019) ya da Akkalé'deki yağhanelerde üretilen zeytinyağının taş kanallarla limana götürülmesi ve gemilere yüklenmesi (Ünsal, 2021) ekonominin mekânla bütünleşik kurgusuna örnek verilebilir. Buna benzer üretim tekniklerinin farklı bölgelerde kent dokusuna yansımaları başka ölçeklerde görebiliyoruz. La Chaux-de-Fond örneğinde gördüğümüz, kentin yaşam pratikleriyle şekillenen yaratıcı kültür endüstrileri üzerine olan farkındalık ve korumanın disiplinler arası boyutta çok aktörlü bir süreç olarak ele alınması Türkiye coğrafyasındaki örneklerin anlatılmasında ve korunmasında anahtar süreçlerden olacaktır.

Dipnotlar

- 1 L'Urbanisme Horloger
- 2 İsviçre yapımı.

Kaynakça

- De Pieri, Filippo 2019. Questioning public histories of urban planning: an investigation of 'urbanisme horloger' narratives in the Unesco site of Le Locle/La Chaux-de-Fonds, *Planning Perspectives*, 34:2, 335-344
- Jeanneret J.D. 2009. "La Chaux-de-Fonds Le Locle Urbanisme horloger, Le Locle", Editions G d'Encre Novarina, Gilles 2016. "L'urbanisme Horloger: La Chaux-de-Fonds et Le Locle" (Suisse)
- Postalci, I., E., 2019. "Geleneksel Bursa Evlerinde Mekân Kullanımı Üzerine Bir Okuma", *Kent Akademisi*, Volume, 12 (40), Issue 4, s. 835-845.
- Ünsal, Artun 2021. "Ölmez Açağın Peşinde/Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı", *YKY*, İstanbul

2000 yılında kurulan Tarihi Kentler Birliği, kültürel mirası koruma çalışmalarının niteliğini artırmak için uzmanlar ile yerel yönetimleri biraraya getirir. Üyesi olan tarihi kentlerin, kültür öncelikli koruma politikaları geliştirmesini teşvik eder. Bütüncül koruma yaklaşımıyla; güncel ve bilimsel bilginin ışığında, kent-havza-bölge-ülke ölçeğinde stratejik planlar yapar, rapor ve yayınlar hazırlar. Belediyelerdeki ilgili kadroların yetkinleşmesi için eğitim programları geliştirir ve uygular.

Geleceğe Taşınan Yazılar kitabı, Tarihi Kentler Birliğinin henüz kurulduğu ilk günlerde programına aldığı, bugüne kadar da temel meselesi olarak gördüğu “koruma gündemi”ne odaklanır.

